

**T.C.
MİMAR SİNAN GÜZEL SANATLAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİ ULUSUN KÜLTÜREL ÇERÇEVESİ VE
ANADİL: DAHİL ETME VE DIŞLAMAMANIN TÜRKÇE ÜZERİNDEN İNŞASI
VE ÜLKÜ MECMUASI (1933-1941)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Serpil KARAKAYA DOĞAN

Sosyoloji Anabilim Dalı

Genel Sosyoloji ve Metodoloji Programı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Şükrü ASLAN

MAYIS 2019

**T.C.
MİMAR SİNAN GÜZEL SANATLAR ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ**

**ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİ ULUSUN KÜLTÜREL ÇERÇEVESİ VE
ANADİL: DAHİL ETME VE DIŞLAMANNIN TÜRKÇE ÜZERİNDEN İNŞASI
VE ÜLKÜ MECMUASI (1933-1941)**

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Serpil KARAKAYA DOĞAN

Sosyoloji Anabilim Dalı

Genel Sosyoloji ve Metodoloji Programı

Tez Danışmanı: Prof. Dr. Şükrü ASLAN

MAYIS 2019

Serpil KARAKAYA DOĞAN tarafından hazırlanan **Erken Cumhuriyet Dönemi**
Ulusun Kültürel Çerçevesi ve Anadil: Dahil Etme ve Dışlamanın Türkçe
Üzerinden İnşası ve Ülkü Mecmuası (1933-1941) adlı bu tezin Yüksek Lisans tezi
olarak uygun olduğunu onaylarım.

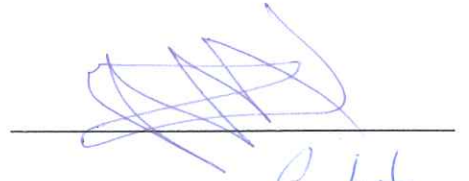
Prof. Dr. Şükrü ASLAN

Tez Danışmanı

Bu çalışma, jürimiz tarafından Sosyoloji Anabilim Dalında Yüksek Lisans tezi olarak
kabul edilmiştir.

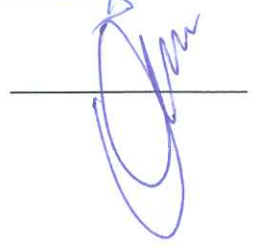
Danışman : Prof. Dr. Şükrü ASLAN

Üye : Dr. Öğretim Üyesi Ebru AYKUT TÜRKER

Üye : Dr. Öğretim Üyesi Gözde ORHAN KORKMAZ

Bu tez, Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Lisansüstü Tez Yazım Kılavuzuna
uygun olarak yazılmıştır.

Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü tez yazım kılavuzuna uygun olarak hazırladığım bu tez çalışmada;

- ☐ tez içindeki bütün bilgi ve belgeleri akademik kurallar çerçevesinde elde ettiğimi,
- ☐ görsel, işitsel ve yazılı tüm bilgi ve sonuçları bilimsel etik kurallarına uygun olarak sunduğumu,
- ☐ başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda ilgili eserlere bilimsel normlara uygun olarak atıfta bulunduğumu,
- ☐ atıfta bulunduğum eserlerin tümünü kaynak olarak gösterdiğimi,
- ☐ kullanılan verilerde herhangi bir değişiklik yapmadığımı,
- ☐ ücret karşılığı başka kişilere yazdırmadığımı (dikte etme dışında), uygulamalarımı yaptırmadığımı,
- ☐ ve bu tezin herhangi bir bölümünü bu üniversite veya başka bir üniversitede başka bir tez çalışması olarak sunmadığımı

beyan ederim.

ÖNSÖZ

Çalışmam boyunca fikirleriyle benden desteğini esirgemeyen sevgili eşim Ozan Doğan'a, Ülkü Dergisi'nin arşivlerini tararken sunduğu katkıyı anmadan geçemeyeceğim sevgili arkadaşım Özen Yılmaz'a, tez jürimde yer alarak değerli görüşleriyle yol gösterici olan Gözde Orhan ve Ebru Aykut'a, her şeyden önemlisi bana sunduğu rahat ve özgür çalışma ortamı için danışmanım Prof. Dr. Şükrü Aslan'a yürekten teşekkürlerimi sunarım.

Serpil Karakaya Doğan

ERKEN CUMHURİYET DÖNEMİ ULUSUN KÜLTÜREL ÇERÇEVESİ VE ANADİL: DAHİL ETME VE DIŞLAMAMANIN TÜRKÇE ÜZERİNDEN İNŞASI VE ÜLKÜ MECMUASI (1933-1941)

ÖZET

Erken cumhuriyet dönemi milli kimliğin ortak bir tarih, dil, kültür ve ülkü birliği etrafında kurulduğu ve farklı etnik toplulukların millet mefhumuna dahil olup olamayacağının da önemli ölçüde belirlendiği bir dönemdir. Bu çalışma, Halkevleri'nin merkezi yayın organı olan Ülkü Dergisi'nin 1933-1941 yılları arasındaki dil tartışmalarına odaklanarak erken cumhuriyet döneminde ulusal kimlik inşa edilirken üretilen kültürel kodların Türkçe üzerinden nasıl bir dahil etme veya dışlama kurduğunu ele almaktadır. Ülkü Dergisi, hem Cumhuriyet Halk Partisi'nin doğrudan desteklediği ve onunla organik ilişki içinde olan bir dergidir hem de Halkevleri'nin merkezi yayın organıdır. Dolayısıyla kendisini entelektüel ve akademik çevreler arasında cumhuriyet ideologlarını yetiştirecek bir kürsü ve fikri teşkilatlanma olarak gören Ülkü Dergisi, dönemin zihin haritasını anlayabilmek için zengin bir kaynaktır.

Çalışmada incelenen zaman aralığı, Türk olmayan etnik grupların ulus-devletin doğrudan müdahalesi ile Türklüğe uyumlarının mecbur kılındığı önemli bir tarihsel kesittir. Bu nedenle söz konusu dönem araştırılırken, sadece Ülkü Dergisi'nin ilgili sayıları içerik analizine tabi tutulmamıştır. Aynı zamanda Halkevleri'nin çalışmaları, önemli devlet adamlarının beyanları, kanunlar, meclis tutanakları ile Hakimiyet-i Milliye, Cumhuriyet, Milliyet, Vakıf gibi bazı gazetelerin gerekli görülen sayıları ve dönemin “Türkçe” merkezli cereyan eden önemli olayları da incelenmiştir.

Derginin içeriği cumhuriyetin kurucu kadrolarının ve hakim siyasetin söylemi ile mutlak bir uyum içindedir. Bu uyumun sonucu olarak Ülkü Dergisi, Türkçeyi türdeş toplum tahayyülünde belirleyici bir konuma yerleştirmiş ve Türkçe konuşmayan toplulukları ulusal bünyeye dahil etmemiştir. Siyasal söylemin eşit yurttaşlık vaadine rağmen farklı etnik gruplara ve dillerine yönelen tekleştirici temayülünün dışına çıkmamıştır. Cumhuriyetin münevverlerini ve inkılap ideologlarını yetiştirme, fikir birliği sağlama gayesiyle çıkan Ülkü Dergisi, tek taraflı organik bir aydın zümrenin yetişmesine de vesile olmuştur.

Anahtar Kelimeler: Ulus, Ulusçuluk, Anadil, Etnisite, Ülkü Dergisi, Türkçe, Dahil Etme, Dışlama

THE CULTURAL FRAMEWORK OF THE EARLY REPUBLICAN PERIOD AND THE MOTHER TONGUE: THE CONSTRUCTION OF PARAMETERS OF INCLUSION AND EXCLUSION THROUGH THE TURKISH LANGUAGE AND THE ÜLKÜ MAGAZINE (1933-1941)

ABSTRACT

During the early republican period, the national identity was constructed around a common history, language, culture and ideology unity, and the parameters of inclusion and exclusion of different ethnic groups into the Turkish nation were determined. Focusing on the debates on the politics of language published in the Ülkü Magazine, which was the central publication of Halkevleri, this study examines the ways in which inclusion and exclusion mechanisms were produced during the early republican period through language debates. Ülkü Magazine was a publication that was directly supported by the Republican People's Party and was the central publication of the Halkevleri. Since Ülkü Magazine was seen as a platform and an intellectual organization that would train the republican ideologues in the intellectual and academic circles, it was a rich source depicting the mental map of this period.

The period under examination is an important historical section in which non-Turkish ethnic groups have been exposed to direct intervention of the nation-state for their reorientation into Turkishness. To capture this period, only the relevant numbers of Ülkü Magazine were subjected to content analysis. In addition, the work of the Halkevleri, the declarations of significant state officers, law codes, parliamentary minutes along with issues of newspapers such as Hakimiyet-i Milliye, Ulus, Cumhuriyet, Milliyet, Vakit and important events of the period related to the language politics were examined.

The content of the journal is in strict accordance with the discourse of the founding elite and the mainstream politics of the time. As a result of this harmony, Ülkü Magazine promoted an understanding of Turkish language as a determining component of imagining a homogeneous society that non-Turkish speaking communities were excluded. Despite the promise of equal citizenship, the discourse of the magazine did not go beyond the tendency of neglecting languages of different ethnic groups. Thus, Ülkü Magazine, which was published with the motivation to create circles of intellectuals and ideologues for the newly established republic, was also instrumental in the creation of a unilateral organic group of intellectuals.

Keywords: Nation, Nationalism, Mother tongue, Ethnicity, The Ülkü Magazine, Turkish Language, Politics of Inclusion and Exclusion

İÇİNDEKİLER

Sayfa

ÖNSÖZ	vii
ÖZET	ix
ABSTRACT	xi
İÇİNDEKİLER	xiii
KISALTMALAR	xv
1. GİRİŞ	1
2. TÜRK TARİH TEZİ VE BİRİNCİ TÜRK TARİH KONGRESİ	11
2. 1. Tarih Tezinden Kongreye “Ortak Geçmişi Yaratmak”	12
2. 2. Kongrede Öne Çıkan İsimler	15
2. 2. 1. Sürekliliğin Kavşak Noktası: Irki Birlik ve Afet İnan	15
2. 2. 2. Maarif Vekili Mahmut Esat Bozkurt	18
2. 2. 3. Akçuraoglu Yusuf: “Bir Irk, Bir Lisan, Bir Anane”	21
2. 2. 4. Suskun Muhalefet: Köprülüzade Fuad Bey	23
3. TÜRKÇENİN “BİLİMSEL” ÇERÇEVESİ: GÜNEŞ-DİL TEORİSİ VE İKİNCİ TÜRK TARİH KONGRESİ	25
3. 1. Türkçenin Kurumlarını Yaratmak: Türk Dili Tetkik Cemiyeti ve Dil Kurultayları	25
3. 1. 1. “Türkçenin Alemsararlığı”: Üçüncü Türk Dil Kurultayı ve Güneş-Dil Teorisi	29
3. 2. Güneş-Dilin Kesin Zaferi: İkinci Türk Tarih Kongresi	31
4. TÜRKÇENİN UMUMİLEŞTİRİLMESİ VE ULUSAL KİMLİĞİN İNŞASINDA DİL TARTIŞMALARI	35
4. 1. Türk Dili: “Türk Milletinin Kalbi ve Zihni”	38
4. 2. Kanunların Dili: “Milletlerin Midesi”	42
4. 2. 1. İskan Kanunu	43
4. 2. 2. Soyadı Kanunu	49
4. 3. “Tedkik, Teşhis, Tedavi”: 1935 Genel Nüfus Sayımında Anadil Vurgusu ..	52
4. 4. Vatandaş Türkçe Konuş Kampanyası’ndan Trakya Olayları’na: “Çamur Ne Kadar Fırına Verilse de Demir Olmayacaktır”	58
4. 4. 1. Vatandaş Türkçe Konuş!	58
4. 4. 2. Yahudilerin “Furtuna”sı: 1934 Trakya Olayları	63

5. “SİYASAL İNKILABI TOPLUMSAL İNKILAP İLE TAÇLANDIRMAK” VE ÜLKÜ DERGİSİ	73
5. 1. Ülkü’nün “Kutsal Mabedleri”: Halkevleri	73
5. 2. Ülkü Neden Çıkıyor?	78
5. 3. Ülkü Dergisi’nde Millet ve Dil İlişkisi	81
5. 4. Ülkü’nün Dil Davası: Türkçenin Saflaştırılması	92
5. 5. Anadili Türkçe Olmayan Kimliklerin Ülkü’de Ele Alınış Biçimleri	101
6. SONUÇLAR	111
KAYNAKLAR	115
EKLER	125
ÖZGEÇMİŞ	129

KISALTMALAR

TTTC	: Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti
TTK	: Türk Tarih Kurumu
TDTC	: Türk Dili Tetkik Cemiyeti
TDAK	: Türk Dili Araştırma Kurumu
TDK	: Türk Dil Kurumu
CHF	: Cumhuriyet Halk Fırkası
CHP	: Cumhuriyet Halk Partisi
TBMM	: Türkiye Büyük Millet Meclisi
BCA	: Başbakanlık Cumhuriyet Arşivi
A.g.k.	: Adı geçen kitap
A.g.m.	: Adı geçen makale
Akt.	: Aktaran
Bkz.	: Bakınız
Çev.	: Çeviren
Der.	: Derleyen
Ed.	: Editör
D.	: Devre
C.	: Cilt
S.	: Sayı
s.	: Sayfa

1. GİRİŞ

20. yüzyılın sosyal bilimcilerinin, modern ulusların inşa ediliş biçimleri ve kökenleri üzerine artan ilgisi, ulus, ulusçuluk, ulus-devlet, etnisite gibi kavramlara dair hatırı sayılır bir literatür yaratmıştır. Ulus olmanın daimi öğelerini veri olarak kabul edersek, siyasal alanla kültürün birbiriyle çakışmasını açıklayabilecek önemli teoriler bu literatürden edinebiliriz.

Ulus ve ulusçuluk kavramlarının kökenlerine dair kesin ve sınırları belirlenmiş bir tartışma yürütmek ne yazık ki mümkün gözükmemektedir. Kavramların ne olduğuna veya ne olmadığına dair tartışmaların tarihi her ne kadar 18. yüzyıla kadar gitse de ulusun kendine içkin müphem doğası bize ancak verili andaki ulus-devletlerin niteliğini anlamak için belli veriler sunar. 18. yüzyılla birlikte literatüre giren millet ve milliyetçilik kavramlarına 1700’lü yılların ikinci yarısından sonra Herder’in çalışmalarında rastlanmaktadır. Ona göre ortak bir dili konuşan insanlar milletlerin ilk aşamasını oluştururlar ve dilden önce insandan söz etmek anlamsızdır, çünkü dil aynı zamanda düşünce demektir.¹ Daha genel anlamıyla ise ulus tartışmaları iki yaklaşım açısından ele alınır. Birincisi ulusun öncesiz ve sonrasız olduğunu, uzak bir geçmişte dahi köklerinin bulunabileceğini öne süren ilkçi yaklaşım, ikincisi ise ulusların modern çağın ürünleri olduğunu savunan Ernest Gellner, Eric J. Hobsbawm ve Benedict Anderson gibi kuramcıların savunduğu anlayıştır.

Ulus insan doğasına ait statik bir oluşum olarak ele alan ilkçi yaklaşımlar, bireyin ait olduğu etnik grubun veya ulusun kesintisiz bir tarihsel süreklilik içerisinde olduğunu varsayar. Modern zamanda ulusun değişen karakterini ulusların doğallığıyla açıklar. Milliyetçi taleplerin uyanışıyla birlikte ortaya konan ulusun evrenselliğine ve doğallığına dair bu söylem sorgulanmış ve yeni perspektifler gelişmiştir. Bu perspektif ise ulusun toplum ve tarih mozağinde bulunan doğal ve gerekli bir unsur olmadığını; kapitalizm, bürokrasi ve seküler faydacılık gibi modern

¹ Umut Özkırımlı, **Milliyetçilik Üzerine Güncel Tartışmalar: Eleştirel Bir Müdahale**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2010, s.34.

gelişmelerin bir ürünü olduğunu öne sürer.² Uluslar yaygın bir şekilde var olsalar dahi, kökleri sadece insan doğasında veya sadece tarihte değildir. Uluslar modernliğin koşulları ve süreçleri içinde var olmuştur. Onu tanımlayan sınırlar içinde “tutarlı bir milliyete dönüştürmek için ise yaratıcı siyasi eylem”³ gerekir. Örneğin Hobsbawm milleti asli ve değişmez bir öge olarak görmez ve ulus yakın döneme ait bir olgudur. Ona göre millet “ancak belli bir modern teritoryal devletle, milli devletle ilişkilendirildiği kadarıyla bir toplumsal birimdir; bununla ilişkilendirilmedikçe milleti ve milliyeti tartışmanın hiçbir yararı yoktur.”⁴ Milletler devletleri değil, milliyetçilikler ulus devletleri kurar, yani özünde uluslar tepeden oluşturulmuştur. Başka bir deyişle milletler ve milliyetçilik “toplumsal mühendislik”⁵ ürünüdür. Ulusal bilinç ise “icat edilmiş bir gelenek”tir. Gellner de Hobsbawm’la benzer düşünceleri paylaşır.⁶ Ona göre milliyetçiliğin ortaya çıkışı, yeni endüstriyel toplumların var ettiği ekonomik-kültürel koşullarla mümkün olmuştur. Hobsbawm gibi Gellner de milletlerden önce milliyetçiliklerin olduğunu söyler.⁷ Milliyetçilik önceden var olan kültürleri alır ve onları millete dönüştürür, bazen de milletleri icat eder, çoğu zaman da var olan kültürleri çarpıtır.⁸

Anderson ise ulusları matbaa kapitalizminin gelişmesiyle birlikte ele alır. Basılı materyallerin gelişmesi ve dinin görece zayıflayışıyla birlikte, birbirini tanımayan bireyler basılı sözcükler aracılığıyla hayal edilen bir topluluğa ait olur ve aynı belirlenebilir mekanda yaşamış gibi yapabilirler.⁹ Bu hayali topluluğun üyeleri diğer üyeleri tanımayacak, onlarla tanışmayacak, çoğu hakkında hiçbir şey işitmeyecektir ama yine de her birinin zihninde toplumlarının hayali yaşamaya devam edecektir.¹⁰

Belleksiz ve mitsiz bir ulusun var olamayacağını savunan Anthony Smith gibi etno-sembolcü düşünürler ise daha çok etnisite ile ulusların arasındaki ilişkiye odaklanmıştır. Etnisite de “ortak bir geçmiş ve anılara, kolektif bir belleğe sahip

² Anthony Smith, **Ulusların Etnik Kökeni**, Dost Kitabevi, Çev: Sonay Bayramoğlu-Hülya Kendir, Ankara, 2002, s. 30.

³ Özkırımlı, Milliyetçilik Üzerine Güncel Tartışmalar, s. 17.

⁴ Eric J. Hobsbawm, **1780’den Günümüze Milletler ve Milliyetçilik: “Program, Mit, Gerçeklik”**, Çev: Osman Akinhay, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 1993, s. 24.

⁵ Umut Özkırımlı, **Milliyetçilik Kuramları**, Sarmal Yayınevi, İstanbul, 1999, s. 136.

⁶ Bkz. Ernest Gellner, **Uluslar ve Ulusçuluk**, İnsan Yayınları, İstanbul, 1992.

⁷ Bkz. Ernest Gellner, **Milliyetçiliğe Bakmak** (Çev. Simten Coşar vd.), İletişim, İstanbul, 1998.

⁸ Özkırımlı, Milliyetçilik Kuramları, s. 139.

⁹ Bkz. Benedict Anderson, **Hayali Cemaatler: Milliyetçiliğin Yayılması ve Kökleri**, Metis Yayınları, 2. Baskı 1995, İstanbul.

¹⁰ Anderson, A.g.k., s. 20.

olduğuna göre ulus da etnik topluluğun daha büyük bir biçimi midir”¹¹ diye sorar. Ulus verili bir olgu olmadığı gibi tamamen modern bir varlık da değildir. Söz konusu toplulukların kimlik ve kültürlerini belirleyen, ayırt edici karakter ve nitelikler gibi öznel faktörlere odaklanır. Ulusların kökenini incelerken kültüre ait kavramların ve anlamların nasıl değişip dönüştüğünü de tartışır. Smith’e göre ulus “tarihi bir toprağı/ülkeyi, ortak mitleri ve tarihi belleğı, kitlevi bir kamu kültürünü, ortak bir ekonomiyi, ortak yasal hak ve görevleri paylaşan bir insan topluluğunun adıdır.”¹² Bu bakımdan ona göre ulusal kimliğin çok boyutlu oluşu onun tek bir unsurla tanımlanmasına engel olur. Onun her özgül durumda, değişik tonlarda, etkili birleşimlere girmesini sağlayan bu çok yüzlü gücüdür. Öte yandan Smith, “tepeden kurulan millet” yaklaşımını savunan modernist teoriyi, etnik toplulukların kendi dinamiklerine odaklanmadığı için eleştirir. Smith ilkçi ya da başka bir ifadeyle özcü yaklaşımlarla da arasına belirgin bir mesafe koyar. Bu bakımdan etnik kimliklerin değişmez, statik bir özü olmadığını öne süren Fredrik Barth’la¹³ aynı noktada kesişir. Çünkü etnik kimlikler dayanıklı birimler olmalarına rağmen tarihsel yolculukları sırasında değişikliğe uğrayabilirler. Ancak burada önemli olan “bu değişimin kuşakları birbirine bağlayan kültürel dayanıklılık düşüncesine ne ölçüde yansdığıdır.”¹⁴ Bu nedenle de milletleri değişmeyen sabit birimler olarak ele alan ilkçi-araçsalcı yaklaşımlar geçerli bir form üretmezler. Ona göre modern anlamda ulus devletlerin kuruluşu geçmiş etnik gruplar ve aralarındaki ilişkiler incelenmeden anlaşılamaz. Bir bakıma ulusların harcı etnik öğelerle karılmıştır (Smith etnik topluluk veya grup kavramları yerine Fransızca “ethnie” kavramını kullanır). Bu bizi ulus-devletlerin merkezinde baskın etnik grubun olduğu ve diğer grupları da kendi bünyesine katarak inşa edildiğı sonucuna götürür. Nitekim Smith buna “etnik çekirdekler” demiştir. Ona göre bu etnik çekirdekler etrafında kurulan toplulukların altı önemli özelliğı vardır: Kolektif bir isim, bir ortak soy miti, paylaşılan tarihsel anılar, ortak kültürün ayırt edici özelliğı, belli bir toprak parçasını ifade eden “anavatana” duyulan sarsılmaz bağ ve dayanışma duygusu.¹⁵

Her ne kadar ulus ve ulusçuluğa ait tüm kuramsal tartışmaları ele almak mümkün olmasa da özellikle sosyal bilimler literatüründe öne çıkan bazı çalışmalar tespit

¹¹ Smith, Ulusların Etnik Kökeni, s. 23.

¹² Anthony Smith, **Milli Kimlik** (Çev. Bahadır Sina Şener), İletişim Yayınları, İstanbul, 1994, s. 32.

¹³ Bkz. Fredrik Barth, **Etnik Gruplar ve Sınırları**, Bağlam Yayınları, İstanbul, 2001.

¹⁴ Bkz., Smith, Ulusların Etnik Kökeni.

¹⁵ Bkz., Smith, Ulusların Etnik Kökeni.

edilmeye çalışılmıştır. Ancak ulus ve etnisite¹⁶ gibi kavramlar arasındaki geçişkenlik ve sınırların belirsizliği, bu kavramlara ait toplumsal ve kültürel kodlara dair kesin bir iddia öne sürmeyi engeller. Başka bir deyişle etnik kategorileri veya tarihsel yolculuğunu saptamak, milli kimliğin nasıl ve ne şekilde kurulduğuna dair öngörüler üretmeye yetmez ve yine aynı şekilde ulus-devletlerin etnik çekirdeklerini tespit etmek de tek başına yeterli bir veri değildir. Zira Şener Aktürk'ün belirttiği gibi etnik kategoriler kaybolabilir, bir etnik kategori bir başkası içinde eriyebilir, iki veya daha fazla kategoriye bölünebilir ve belki de en önemlisi bazen din, dil, mezhep, sınıf ve ideoloji gibi diğer eksenlerde yaşanan ayrışmalar etnik kimliğin temelini oluşturan kan bağı mitinin önem kaybetmesine neden olabilir.¹⁷

20. yüzyılın ilk çeyreğinde Türkiye'nin içerisine girdiği kendi ulus-devletini yaratma ve milli bir kimlik etrafında toplumu tarif etme çabası da bahsini ettiğimiz bu kuramsal döküm içerisinde bugüne kadar birçok akademik merakın ve çalışmanın konusu olmuştur. Yeni dönem tarih ve sosyal bilimcilerinin birçok varsayımına dayanan model hazırlama yolları, Türkiye'de milli kimliği oluşturan öğelerin ve uygulamaların tarihsel olarak karşılaştırılmasına genel bir çerçeve sunmaktadır. Ancak ne yazık ki bu çalışmaların pek azı ulusal köklerin, inşa sürecindeki değişen şekillerine ve anlamlarına tarihsel dizgede yeri olmayanlar açısından bakabilmiştir. Bu bakımdan ulus-devletin temalarının erken dönem cumhuriyet tarihinde temsil ediliş biçimlerini incelemek, milli kimliği kuran siyasal-kültürel söylemin arka planını anlamak açısından önemlidir.

Söz konusu temsil edilme biçimleri, erken cumhuriyet döneminin 1930'dan sonraki ulus-devlet söylemi ve bunu inşa etmeye dönük giriştiği teorik kanıt bulma çabası tarihle iç içedir. Bu tarihin var etmeye çalıştığı ve ulusun tarihsel solunumu için vazgeçilmez bir atmosfer sunan ırksal aidiyet tutumu, kültürel çeşitliliğin ölümüne yol açabilecek kimi tehlikeler barındırır. Irkı yalıtılabilir biyolojik birimler üzerinden açıklayarak Türk kimliğini ve dilini merkeze alan teorik çerçeve, ülke sınırları içerisindeki kültürlerin çok sesli birliğini parçalar. Türklerin tarih içindeki sürekliliğini tanımaya gayret eden antropolojik ırkçılık, ulus söylemini de inşa etmeye elverişli birtakım kanıtlar sunar. Türkleri etnik soy ve kan bağına dayalı bir

¹⁶ Etnisite ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Steve Fenton, **Etnisite** (Çev. Nihat Şad), Phoenix Yayınları, Ankara, 1999.

¹⁷ Şener Aktürk, "Etnik Kategori ve Milliyetçilik: Tek Etnili, Çok Etnili ve Gayri-Etnik Rejimler", *Doğu Batı Dergisi*, Sayı 38, Eylül 2006, Ankara, s. 25. Aktürk aynı zamanda "etnik grup" tanımını yerine "etnik kategori" terimini kullanmayı tercih ettiğini belirtmektedir.

topluluk olarak hayal eden bu teorik döküm, kuvvetli bir dışlama/içerme kurar. Her ne kadar erken cumhuriyetin siyasal söylemi ırkçılık tanımını reddettiğini ifade etse de ırk ve ulus hiç bir zaman arasına mesafe koymamıştır.¹⁸ Diğer taraftan ırk söylentisi bir ulusal oluşuma tekabül ettiğinde bu mesafesizlik, ırk ve ulus tanımlarının iç içe geçtiği bir “yurttaşlık” tahayyülü ortaya çıkarmıştır.

Durum bu olduğuna göre, ulusun tarihini genetik olarak sürekli gruplar (ırklar) açısından mı, tarihsel toplumsal-siyasal gruplar (uluslar) açısından mı, yoksa kültürel gruplar (etnik gruplar) açısından mı tanımladığımız pek az bir farklılık yaratır.¹⁹ Nitekim toplumsal oluşumlar ulusallaştıkça, içerdikleri, paylaştıkları ya da hükmettikleri topluluklar da “etnikleşir”; yani sanki kendiliğinden bir ilk kimliğe, kültüre, çıkarlara sahip olan, bireyleri ve toplumsal koşulları aşan doğal bir cemaat oluşturmuşçasına geçmişte ve gelecekte temsil edilir hale gelir.²⁰ Bu etniklik, ideal ulusla kayıtsız şartsız bir birleşme içermez, fakat kaçınılmaz olarak onu etkiler, biçimlendirir. O zaman ulus ve etniklik nasıl üretilir veya birbirini nasıl etkiler? Örneğin Türkiye’de olduğu gibi ulusa ait dil gibi kültürel öğeler ile ırki unsurlardan bazen biri bazen diğeri vazgeçilmez hale gelip iç içe geçebilir. Aynı kurumların gelişmesine bağlı olmadıkları için ulusun idealleştirilmesine ve kurulmasına da iki farklı cepheden eklemlenebilirler. Bütün dilsel pratikler, “anadile” yani öğrenmenin ve uzmanlaşmanın kullanılmasının ötesinde ortak bir köken idealine başvurur ve buradan da yurttaşların karşılıklı sevgisi eğretilmesine dönüşen “tek bir dil sevgisine” yönelir.²¹ Fakat kimliğin dilsel inşası tanım gereği açıktır. Hiçbir birey ana dilini seçmez, isteğiyle değiştiremez. Bununla beraber, birçok dili kendine mal etmek ve kendini başka bir şekilde dilin dönüşümlerinin ve söyleminin taşıyıcısı kılmak her zaman mümkündür.

Türkiye örneğinde olduğu gibi kan ve soy bağına dayalı bir millet tasarımı, ırk ile dilin kolayca karıştırılması ve birbirine bağlanmasıyla, milli dili ulusun vazgeçilmez unsuru kılar. Toplumun milli birliğe, dil unsuru ve kültürel ortaklık içinde davet edilmesi, ek bir özelliğe ihtiyaç duyulmadan başka dillere kapalılığı içeren bir dışlama ilkesi ortaya çıkarır. Diğer kültürel değişkenlerle birlikte dilsel öğelerin bu denli öne çıkarılması, ulus tanımına dil vasıtasıyla gireni hızlıca benimseyen,

¹⁸ Sosyal bilimler literatüründe etnisite ve ırk üzerine var olan kuramsal tartışmalar için bkz. Semra Somersan, **Sosyal Bilimlerde Etnisite ve Irk**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2004.

¹⁹ Balibar ve Wallerstein, **“Irk, Ulus, Sınıf”**, Metis Yayınları, İstanbul, 3. Basım, 2000, s. 100.

²⁰ Balibar ve Wallerstein, A.g.k., s. 121.

²¹ Balibar ve Wallerstein, A.g.k., s. 124.

değiştirip dönüştüren kısıtlayıcı bir etnik hafıza ortaya çıkarır. Bu etnik hafıza çoğunlukla baskın dile aittir. Dolayısıyla da ulus-devlet dil üzerinden belirli bir etnik grubu merkeze çekmiş olur.

Türkiye'nin incelediğimiz tarihsel aralığında da ulus devlet inşasının, kan bağına dayalı Alman milliyetçiliğinin uluslaşma modeli ile dil-merkezli yurttaşlığı kabul eden Fransız modelinin bir karışımı olarak öne çıktığını söyleyebiliriz. Diğer taraftan Türkiye'de ulus devletin 1930'lar boyunca gerek içerde gerekse de dış politikada izlediği milliyetçi çizgisinde ise dünya ölçeğinde bilhassa Almanya ve İtalya gibi ülkelerin yayılmacı siyasetiyle milliyetçiliğin ve ırkçılığın yükselişe geçmeye başlamasının ve yerleşik ulus devletlerin politik haritalarını milliyet doğrultusunda şekillendirme çabalarının da etkisi vardır. Özellikle 1933'te Almanya'da Adolf Hitler'in iktidarı ele geçirmesi ve faşizmin yükselişi, teritoryal devletlerin Avrupa'da haritayı milli temelde yeniden şekillendiren siyasi, ekonomik, politik çizgisi, 1929 ekonomik buhranının dünyada yarattığı kriz ortamı gibi birçok faktör Türkiye'nin iç ve dış siyasetine yön vermede önemli ölçüde etkili olmuştur. Kan ve soy bağıni temel alarak bir ulus-devlet tahayyül eden Türkiye'nin kendi "milli" haritasını oluşturma süreci de içerde genel mozağe uymayanları silikleştirip milli bünyede eritme eğilimi taşımış ve bu eğilim bazı yıkıcı pratiklerle hayata geçirilmiştir.

Elinizdeki bu çalışmada temel gaye, Türkiye'nin erken cumhuriyet döneminde kendi ulusunu ve ulusal birliğini yaratırken başvurduğu içeriklerin, uygulamaların doğası ile kendi kolektif kimliği dışında kalan kimlikleri anadil üzerinden nasıl dahil ettiği veya dışladığını, Ülkü Dergisi'nin 1933-1941 yılları arasındaki dil yazılarına odaklanarak tartışmaktır. Bu tercihin birinci nedeni, ulus-devletini Türklüğe özgü özelliklerin tanımlayıcı işaretleriyle kuran siyasal iktidarın milli kimliği, ortak bir tarih, dil ve kültür birliği etrafında toparlamayı ve dönüştürmeyi kabul eden yaklaşımı ile Ülkü Dergisi'nin bu resmi söylemi pekiştiren ve yer yer üreten, ek olarak da cumhuriyetin ideologlarını yaratmayı hedeflediğini açıkça belirten yayın çizgisi arasındaki uyumdur. Öte yandan Ülkü'nün tercih edilmesinin bir başka nedeni de hem "kültür ve milli birlik" kurumları olarak toplumsal bir misyonla ortaya çıkan Halkevleri'nin merkezi yayın organı olması hem de resmi ideolojinin teklik söylemini süreli yayınlar alanında temsil eden önemli bir araç işlevi görmesidir. Dolayısıyla da ulusal söylemin anadil üzerinden inşası resmedilirken başvurulabilecek önemli bir kaynaktır.

Ülkü Dergisi'nin yayın hayatı üç döneme ayrılarak incelenebilir. 1933-1941 yılları arasındaki birinci dönemi, 1941-1946 yılları arasındaki ikinci dönemi ve son olarak 1946-1950 yılları arasındaki üçüncü dönemidir. Ancak çalışma 1933-1941 yıllarını kapsayan birinci dönemde yayınlanan ve toplamda 17 ciltteki 102 sayıyla sınırlı tutulmuş, diğer sayılar kapsam dışı bırakılmıştır. Böylesi bir zaman aralığı tercihinin temel nedeni ise ulus-devletin “milli kriterlerinin” billurlaştığı, uygulandığı ve toplumla bütünleşerek etkilerini en kuvvetli hissettirdiği dönem olmasıdır.

Çalışmanın ikinci bölümünde milli kimlik inşa sürecinin özünü oluşturan tezlerden Türk Tarih Tezi'ne ve bu tezin temelinin atıldığı Birinci Türk Tarih Kongresi'ne odaklanılmıştır. İstenmeyen bir geçmişi temsil eden Osmanlı'nın tarihi bakiyelerini reddederek Türklerin Orta Asya'daki tarihi mirasını ortaya çıkarmaya odaklanan kongrede öne çıkan Afet İnan, Yusuf Akçura, Fuad Köprülü gibi isimler savundukları tezleri ile birlikte ele alınmıştır. Toplumun zihin haritasını şekillendirmede işlevsel bir öge ve milletin kurgulanmasında odak noktası haline gelen tarih, Türklerin izlerini sürmek, topluma kim olduğunu ve nereden geldiğini hatırlatarak Türklüğün yeniden keşfini sağlamak açısından kurucu bir unsurdur. Bu nedenle böylesi bir tarihsel hafıza ve uzak geçmiş anlatısı kurarak ulusal bir tarih yazımı yapan cumhuriyet rejiminin tarih tezi, üzerinde düşünmeyi ve tartışmayı hak etmektedir.

Üçüncü bölümde ulusun yeniden canlanışının ve inşasının kültürel tahsisinde tarih kadar önemli rol oynayan ve hatta Türk ulusçuluğunun tarihle iç içe ele aldığı Güneş-Dil Teorisi, dil kurultayları ve teorinin “kesin zaferi” ile sonuçlanan İkinci Türk Tarih Kongresi kısaca ele alınmıştır. Milletın kültürel birliğini sağlayan etkin bir unsur olarak dili bir beka anahtarı varsayan siyasal iktidarın, Türkçeyi hem dünyadaki birçok dili etkileyip değiştiren bir kaynak dil hem de homojen ulusun yaratılması için etkin bir unsur olarak nasıl ikame ettiğinin izleri sürülmeye çalışılmıştır. Erken cumhuriyetin ulusal tahayyülünde Türkçeye ve onun teorisine belirgin bir biçim ve açık bir rol veren bu kurgusal tez, geçerliliğini yitirmiş olsa da 1930'ların Türk ulusçuluğunu ve zihin dünyasını anlamak için zengin bir materyal sunmaktadır.

Türklerin ve Türk dilinin tarihini yeniden yazarak “bilimsel geçerlilik” kazandırma gayesiyle oluşturulan tezler kadar, milli birliğe ilişkin bir hayal sunacak, bu “yenilikleri” topluma yayarak meşrulaştıracak, ulusun zamanda ve mekanda

sınırlarını çizerek homojenlik tahayyülüne kesinlik kazandıracak pratik uygulamalar da tartışılmalıdır. Bu nedenle dördüncü bölümde Türklüğü merkeze çekerek onun “kültürel hazinesi” etrafında bir “varoluş” safhası kuran Türk ulus-devletinin, homojenlik varsayımına “anadil” ne ölçüde eşlik etmiştir ve etnikleşen politikalarında nasıl karşılık bulmuştur sorularına yanıt aranmıştır. “Etnik devamlılık” için etnik dışlama ve içermenin nasıl işlediğine dair ipuçları sunan pratik uygulamalar sorgulanmıştır. Başka bir deyişle anadili Türkçe olmayan etnik grupları içirme veya dışlamanın izleri, dönemin öne çıkan kanunlarında (meclis tartışmalarıyla birlikte İskan Kanunu ve Soyadı Kanunu), 1935 nüfus sayımında, Vatandaş Türkçe Konuş Kampanyası ve Trakya Olayları’nda bütünlüklü bir okumaya tabi tutularak sürülmüştür. Söz konusu örnekler hem siyasal iktidarın eşit yurttaşlık vaadine rağmen farklı kültürlerle ve dillere yönelen tekleştirici “toplumsal mühendislik” uygulamalarının çarpıcı örnekleri hem de yine iktidarın “dil” merkezli kimlik kurgusunun önemli göstergeleri olması bakımından özellikle seçilmiştir.

Tüm bu tartışmalarla ilintili olarak Ülkü Dergisi’nin ele alındığı beşinci bölüm, bilhassa dil tartışmalarında gerek teorik gerekse de fiili uygulamalar bakımından savunduğu anlayışın ve ana dili Türkçe olmayan topluluklarla çeşitli boyutlarda kurduğu ilişkinin söyleme dökülme düzeyine ilişkindir. Ulus-devletin yürüttüğü milliyetçi projenin en açık ve etkili müdahale alanlarından birisini oluşturan dilin, Türklüğü temsil ettiği sınırların ne ölçüde Türkçe dışındaki dilleri içerdiği veya dışladığı sorgulanmıştır. Dolayısıyla asıl soru şudur: Cumhuriyet ülküsü ve inkılaplarıyla bir fikri bütünlük iddiası taşıyan dergi, dil gibi milli ideolojiye eklemlenen ve milli kimliğin temel unsuru olarak görülen bir olguyu Türkçe dışındaki dillerin siciline dair bir yoklama yaparken nasıl ele almıştır? Bu yoklama Türkçenin saflaştırılması ve Dil Devrimi gibi süreçlerde Türk olmayan toplulukların dillerini nasıl kurmuştur?

Bütünlüklü olarak bakıldığında birçok araştırmaya konu olmuş ancak ne kadar farklı okumaya tabi tutulursa tutulsun Ülkü Dergisi’nin ve onun aracılığıyla resmi söylemin dil siyasetini farklı diller cephesinden inceleyen çalışmalar yok denecek kadar azdır. Bu tez çalışması Ülkü Dergisi ve ulus-devletin ilgili dönemdeki dil siyasetini inceleyen literatüre böylesi bir katkı sunmayı amaçlamaktadır.

Tez çalışması hazırlanırken Ülkü Dergisi’nin 17 ciltlik toplam 102 sayısı (Şubat 1933-Ağustos 1941) yoğun bir emek ve titiz bir çalışmayla taranmıştır. Derginin yanı

sıra Hakimiyet-i Milliye, Ulus (Hakimiyet-i Milliye'nin devamı), Cumhuriyet, Vakit, Son Posta, Milli İnkılap, Orhun, Akbaba gibi gazete ve dergilerin gerekli görülen sayıları, çalışmanın ele aldığı döneme ait Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin internet ortamından erişime açılan tutanakları ve kanunlar çalışmaya dahil edilmiş, tüm belge ve dokümanların içerikleri arasındaki ilişki incelenmiştir. Ülkü ile taranan gazete ve dergilerin ilgili sayıları, tutanak ve kanunlar kapsamlı bir içerik analizine tabi tutulmuş, konuya dair yapılan çalışmalardan ve akademik literatürden önemli ölçüde faydalanılmıştır.

2. TÜRK TARİH TEZİ VE BİRİNCİ TÜRK TARİH KONGRESİ

Bundan sonra, ortak milli düşüncenin, ahlakın, duygunun, coşkunun, hatıra ve geleneklerin millet bireylerinde ortaya çıkmasını ve kökleşmesini sağlayan ortak geçmişin, birlikte yapılmış tarihin, bilinçleri ve kafaları doğrudan doğruya birleştiren ortak dilin, milletlerin oluşumunda en önemli etkenler olduğunu bir kez daha belirttikten sonra millet hakkında, ikinci derecede öğeleri dikkate almayarak mümkün olduğu kadar her millete uyabilecek bir tanımı biz de ele alalım:

- a. Zengin bir geçmiş mirasına sahip bulunan;
- b. Birlikte yaşamak konusunda ortak arzu ve kabulde samimi, içten olan;
- c. Ve sahip olunan mirasın korunmasına birlikte devam konusunda iradeleri ortak olan insanların birleşmesinden meydana gelen topluluğa millet adı verilir.²²

Mustafa Kemal Atatürk

1930’lu yılların Türkiye’inde cumhuriyetin modernleşme pratiklerinin ve ulus-devlet inşasının önemli bir argümanı olan tarih, toplumu yeniden icat etmenin anahtarıdır. Bu bağlamda ulus-devletin oluşum aşaması ile ulusçuluğun tarihi seçici bir hafızayla budamaya başlaması eş zamanlıdır. Bir yandan tarih, dünyada genel bir eğilim olarak yayılan “ulusçuluk”un etkisiyle ulusal bir kimlik yaratmak ve güçlendirmek için bir araç haline gelirken diğer yandan bilimsellik iddiasıyla siyasi otoritenin meşruiyet zeminini oluşturmuştur. Özellikle yeni cumhuriyetin tek ulus odaklı ve devlet merkezli modernleşme eğiliminin uygulama alanlarından birisi olan “tarih”in bu bakımdan belirli siyasal ihtiyaçlara ve amaçlara hizmet etmesi, geniş bir kamuoyuna iletilmesi önem taşımıştır. Tam da bu nedenle tarihi yazmanın bilimsel yüzü ile belirli bir siyasal düzeni sorgulamaksızın doğru kabul eden tarih yazıcılığının siyasal işlevini tartışırken “tarihin yeniden keşfi”ni akılda tutmak gerekir. Dolayısıyla toplumu ortak bir geçmiş, dil, his birliği gibi sembolik ve kültürel öğelerle Türk kimliği etrafında bir araya getirirken yeniden keşfedilen tarihin bilimsellik iddiası taşıması ve makul olması gerekmektedir. Bu bağlamda tarihin ulusal karakterinin yaratılması ve önemli bir bölümü aynı zamanda siyasetçi

²² Mustafa Kemal Atatürk, **Medeni Bilgiler/Türk Milletinin El Kitabı**, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, 2010, İstanbul, s. 47.

olan tarihçilerin süreçte üstlendikleri rolün anlaşılabilmesi, öncelikle Türk Tarih Tezi'nin ve bu tezin "bilimsel" nitelik kazandığı Birinci Türk Tarih Kongresi'nin doğru bir okumaya tabi tutulmasını zorunlu kılar.

2. 1. Tarih Tezinden Kongreye "Ortak Geçmiş Yaratmak"

Her şeyin ulusa göre tanımlandığı koşullarda hız kazanan resmi tarih oluşturma girişimi, 1920'lerin sonunda büyük ölçüde tamamlanmıştı. Özellikle 23 Nisan 1930'da toplanan Türk Ocakları Kurultayı'na katılan ve büyük çoğunluğu milletvekili olan delegelerin tartışmalarıyla, Türk tarihi ve medeniyetini bilimsel yollardan araştırmak ve öğretmek amacıyla 4 Haziran 1930'da *Türk Ocağı Türk Tarihi Tetkik Heyeti*'nin (TTTH) oluşturulması atılan ilk adım oldu. Türk Tarih Kurumu'nun (TTK) çekirdeği olan 16 kişilik bu heyetin ezici bir çoğunluğu milletvekillerinden ve tarih profesörlerinden oluşmaktaydı. Özellikle Birinci Türk Tarih Kongresi'ne tebliğ sunan ve tartışmalarda etkin rol alan isimlerin, aynı zamanda Tarih Tetkik Heyeti'nde yer alan Afet İnan, Yusuf Akçura, Dr. Reşit Galip, Sadri Maksudi Arsal gibi isimler olması önemlidir. Çünkü bu heyet 1930'da *Türk Tarihinin Ana Hatları* isimli bir eser yayınlamıştır. Kitabın *Beşer Tarihine Methal (Giriş)* adını taşıyan Birinci Bölümü daha sonra tarih kongresinin de esas önermelerini oluşturacak bilgiler içermektedir:

Tarihin en büyük cereyanlarını yaratmış olan Türk ırkı en çok benliğini muhafaza etmiş bir ırktır. Tarihten evvel ve tarihî devirlerde bu ırk ta işgal ettiği vasi mıntikalardaki ve yurtlarının hudutlarındaki komşu ırklarla tesahip etmiştir. (Onları korumuştur.) Bu komşulukların ekseriyetinde bariz ve uzvî dimağ eseri olan harsî vasıfları hakim kaldığından bu karışmaları Türk ırkına kendi hususiyetini kaybettirmemiştir. Ancak uzun devirlerde en büyük ekseriyetler içinde ihtilaflara (karışmalara) maruz kalanları temessül edip (benzeşip) isimlerini ve dillerini muhafaza edememişlerdir.

Dimağın en kuvvetli mahsulü olan lisan bilhassa Türk ırkının büyük ekseriyetinde tarihi devirlerin husule getirdiği tekâmül (gelişme, evrim) silsilesi dahilinde daima ana hatlarını muhafaza etmiştir. Tarihten evvelki zamanlarda ve tarihi devirlerde ayrı ayrı cemiyetler, medeniyetler, devletler vücuda getirmiş olan bu büyük ırk mensupları kuvvetli dimağlarının muhtelif muhitlerde yarattıkları müşterek lisan ve harslarla ve ırkî vasıfları ile uzun veya kısa müddetler zarfında yekdiğerinden daima müteessir olmuşlardır.

Görüyoruz ki, tarihte daima göze çarpan bir birlik arzeden Türk ırkı daima hakim kalan bariz uzvî vasıfları ile, bu lisanla nakledilmiş olan harsları ile, tarihi müşterek hatıratı ile, aynı zamanda bugünkü millet tarifine de uyan büyük bir cemiyettir. Bugün, tarihte böyle büyük bir ırkı millet halinde görmek, bilhassa zamanımızdaki insan heyetlerinin pek çoğuna nasip

olmayan büyük bir kuvvet ve büyük bir şereftir.²³

Heyetin oluşmasını ve kitabın hazırlanmasını bizzat Mustafa Kemal'in istediğini ve teşvik ettiğini yine kitabın *Türk Tarihine Methal (Giriş)* başlıklı İkinci Bölümü'ndeki şu satırlardan anlıyoruz:

Türk'ün tarihi azametinin mümtaz timsali, büyük reisi, bu notların toplanması ve bir araya getirilmesi için çalışanları, bu mesaiye sevkeden irşadları ve rehberlikleriyle şimdi hatırlattığımız hitabelerinde şu cümleleri ilave buyurmuş oluyolar.²⁴

Türk Tarihinin Ana Hatları isimli kitap oldukça hızlı bir biçimde ve birincil kaynaklara başvurulmaksızın kaleme alınmıştır. Ezici çoğunluğu dönemin siyasetçilerinden oluşan yazarların aceleci bir atmosferde ve doğrudan Mustafa Kemal'in talimatıyla ortaya çıkardıkları kitap, kavramsal bütünlükten yoksundur. Orta dereceli okullarda okutulmak üzere hazırlanan bu kitap, Mustafa Kemal tarafından dahi onaylanmamış, başarısız bulunduğu için sadece 100 adet bastırılarak tarihçilerin eleştirisine sunulmuştur.²⁵

Birinci Türk Tarih Kongresi ise söz konusu kitap çalışmasıyla birlikte resmi adımları atılan tarih tezini, daha geniş bir biçimde tanıtmak için Maarif Bakanlığı'nın resmi girişimiyle ve Mustafa Kemal'in inisiyatifiyle 2 Temmuz 1932'de Ankara Halkevi binasında toplandı. Türklüğün ve Türk tarihinin köken arayışının billurlaştığı 1929-1938 yılları arasındaki tüm Kemalist pratiklerin önemli adımlarından birisi olan söz konusu kongre, ulusal tarihin yaratılması, Türk kimliği etrafında tekçi bir tarih anlayışının kamusal alana mal edilmesi bakımından atılmış önemli bir adımdır.

Kongre sadece Türklerin geçmişine ve eski Türk medeniyetlerine dair resmi bir tarih tezi oluşturma amacıyla toplanmamıştır. Aynı zamanda 1929-1932 yılları arasında yapılan tarih çalışmalarını Maarif Vekaleti'nin desteğiyle halka mal ederek meselenin ciddiyetine dikkat çekmek istenmiştir. Peki, gücü etkili biçimde hissedilen otoritenin, “halk” kavramını yerleştirdiği “makul” sınırlar kimleri içermektedir? Tarihi gelişimin değişik safhalarında halk kategorisinin geçirdiği dönüşüm, onu salt bir hukuki inşa olarak ele almayı engeller. Dolayısıyla halkın gayri Türk olmayan

²³ Türk Tarihinin Ana Hatları XVIII, Türk Ocağı Türk Tarih Tetkik Heyeti Neşriyatı, Devlet Matbaası, İstanbul, 1930, s. 38-39. Yazarları: Afet İnan, Mehmed Tevfik (Bıyıkoglu), Cumhurbaşkanı Genel Sekreteri ve Türk Tarihini Tetkik Cemiyeti Başkanı Samih Fırat (Çanakkale mebusu), Akçuraoğlu Yusuf (İstanbul Mebusu ve Hukuk Fakültesinde Profesör), Dr. Reşit Galip (Mebus ve Cemiyetin Genel Sekreteri), Hasan Cemil (Çambel) (Bolu mebusu), Sadri Maksudi (Arsal), Şemseddin Günaltay (Sivas mebusu), Yusuf Ziya (Hukuk Fakültesinde profesör).

²⁴ A.g.e., s. 69.

²⁵ Büşra Ersanlı, **İktidar ve Tarih**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2003, s. 120.

unsurları, bu “makul” sınırlardan sadece hukuki tanımlarıyla geçemezler. Çünkü bu kesimler dil, kültür ve ülküde birlik temelinde devletle bütünleştikleri takdirde, hukuki olarak kendilerine görünürde bir konum edinebilirler. Bu seviye yakalanana kadar, farklı kimliklerin, yani dil, kültür ve ülkü açısından kendilerini farklı görenlerin sayısını artırmamak resmi siyasetin temel fikrini oluşturmaktaydı.²⁶

Kongrede sunulan tebliğlerin farklı kimlikleri tarihin uzağında tutan yaklaşımını bu temel fikirler belirlemiştir. Türk ırkı tarihin akışını belirleyen önemli bir faktör olarak ele alınmış, Türk ırkının yeni medeniyetler kurmadaki yüksek kabiliyeti, farklılığı ve üstünlüğü vurgulanarak bu düşünce güçlendirilmiştir.²⁷ Cumhuriyet Halk Fırkası’nın (CHF)²⁸ programlarında “ırk” kavramının Türk ulusal kimliğinin bir unsuru olarak ele alınmamasına rağmen kongredeki tartışmaların temelini oluşturmasının altında yatan temel itki, Mustafa Kemal’in “ırk ve menşe birliği”ni Türk ulusunu oluşturan tabii ve tarihi unsurlar arasında göstermesidir.²⁹

Gerek milli bir tarih yaratma ihtiyacı önünde atılmış ilk adım olarak değerlendirilen Türk Tarihinin Ana Hatları isimli kitap çalışmasında gerekse de tarih kongresinde açığa çıkan ana amaç, arkeolojik metotları da kullanarak Türklerin tarihi bakiyelerini ortaya çıkarmak, Anadolu’nun Türklüğünü ispat etmektir. Bu arkeolojik “yeni keşiflerle” köklerine kavuşan Türklerin, tüm dünyadaki medeniyetlerin yaratıcısı olduğunu doğrulamaktır. Türkçülüğün bütün asli önermelerini içeren tarih tezi ise Türkleri “şanlı geçmişlerine” materyal kalıntılarla yerleştiren bir insanın ürünüdür. Bu nedenle kongrede tezin temel dayanakları, bütün eleştirilerden muaf tutulmuştur. Tarih tezine yönelecek her türlü eleştirinin ulusçuluğa yöneltildiği anlayışı hakim olsa da bazı muhalif sesler utangaçça yükselmiş, ancak bu sesler de savunmacı ve özür dileyici bir üslupla asli önermelerden uzaklaşmamıştır.

Kongreye katılan eğitimci, siyasetçi ve tarihçilerin tebliğleri genellikle Türklerin uzak geçmişine ait belgeler, Türk dili ve diğer dillere etkileri ve okullardaki tarih kitapları üzerinde yoğunlaşmıştır. Hem siyasetçi hem de tarihçi olarak tebliğ sunan birçok ismin tartışmalara katılımının dikkat çektiği kongrede, diğer bir önemli husus

²⁶ Bkz. Ahmet Yıldız, “**Ne Mutlu Türküm Diyebilene**” **Türk Ulusal Kimliğinin Etno-Seküler Sınırları (1919-1938)**, İletişim Yayınları, İstanbul, 2001.

²⁷ Ahmet Yıldız, A.g.k., s. 185.

²⁸ CHF, 1935 yılında adını Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) olarak değiştirmiştir. Yararlanılan kaynakların ve tarihi belgelerin aslına sadık kalabilmek amacıyla bu çalışmanın tamamında 1935 öncesinden bahsedilirken “CHF”, isim değişikliğinden sonraki dönemler için ise “CHP” kullanımı tercih edilmiştir.

²⁹ Mustafa Kemal Atatürk, **Medeni Bilgiler/ Türk Milletinin El Kitabı**, s. 44-45.

da daha derin bir tarih kavrayışına sahip isimlerin eleştirel tutumlarını açık ve belirgin bir şekilde ortaya koyamamış olmasıdır. Cesurca dile getirilemeyen bilimsel kaygılara karşılık tek bir fikrin zaferiyle sonuçlanan kongrede, baştan sona hüküm süren kaygı, söz konusu büyük ulusal misyonun içinde yer alarak tarih tezini geliştirecek ödevin bir şekilde parçası olabilmektir.

2. 2. Kongrede Öne Çıkan İsimler

Birinci Türk Tarih Kongresi'nde aralarında Afet İnan, Samih Rifat, Dr. Reşit Galip, Sadri Maksudi, Zeki Velidi, Ahmet Refik, Fuad Köprülü gibi isimlerin de bulunduğu katılımcılardan toplamda 15 kişi tebliğ sunmuştur. Ancak hepsinin tebliğlerini tek tek incelemek çalışmanın sınırlarını aşacağından, sadece Yusuf Akçura, Fuad Köprülü, Afet İnan ve açılış konuşması yapan Maarif Vekili Mahmut Esat Bozkurt'un³⁰ fikirlerine değinilecektir. Afet İnan kongrenin gerek hazırlık gerekse de temel önermelerin oluşum sürecinde doğrudan Mustafa Kemal tarafından görevlendirilmiş, Yusuf Akçura Türkçülük üzerine yürüttüğü tartışmalarda tarihe özel bir önem atfetmiş, Fuad Köprülü ise hem tarihte yöntem konusunu diğer isimlerden ayıran bir biçimde ele almış hem de Ülkü Dergisi'nin bir dönem Genel Yayın Yönetmenliğini üstlenmiştir. Dolayısıyla bu isimlerin kongredeki tartışmaları özel bir eleştirel dikkati hak etmektedir. Mahmut Esat Bozkurt ise Maarif vekili ve Türklük üzerine yürüttüğü ırkçı tartışmalarla öne çıkan önemli bir siyasi figür olması nedeniyle özellikle seçilmiştir.

2. 2. 1. Sürekliliğin Kavşak Noktası: Irki Birlik ve Afet İnan

Tarih profesörü olan Afet İnan, Mustafa Kemal'in evlatlık kızıdır. Babasının yönlendirmesiyle Türk Tarih Tezi'nin temel önermesi şekillenmiş, yine Mustafa Kemal'in yönlendirmesiyle İsviçre'ye eğitime gönderilmiş ve *Türkiye Halkının Antropolojik Karakterleri ve Türkiye Tarihi (1939)* isimli doktora tezini burada tamamlamıştır. Türklerin antropolojik özelliklerini doktora tezinde inceleyen Afet İnan, Anadolu halklarındaki irki sürekliliği ispatlamaya çalışarak Türklerin asırlardan beri bu coğrafyanın sahibi olduğunu iddia etmiştir.

³⁰ Kongre toplandığında henüz Soyadı Kanunu çıkmadığından sundukları tebliğlerde isimler "Afet Hanım, Köprülüzade Fuad Bey, Akçuraoglu Yusuf Bey, Maarif Vekili Mahmut Esat Bey" şeklinde geçmektedir.

Afet İnan, var olan tarihsel delillerin, Türklerin sürekli tekrarlanma ve yaygın olma özelliğini (ırki süreklilik), yani yazılı tarihin bütün dönemlerinde var olma durumunu kanıtlayacak güçlükte olmadığını farkındadır. Ancak yine de fikrini anlamlı kılma çabasının temelinde Türk ırkını sarı ırk arasında gösteren Batı merkezli tarih anlayışına duyduğu tepki ve bunun doğru olmadığına olan inancı yatmaktadır. Irki özelliklerin incelenmesi yoluyla bu inancını kanıtlama çabası içerisinde olan Afet İnan’a göre ırk, “fiziksel benzerlikler ve kan birliğinin örtüşmesiyle vücuda gelen beşeri bir gruplaşmadır.”³¹ Bu tanım, Türk medeniyetlerinin ırki sürekliliğini açıklamaya çalışan Afet İnan’ın hareket noktasıdır. Ona göre Türk ırkının tarihi, doğal ve değiştirilemezdir ve Türk bireyinin kimliği için vazgeçilmez bir atmosferdir.

Kavram olarak “ırk” karmaşıktır ve bir asıl kimlik oluşturmada üzerindeki bulanık örtüyü henüz açıklığa kavuşturamamış bir tartışmadır. Irk her şeyden önce bedensel kanıtlara ihtiyaç duyar. Ancak bu bedensel işaretler tek başına yeterli değildir. Afet İnan’ın Türk kimliğini ırksal ve yurtsal kılması, bu bedensel işaretlerle birlikte Türklerin ne olduklarına dair açıklama anahtarları vermesiyle doğrudan ilişkilidir. Dolayısıyla da İnan’ın ırk kavramını “biyolojik” göstergeleri kullanarak ikame eden yaklaşımını, Türklerin ezeli bir geçmişten sınırsız bir geleceğe doğru kesintisizce ilerlediğini kanıtlama çabası olarak yorumlamak pekala mümkündür.

Tüm bu tartışmalarındaki temel varsayımlarının neler olduğunu Afet İnan’ın Fuad Köprülü’nün sunumundan sonra söz alarak yaptığı “eleştiri” konuşmasındaki ifadeler özetlemektedir:

[...] Benim konferansım iki hükme bağlıdır:

1. Ortaasiyanın otoktan halkı Türktür
2. Bu Türklerin konuştuğu dil de Türkçe idi ve Türkçedir.³²

Mustafa Kemal tarafından görevlendirilmiş bir tarihçi olarak kongreye katılan Afet İnan’ın³³ en büyük gayesi Türk kimliğini tanımlamak ve Türk Tarih Tezi’ni

³¹ Afet Hanım, “**Tarihten Evvel ve Tarihin Fecrinde**”, Birinci Türk Tarih Kongresi (Ankara: 2-11 Temmuz 1932) Konferanslar, Müzakere Zabıtları, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2010, s. 18-41.

³² A.g.k., s. 50

³³ Afet İnan, “Atatürk ve Tarih Tezi”, Belleten, Cilt III, 1 Nisan 1939, s. 243-246, Aktaran Bkz. Büşra Ersanlı, İktidar ve Tarih. (Afet İnan Türk ırkının sarı ırka mensup olduğunu yazan Fransızca bir kitabı Mustafa Kemal’e göstererek gerçek olup olmadığını sormuş, Mustafa Kemal ise “Hayır olmaz, bunun üzerinde meşgul olalım, sen çalış” diyerek aslında Türk Ocakları’nın biraz çekingen ve kendine özgüvensiz tarih öğretmenini bir bakıma vazifelendirmiştir. Türk Tarihinin Anahatları adlı kitabın yazılması böylelikle başlamıştır.)

destekleyecek çalışmalara odaklanmaktı. Dolayısıyla kongreye sunduğu “Tarihten Evvel ve Tarih Fecrinde” başlıklı tebliğinde Türklerin tarih öncesine odaklanmış; Fransızların ana yurdunu Orta Asya olarak iddia eden H. Martin ve kafatası ölçümlerine dayanarak ırk tahlilleri yapan Eugene Pittard’ın tezleriyle aynı noktaya varmıştır.³⁴ Afet İnan ırkın fiziksel özelliklerle tanımlanıp tanımlanmayacağı konusunda belirgin bir fikre sahip değildir. Diğer taraftan ortak bir kültür ve dil gibi kategorilerin de ırka ait değerler olduğunu belirtmesi bu ikircikli ve kararsız tutumu yansıtmaktadır. Kongreye sunduğu bu tebliğinde, insan topluluklarının ırki özelliklerin kılavuzluğunda ve etkisi altında yaşadığını, millet olabilmenin özünü ırki birliktelik ile geleneklerin ve manevi unsurların tayin ettiğini vurgular. Toplumun manevi kudretinin insan topluluklarını yöneten büyük bir kuvvet olduğunu belirttiği bildirisinde, “anadil” tartışması neredeyse ırki özellikler kadar merkezi bir yere sahiptir:

Bu Ortaasiya ırkının umumi olarak, açık vasfı Brakisefal olmasıdır; cismani teşekkülü, her türlü uydurma efsanelere rağmen mütenasiptir; teninin de sarı renkle münasebeti yoktur; esas ve umumi olarak beyaz tenlidir.

Zannediyorum ki, bir insan kütlesini, bir ırktan saymak için, ilmin koyduğu en yeni ve en esaslı ölçü de budur.

Bir de Ortaasiyanın otoktan ahalisi, zamanla hasıl olan mevzii lehçe farkları bir tarafa bırakılırsa, kamilen ve tabii olarak, bütün yurttan bir tek dil konuşuyordu; bugün dahi aynı yurtlarda, bu anadil konuşulmaktadır; bu dil, hariçten hiçbir devirde, hiçbir yabancı kavim tarafından bu yurda getirilmemiştir, bilakis, bu dil bütün dünya dillerine götürülmüştür; bu dilin adı vardır; Türk dili! O halde bu dilin, tabii beşiğinden beri tabii sahibi olan insanların adı ne olabilir? Elbette, Türk’ten başka bir şey olamaz. (Alkışlar)³⁵

Tüm tartışmalarıyla ve yaptığı çalışmayla Afet İnan’ın vardığı sonuç, çeşitli dönemlerde Anadolu’nun aynı ırki özellikleri gösteren bir halk tarafından meskun olduğudur. Bu halkların isimleri değişse de İnan’a göre ırki karakterleri aynı kalmıştır. Afet İnan, bu halkların varlığını Türklerin medeniyet alanında eriştiği yüksek seviyeye kanıt olarak kongrede sunmuştur. Bu aynı zamanda İnan açısından Anadolu’da ırki bir sürekliliğin olduğuna ve farklı kavimler arasındaki ırk birliğine

³⁴ BTTK, Afet Hanım, “Tarihten Evvel ve Tarih Fecrinde”, s. 18-41. İsviçreli antropolog Edward Pittard’ın bu çalışmalarına gerek Afet İnan’ın kongre tebliğinde gerekse de diğer katılımcıların bildirilerinde ayrıntılı yer verilmiştir. Pittard kendi tezlerini daha sonra yazı dizileri şeklinde Ülkü Dergisi’nde de yazacaktır.

³⁵ Afet Hanım, A.g.m., s. 31.

dair de kuvvetli bir kanıttır.³⁶ Afet İnan'ın bulguları birincil kaynaklara yani arkeolojik kazılara dayanmıyordu. Fuad Köprülü onun bu yöntemini ve bulgularını çekingен bir tonda kongrede eleştirmiştir. Afet İnan, gerek yeterli bilimsel dayanağı olmadan yetersiz kaynakla gerekse de henüz başlangıç düzeyinde bulunan çalışmalarıyla Türk kavimlerinin köklerini ararken, malumdan meçhul olana gitmek yerine meçhulden maluma varmaya çalışmıştır.

Türk ırkı, ana yurtlarında, yüksek kültür mertebesine varırken, Avrupa halkı vahşi ve tamamen cahil bir hayat yaşıyordu;...

Orta Asya'nın otoktan (yerli) halkı Türktür (alkışlar).

[...] Türk çocukları, biliyor ve bildirecektir ki onlar, 400 çadırılı bir aşiretten değil, on binlerce yıllık, ari medeni, yüksek bir ırktan gelen, yüksek kabiliyetli bir millettir.³⁷

Türlere Avrupa ırkları arasında yer vermeyen Batı tarihçiliğine karşı “görevlendirilmiş tarihçiler” ve özellikle Afet İnan, kongre vasıtasıyla ırkı söylemlere meşruiyet kazandırmışlardır. Böylelikle ırk, milli kimliğe eklemlenmiş ve etnisist politikaların uygulanma zemini kuvvetlenmiştir.

2. 2. 2. Maarif Vekili Mahmut Esat Bozkurt

Siyasi kimliğinin en önemli parçası Türkçülük olan ve bu fikrini “Türk İhtilalinin en büyük verimi, parti prensibidir, Türk milliyetçiliğidir.”³⁸ şeklinde formüle eden Mahmut Esat Bozkurt'a göre milliyetçilik aynı zamanda yeni devletin kuruluşunda gerçekleşen ihtilalin ayırıcı özelliğidir. Yunan isyanı sonucunda yaşadığı toprakları terk ederek Anadolu'ya yerleşen muhacir bir ailenin çocuğı olan Mahmut Esat, birçok yazısında ve konuşmasında Türklüğü ve Türk'e ait değerleri övmüştür. 1930'lu yıllarda dünyada baş gösteren düşüncelere paralel olarak Türkçülük düşüncesi içerisinde de ırk tartışmaları başladığında, Bozkurt'un da milliyetçilik ve Türkçülük fikri bundan etkilenmiştir. Bu dönemde özellikle Türkçü dergilerin kendilerini açık bir şekilde “ırkçı” olarak nitelemeleri, mecliste geçen konuşmalarda ırk kelimesinin sıklıkla milliyetçilik tartışmaları içerisinde kullanılması bu bağlamda değerlendirilebilir.

³⁶ Ayrıntılı bilgi için Bkz. A.g.k. Afet İnan çalışmasında Kürt ve Laz gibi isimlendirmeleri örnek olarak verir. Ona göre Anadolu'da yaşamış kavimler arasında bir ırk birliği olduğundan bu isimlendirmeler Türk olmayan kavimlere değil, iki Türk kavmine gönderme yapmaktadır.

³⁷ A.g.k.. s. 40-41.

³⁸ Mahmut Esat Bozkurt, “Türklük Davamız”, Yeni Sabah, 10.07.1943, s.1.

Türkçü dergilerden olan Atsız Mecmua'nın 15 Mayıs 1931'de çıkan ilk sayısında giriş yazısını yazan Mahmut Esat, Orhun Mecmuası'nda da yazılar kaleme almıştır. Mustafa Kemal'in de sıkça kullandığı, "öz Türk" kavramı ise 1930'lu yılların başından itibaren Mahmut Esat'ın hem yazılarında hem de konuşmalarında görülmeye başlamıştır. Bozkurt'un "öz Türk" nitelemesi, gerek gayrimüslimleri gerekse de Kürtleri, Türklüğe dahil etmez. Çünkü öz Türkler dil, kültür, ülkü ve kan bakımından Türk olanlardır.³⁹ Bu bakımdan Mahmut Esat'ın Ağrı olaylarının sonrasında Ödemiş'te kendi seçmenlerine sarf ettiği ve İsmet Paşa ile aralarında tartışmaya yol açan sözleri dikkate değerdir:

Benim fikrim, kanaatim şudur ki, dost da düşman da dinlesin ki, bu memleketin kendisi Türk'tür. Öz Türk olmayanların Türk vatanında bir hakkı vardır, o da hizmetçi olmaktır, köle olmaktır.⁴⁰

Son Posta gazetesinin 21 Eylül 1930 tarihli sayısında yer alan habere göre İsmet Paşa bu konuşmasına atfen "öz Türk" tabirinin ne anlama geldiğini sormuş ve Mahmut Esat, "kendisine öz Türküm diyen, öz Türkçe konuşan, öz Türk tarihini benimseyen, Türklükle gurur duyan, kültürüne bağlı, acısıyla üzülen, sevinciyle sevinen ve ancak kendini öz Türklükte bulanlar bizdendir"⁴¹ şeklinde cevap vermiştir.

Bozkurt'un farklı etnik kimliklerin dil ve isimlerini değiştirmedikçe, Türk olma iddialarının bir anlam taşımadığı fikrini, daha sonraki yıllarda çeşitli gazetelerde yayımlanan yazılarında da görmek pekala mümkündür. Bozkurt, diğer etnik gruplara Türklüğe kabul edilebilmeleri için asimilasyon yolunu göstermektedir. Bunun tek şartı da ona göre Türkçe konuşmak ve Türkçe bir soyadı benimsemektir. Aksi takdirde bunların Türklüğü, "Osmanlı Bankası'nın Türklüğünden öteye geçemeyecek ve Kanun-i Esasi Türk'ü olarak kalmaya mahkum olacaklardır."⁴² Ona göre Türkiye'de renkler, duygular, sesler, dağlar, taşlar hep öz Türklüğü anlatmalıdır.⁴³

Hem öz Türklüğün haklarından çimlenmek, hem de Çerkeslik, Arnavutluk, Araplık, Yahudilik, Rumluk davasını gütmek olmaz.⁴⁴

Mahmut Esat'ın özetlemeye çalıştığımız Türkçülük fikri ile milli tarih görüşü örtüşmektedir. Mevcut görüşlerinde ise dil merkezi bir yer tutar. Ona göre millet

³⁹ Ahmet Yıldız, A.g.k., s. 210.

⁴⁰ "Mahmut Esat Bey'in Ödemiş Nutku", Hakimiyet-i Milliye, 19 Eylül 1930, s.3.

⁴¹ Son Posta, 21 Eylül 1930. Gazetenin aynı tarihli sayısında M. Zekeriya'nın "Gafçı Bir Vekil" başlıklı bir yazısı yayımlanmıştır. Mahmut Esat'ın daha sonraki tarihlerde de benzer "gaf"ları gazetelerde yer almış ve öz Türk nitelemesi devam etmiştir.

⁴² Ahmet Yıldız, A.g.k., s. 210.

⁴³ Mahmut Esat Bozkurt, "Herkes Öz Türküm! Diyecek", Anadolu, 7 Ekim 1932, s.1.

⁴⁴ Mahmut Esat Bozkurt, "Herkes Öz Türküm! Diyecek", Anadolu, 7 Ekim 1932, s.1.

olmanın temel unsuru dildir. Genel olarak tarihin bir gelecek ideali oluşturması milli dil ile mümkündür ve dil modern dünyanın karşısında bir ulusun “varım” davasıdır. Ona göre Türklüğün siyasi-hukuki ve kültürel çehresiyle arzulanan ulusal birlik, içinde asimilasyonu barındıran bir Türkleşmeyi her alanda olduğu gibi dilde de beraberinde getirecektir. Onun dini değerlere yer vermediği Türkçülük fikirlerinde, dil ve tarih dışındaki kültürel öğeler de neredeyse hiç yer almaz.

Bozkurt’a göre, Türk dilinin birçok ölkede izlerinin bulunması ve halen konuşulan bir dil olması Türk medeniyetinin yayılış çizgisini gösteren bir ipucudur. Türk dilinin esaslı bir incelemesi ve diğer dillerle mukayese edilmesi gerek dünya tarihi gerekse de milli tarih için önemli bir konudur. Çünkü ona göre Orta Asya’dan göçlerin yaşanması ve muhacirlerin Türk kavimlerinden ibaret olması, köken birliğine ve Türk dilinin bir anadil olduğuna, ilk medeniyetin Orta Asya’dan ve Türkler tarafından dünyaya yayıldığına bir işarettir.⁴⁵

Diđer tüm katılımcıların da istisnasız kabul ettiği gibi Bozkurt ačíından da “yüce bir tarihe” ve Türkçe gibi “kutsal bir dile” sahip olmak, ulus olabilmenin en güçlü dayanaklarıdır ve bu dayanakların kamusal kullanımını mümkün olduğuca yaygınlaştıracak, kutsal olanın müritlerini yaratacak tartışmalara ağırlık verilmelidir. Burada temel hedef, erken dönem yönelimlerinden anlaşılacağı üzere, devletin siyasal alanda birliğini sağlama alacak temelleri oluşturmak, farklılıklardan homojen bir bütün yaratmak ve ulusal modernleşmeyi tamamlamaktır. Dolayısıyla da egemenliğin “tek sahibi” ve kaynağı olan “öz Türk”lerin dili, tarihi ve kültürü, devletin yasal olarak tespit edilmiş sınırlarının içinde kalan her santimetre kare üzerinde, aynı tamlıkta, yaygınlıkta ve şaşmazlıkla hakim kılınmalıdır.

Söylev ve yazılarından hareketle, birçok yazara göre Mahmut Esat Bozkurt Kemalizm’in ilk teorisyenidir. *Atatürk İhtilali*⁴⁶ adlı çalışması doğrudan Mustafa Kemal’in direktifleriyle yazılmıştır ve bu çalışma Kemalizm’i sistemleştirme yolunda atılmış ilk ve öncü adımlar olarak kabul edilmektedir.⁴⁷ Ancak 1930’ların başından itibaren girişilen; toplumdan siyasete her şeyi “teklik” paydasında toplama sürecinde bu misyoner rolleriyle değerlendirebileceğimiz Bozkurt ve dönemin birçok

⁴⁵ **BTTK**, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2010, s. 5.

⁴⁶ Mahmut Esat “inkılap” yerine neden “ihtilal” terimini tercih ettiđini uzunca ačíkladıktan sonra řu noktayı koyar: “Rahmetli Atatürk ihtilal terimini severdi.” Bkz. M. Esat Bozkurt, *Atatürk İhtilali*, s. 243.

⁴⁷ Hakkı Uyar, “**Sol Milliyetçi**” Bir Türk Aydını: **Mahmut Esat Bozkurt (1892-1943)**, Búke Yayınları, 2000, s. 68.

siyasetçi ideoloğunun neler söyleyeceğinin bizzat iktidar tarafından belirlendiğini söyleyebiliriz.

2. 2. 3. Akçuraoglu Yusuf : “Bir Irk, Bir Lisan, Bir Anane”

1877-1878 Osmanlı Rus savaşının eşiğinde, bir Tatar ailenin çocuğu olarak Rusya’da doğan Yusuf Akçura, Abdülhamid’in mutlakiyetçi rejimi altında Türkiye’de yaşamış, Jön Türkler’in mücadelesi içerisinde yer almıştır. Fransa’da üç yıl eğitim gördükten sonra Rusya’ya yerleşen Yusuf Akçura, 1905 devrimine katılmış ve daha sonra Çarlık Rusya’sı tarafından sürgüne gönderilmiştir. 1908’de Jön Türklerin Abdülhamid’e karşı yönetimdeki etkinliklerini artırmasıyla birlikte ise sürgünden kaçarak İstanbul’a yerleşmiştir.

Akçura’nın çalkantılı hayat hikayesinde ve kariyerinde tarih belirleyici bir konuma sahiptir. Sosyal bilimlerin hemen hemen bütün alanlarında çalışmalar yapmasına rağmen o yönünü hep tarihe çevirmiştir. Öyle ki daha 1913 yılında Fuad Köprülüzade, “Bizde Tarih ve Müverrihler Hakkında” başlıklı denemesinde Yusuf Akçura’nın, ülkesinin beklediği tarihçilerin en büyüğü olmaya aday olduğunu belirtmiştir.⁴⁸ Pan-Türkist bir anlayıştan gelen, Türk milliyetçiliği ve Türkçülük fikirlerinin gelişmesine önemli katkılar sunan Akçura’nın özellikle tarih çalışmalarına merkezi bir önem atfetmesinin tesadüf olmadığı söylenebilir. Çünkü onun tarihe ilişkin anlayışı ve çabası, Türk tarihini modern tarihçilikle birleştirme yönündeydi. Onun Türkçülük ve milliyetçilik fikri, Türk tarihi ile dünya tarihinin harmanlanmış sentezinin izlerini taşıyordu. Cumhuriyetin ilk yılları ve Kemalist tek parti dönemindeki milli tarih tezleri de aynı yönelimi içermiştir.

Kongrede tarih yazımının sorunlarına değinen “Tarih Yazmak ve Tarih Okutmak Usullerine Dair” başlıklı bir tebliğ sunmuştur. Bildirisinin amacını, “tarihte yöntem ve bu yöntemin geçmişte nasıl uygulandığına ve halen uygulanmakta olduğuna dair bilgi vermek”⁴⁹ olarak açıklayan Yusuf Akçura’nın kullandığı kaynaklar ise Charles Seignobos, C. Victor Longlois, Camil Jullian⁵⁰ gibi Fransız düşünürlerinin eserleridir. Konuşmasının birinci oturumunda sunduğu tebliğin ve kongre katılımcılarını bir araya getiren nihai amacın ne olduğunu şöyle özetlemektedir.

⁴⁸ François Georgeon, **Türk Milliyetçiliğinin Kökenleri-Yusuf Akçura (1876-1935)**, Yurt Yayınları, Ankara, 1986., s. 63

⁴⁹ Yusuf Akçura, “**Tarih Yazmak ve Tarih Okutmak Usullerine Dair**”, BTTK, s. 577.

⁵⁰ A.g.k., Akçura’nın kongre bildirisinde bu tarihçilerin çalışmalarına dair ayrıntılı bilgi bulunmaktadır.

Hasılı Hanımlar, Beyler, bizim tarihte yapmak istediğimiz şey umumi tarihe Avrupalılar tarafından sokulan kıymetleri tetkik ve tenkit ederek bunlara yeni baştan kıymet biçmektir. Arkadaşlar, görüyorsunuz ki, davamız büyüktür. Lakin, şimdiye kadar ortaya attığı büyük davaların hepsini kazanan Emsalsiz Rehberimizin irşatları sayesinde bu davayı da kazanacağımıza biran tereddüt etmiyoruz.⁵¹

Konuşmasının ilk bölümünde, özellikle tarih yöntemi ve eğitimine dair geniş bir bibliyografyadan bahseden Akçura, tarihi kaynakların yetersizliğinden şikayet etmektedir.

Müverrih ya muayyen bir din, bir mezhep, bir ırk, bir kavim, bir millet, bir hanedan, yahut iktisadi veya içtimai bir meslek, siyasi bir fırka menfaatini gözeterek tarihini inşa eder.⁵²

Kongrenin kapanışında da konuşma yapan Akçura, önemli bir sorumluluk ve vazife olarak gördüğü “yüce” amacı şu sözleriyle tekrar edecektir:

Aziz arkadaşlarım,

İyice hatırınızda tutunuz ve asla unutmayınız ki, üzerinde ter döktüğümüz mesele, derin manalı, çok şümüllü muazzam bir problemdir. Bu problem milli, yalnız milli değil irki, yalnız irki değil beşeri bir ehemmiyeti haizdir. Tarih, milli harsın temelidir, aynı zamanda tarih, milletlerin cihandaki mevki ve şereflerini tayin eder; tarih sayesinde bir kavim, yeryüzünde hayat ve saadet hakkının hüccetlerini aleme gösterir; tarih sayesinde bir millet, istikbalinin parlak ve sonsuz yollarını açar.⁵³

Tarihin ulusal bilinç üzerindeki etkisinin farkında olan Akçura, kongreye sunduğu tebliğde “Tarih mücerret bir ilim değildir. Tarih hayat içindir; tarih, milletlerin, kavimlerin varlıklarını muhafaza etmek, kuvvetlerini inkişaf etmek içindir”⁵⁴ demektedir. Önemli eseri Üç Tarz-ı Siyaset’te Türklerin mazilerini unutmuş olmasından duyduğu sıkıntıyı⁵⁵ ifade eden Akçura’nın gerek yapıtlarında gerekse de kongredeki tartışmalarında Türklerin tarihi konusunda bilinenlere dair yeni şeyler ekmediği görülmektedir. Ancak milli tarihin perspektiflerini keşfetmeye ve tarihçilerin kutsal ödevini tanımlamaya çalışmaktadır. Çünkü Akçura’ya göre tarih hem Türklüğün bütün zamanlarına açılmalı hem de içerik ve perspektif olarak yeni olmalıdır. Tarihi kavrama tarzında köklü bir değişime gidilmelidir. Bir başka savunduğu fikir de tarihin laikleştirilmesi gerektiğidir. Çünkü ona göre “zamanımızın tarihinde görülen umumi cereyan ırklardır ve dinler din olmak bakımından, gittikçe

⁵¹ A.g.k., s. 607.

⁵² A.g.k., s. 587.

⁵³ A.g.k., s. 618.

⁵⁴ BTTK, Yusuf Akçura, “**Tarih Yazmak ve Tarih Okutmak Usullerine Dair**”, s. 602-605.

⁵⁵ Bkz Yusuf Akçura, **Üç Tarz-ı Siyaset** (2. Baskı), Türk Tarih Kurumu Yayınları, İstanbul, 1987.

siyasi önemlerini yitirmektedir.”⁵⁶ Millet ise bu tarih içerisinde “*bir ırk, bir lisan ve bir ananedir.*”⁵⁷

Her ne kadar Yusuf Akçura’nın “tarihçilik ve araştırmacılık meselelerinin onun hiç bir zaman esas amacı olmadığı”⁵⁸ ve siyasal etkinlikleriyle bağlantılı olarak “ulusçuluk öğretmeni” olduğu ifade edilse de gerek yazıları gerekse de Mülkiye Mektebi, Erkan-ı Harbiye gibi başkentin çeşitli yüksekokullarında, İstanbul Darülfünunu’nda siyasal tarih dersleri vermesi, son olarak da tarih kürsüsü başkanı olarak İstanbul Üniversitesi’nde profesör olması, onun tarihle olan yakın ilişkisini göstermesi bakımından önemlidir. Nitekim 1931’de Mustafa Kemal tarafından kurulan ve resmi tarih yazımı için çalışmalara başlayan Türk Tarih Kurumu’nun başına getirilmesi de tesadüf değildir.

2.2.4. Suskun Muhalefet: Köprülüzade Fuad Bey

Fuad Köprülü, yeni kurulan Türkiye’de Türkoloji’nin ve tarih anlayışının oluşmasında, Türklerin ve Anadolu’nun tarihine süreklilik içerisinde bakma, tarih tezinin temelindeki toplumsal, kültürel ve etnik unsurların orijinini, evrimini, dönüşüm ve biçimlenişini ortaya koyma açısından kongredeki diğer katılımcılardan ayrılan kilit isimlerden birisidir. Türkiye’nin tek uluslu homojen bir devlet zeminine oturtulması ve Türklük üzerine kurulu bir tarih anlayışının yerleştirilmesi bakımından çalışmaları dikkate değerdir.

Köprülü, kongreye “Türk Tarihi Hakkında Bazı Umumi Meseleler” başlıklı kısa bir bildiri sunmuş, Türklerin geçmişinden yola çıkarak gelecek için zemin yaratmak amacıyla tarih ve tarihsel sürekliliğe, dilin yaşamsal bir öneme sahip olduğuna dikkat çekmiştir.⁵⁹ Türklerin Batılı tarihçiler ve özellikle şarkiyatçılar tarafından “tarihsizleştirilmesinin” temelsiz olduğunu, Türklere atfen kullanılan barbarlık ve gerilik fikrinin tutarsız bir temele dayandığını, Gazneli Mahmut ve Safeviler’e ilişkin Avrupa tarih derslerindeki anlatıları vurgulayarak örneklendirmiştir.⁶⁰ Burada Köprülü’nün gerek kendi bildirisinde ifade ettiği gerekse de Afet İnan’la kongrede girdiği tartışmaların altını çizmekte fayda var. Afet İnan’ı, birincil kaynakların henüz yeterince incelenmemiş ve el yazmalarının tetkik edilmemiş olmasının Türklüğün ilk

⁵⁶ Yusuf Akçura, Üç Tarz-ı Siyaset, TTK Yayınları, Ankara, 1987, s. 34.

⁵⁷ Georgeon, A.g.k.,s. 42-43 (Vurgu bana aittir)

⁵⁸ Büşra Ersanlı, A.g.k., s. 176.

⁵⁹ Bkz., Köprülüzade Fuad Bey, “Türk Tarihi Hakkında Bazı Umumi Meseleler”, BTTK, s. 42-50.

⁶⁰ Köprülüzade Fuad Bey, “Türk Tarihi Hakkında Bazı Umumi Meseleler”, BTTK, s. 42-50.

kırıntılarının bulunacağı tarihi devirleri açıklamayı zora soktuğunu ifade ederek üstü örtük biçimde eleştirmiştir. Burada doğrudan hedefinde olmasa da Afet İnan'ın bildirisinde savunduğu tezleri yöntem açısından eleştirdiğini, dahası sadece yetersiz ikincil kaynaklarla Türklerin geçmişine dair tespitler yapmanın tarih yöntemini zora soktuğunu belirtmeye çalıştığını iddia edebiliriz. Onun asıl eleştirdiği ve diğer katılımcılarla hemfikir olmadığı nokta; tarihsel kaynakların kullanımı yani yöntem sorunudur. Afet İnan Fuad Köprülü'nün konuşmasından sonra söz alarak bu fikri açıktan ve sert bir tutumla eleştirmiştir:

Ortaasiyanın otoktan halkı Türklere doğrudan doğruya camia halinde ne vakit Türk ünvanı verildiğinden ayrıca bahsetmedim. Yalnız benim anladığım ve huzurunuzda anlatmaya çalıştığım bu insanlar, esas itibari ile, daima Türk idiler. Başka başka Hun gibi, Uygur gibi, mesela Hazer gibi isimler Türk camiasının kabile isimleridir. Herhalde Türklere '**Türk**' ünvanı Çinlilerin 'Tukyu' dedikleri Türk devletinin teşekkülünde verilmiş değildir. Daha çok, çok eskidir. Mesela Ansiklopediya Britanika'da Etrüsklerin İtalya'ya giden kısmına Milattan evvel VIII inci asırda 'Türski' denilmekte olduğunu hepimiz görebiliriz. Halbuki Profesörün (Fuad Köprülü) bahsettiği Tukyu devleti milattan sonra VI inci asırdadır.⁶¹

Köprülü'nün kongrede ortaya koyduğu muhalefet oldukça zayıf kalmış, eleştirilerini üstü örtük özürlerle kapatmıştır. Bazı konularda farklı düşünmesine rağmen hakim düşünceye karşı güçlü bir muhalefet yürütememiştir.

Türk tarihine ilişkin bu tartışmaları yürütürken Fuad Köprülü'nün etkilendiği tarihçilerin Lucien Febvre ve Marc Bloch gibi Annales Okulu temsilcileri olduğunu belirtmek gerekir. Bu kuramcıların tarihsel araştırmalarda yöntemin her zaman kuramdan ve tarih felsefesinden önce gelmesi gerektiğine dair fikirleriyle Köprülü'nün yaklaşımı büyük ölçüde örtüşür. Köprülü'nün tarih yaklaşımının izlerini ırk ve dil meselesindeki fikirlerinde de görmek mümkündür:

İrk doğrudan doğruya antropolojik bir mefhumdur. Yani, tarihi tabii beşer noktasından, muayyen evsafi teşrihiyeye malik bir zümre ifade eder. Lisan bundan büsbütün ayrıdır. Çünkü beşeriyet tarihinde kendi lisanını kaybedip başka lisanlar kabul etmiş muhtelif kavimlerin mevcudiyeti malumdur. Bu noktadan mesela Hint-Avrupai tabiri bir ırk değil bir lisan ailesini ifade eder. Halbuki son zamanlara kadar yazılan birçok eserlerde, bu tabir ile bir ırk ifade edilmek istenmiş, hatta Avrupa mütefekkirleri arasında bir nevi Hint-Avrupailik taassubu hüküm sürmüştür.⁶²

⁶¹ BTTK, s. 51.

⁶² Köprülüade Fuad Bey, A.g.m., BTTK, s. 45.

3. TÜRKÇENİN “BİLİMSEL” ÇERÇEVESİ: GÜNEŞ DİL TEORİSİ VE İKİNCİ TÜRK TARİH KONGRESİ

Birinci Türk Tarih Kongresi’nin Türklüğün geçmişini ırki unsurlarla açıklayan ve böylelikle cumhuriyetin var olan “köksüzlük” problemini aşmaya gayret eden sonuçları oldukça ses getirmiş, bütün tarihçiler ve üniversite hocaları bu tezi geliştirecek ve kamuya mal edecek çalışmalara hız vermiştir. Kongredeki birçok tebliğde öne çıkan, ulusun “dili” meselesi de artık tarih teziyle birlikte ve Türklüğün kökenlerini açıklayacak asli bir bileşen olarak ele alınmış, Türk diline dair çalışmaların kurumsal bir çatı altında ve tek elden yürütülmesini sağlayacak bir kurum ihtiyacı gündeme gelmiştir. Böylesi bir kurumsallaşma ulusun dil bütünlüğü sağlamada atılan önemli bir uzmanlaşma adımıdır. Nitekim ulus devletin uzmanlaşma eğilimi, kongrenin hemen ardından kurulacak olan Türk Dili Tetkik Cemiyeti (TDTC) ile birlikte ete kemiğe bürünecektir.

3. 1. Türkçenin Kurumlarını Yaratmak: Türk Dili Tetkik Cemiyeti ve Dil Kurultayları

Birinci Türk Tarih Kongresi’nin tamamlandığı gün, 11 Temmuz 1932’de Mustafa Kemal Çankaya Köşkü’nde kongreye katılan tarihçileri ağırladığı bir davet düzenlemiş, aralarında Afet İnan, Yusuf Akçura, Samih Rifat, Sadri Maksudi gibi isimlerin bulunduğu davetlilere, dil işlerini de artık düşünmenin vakti geldiğini, Türk Tarihi Tetkik Cemiyeti’ne (TTTC) kardeş bir cemiyet kurulacağını, adının da Türk Dili Tetkik Cemiyeti olacağını duyurmuştur. Aynı akşam kurulacak dil cemiyetinin neler yapacağı hızlı bir şekilde tartışıldı ve kararlar alındı. Mustafa Kemal çizdiği şemada cemiyeti Filoloji-Lengüistik ve Türk Dili şeklinde iki kola ayırmış ve her bir kolun görevlerinin neler olduğunu dair genel bir çerçeve sunmuştu. Şemaya göre iki kola ayrılan cemiyet kendi içinde Lügat ve Terim, Gramer ve Sentaks, Etimoloji olmak üzere alt dallarla ayrılmıştı. Diğer taraftan yine aynı akşam henüz cemiyet

daha kurulmadan, Samih Rıfat başkanlığa, Ruşen Eşref ise umumi katipliğe, Yakup Kadri ve Celal Sahir de üyeliğe seçilmişti.⁶³

Henüz nizamnamesi dahi hazır olmayan cemiyetin kuruluşu için Mustafa Kemal, görevlendirdiği isimlerden TTTC'nin nizamnamesini aynen alıp icap eden yerlere cemiyetin ismini ve amacını yazmalarını ve yenisinin yazılması işini ise sonraya bırakmalarını istemiştir. Ertesi gün ise yani 12 Temmuz 1932'de Türk Dili Tetkik Cemiyeti resmen kurulmuştur. Cemiyetin öncelikli amacı bizzat Mustafa Kemal tarafından belirlenmiş ve tüzüğünde yer almıştı: "Türk dilinin hakiki güzelliğini ve zenginliğini açığa çıkarmak ve onu dünya dilleri arasında hak ettiği yüksek mertebeye çıkarmak." Kendine ait bir bütçesi ve yeri olmayan cemiyet için Mustafa Kemal Dolmabahçe Sarayı'nın alt katından bir oda tahsis etmiş ve 26 Eylül 1932'de yani kuruluşundan yaklaşık iki buçuk ay kadar sonrası için acilen bir Dil Kurultayı toplanması emrini vermiştir.

Mustafa Kemal, kurultay toplanmadan önce ise tüm tebliğlerin elinde olmasını ve ona göre tedbir alınmasını istemiştir. Ruşen Eşref, cemiyetin kuruluşunu ve kurultayın toplanmasından önce yapılan hazırlıkları anlattığı yazısında özellikle bu isteği şu sözlerle açıklamıştır:

Yapacağı her işi önceden açıkça görmeye, gideceği yolu önceden bilip ona göre tedbirini almaya alışmış olan Gazi Kurultay'da ortaya konacak çalışmanın bütün verimini bir an evvel elinde derli toplu bulundurmak istiyordu. [...] Tarih tezi ile bir arada yürümesini ve Türk dilinin hele kökler kısmında hem eskiliğinin, hem İndo-European dillerle hem de Asya ve Avrupa'nın başka dilleri ile münasebetli noktalarının ilim esasları içinde belirtilmesini bir direktif olarak önceden verdikleri bu programı dikkatle okudular, bir iki yerini düzelterek uygun gördüler. Kurultay'ın 26 Eylül saat 14'te toplanacağını bu programla birlikte ilan edilmesini buyurdular.⁶⁴

10 Eylül'de gazetelere ve ajanslara tebliğ edilen programa göre kurultayda konuşulacak mevzular; dilin kökenleri, Türk dilinin eskiliği ve İndo-European dillerle ve bütün beyaz ırk dilleriyle ilişkisi, Asya ve Avrupa'nın başka dilleriyle münasebetleri üzerine araştırmalar, Türk dilinin kendi şartları içindeki gelişimi, lehçeleri, kelime hazineleri, her türlü yabancı etkiden uzak olduğunu gösterecek tetkiklerdi.

⁶³ Atatürk'ün Bütün Eserleri, Cilt 25, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2009, s. 378-383.

⁶⁴ Ruşen Eşref, "Türk Dili Tetkik Cemiyeti Kurulduğundan İlk Kurultaya Kadar", Türk Dili, Sayı: 2, Haziran 1933, s. 1-46.

Delegelerinin arasında çok sayıda tarih öğretmeninin de bulunduğu Birinci Türk Dil Kurultayı'nda öne çıkan en önemli vurgu, dilin anlaşılabilirliği ve bu nedenle dilin saflaştırılması ve yabancı sözcüklerden arındırılması gerektiği üzerinedir. İkinci bir husus da Türk dilinin eskiliği ve arkaik Avrupa dilleriyle olan ilişkisidir. Birçok sunumda Türk dilinin batı dilleri karşısındaki konumunu güçlendirme ve en eski dil olduğunu kanıtlama çabası vardır. Örneğin “Türk Sümer ve Hint Avrupa Dilleri Arasındaki Rabitalar” başlıklı sunumuyla Agop Martanyan Türkçenin köklülüğüne ve Türkçenin Eti dilleriyle benzerliğine dair bulgular olduğunu savunmuştur. (Sofya'dan bizzat Mustafa Kemal'in emirleriyle gelen Martanyan, daha sonraları bu çalışmalarını daha da geliştirecek ve Soyadı Kanunu'ndan sonra Türk diline katkılarından dolayı kendisine Dilaçar soyadı verilecektir.) Genel olarak kurultayda yapılan sunumlara ve öne sürülen fikirlere önemli karşı çıkışlar olmasa da bazı isimler Türkçenin arılaştırılmasını doğru bulmadığını belirtmiştir. Örneğin Hüseyin Cahit (Yalçın) “tabiatın terakkü kanunlarına bağlı olan dillerin zoraki müdahaleler ve kararlar ile değiştirilemeyeceğini” ve sorunun dilde veyahut yazıda değil, toplumun kültür seviyesinde olduğunu öne sürmüştür. Nitekim Hüseyin Cahit; Samih Rifat, Hasan Ali (Yücel) ve Fuad Köprülü gibi isimler tarafından sert şekilde eleştirilmiştir. Ülkü'nün yazarlarından olan Mehmet Saffet ise ırk ile dil arasında yakın bir ilişki kurmuş ve Türkçenin tüm dillerin atası olmasının kuvvetli bir ihtimal olacağını belirtmiştir: “Türk ırkının cihan tarihindeki mevkinin ve faaliyetini ilmi ve arkeolojik esaslara istinaden öğrendik. Medeniyet menbaı olan, dünyaya medeniyetler yayan bir ırkın dilinin de bütün dillere hakim olan bir anadil olacağı tabiidir.”⁶⁵ Saffet'in ısrarla savunduğu tez, birçok dilin özellikle de Hint-Avrupa dillerinin Türkçe kökenli olabileceğidir ve bu fikir kurultaydaki tebliğlerin önemli bir bölümünde hakimdir.

Kurultay tamamlanmadan, alınan kararların tüm ülkeye yayılması ve çalışmaların bir an önce başlatılması için bir eylem planı oluşturulmuştur. Türkçe sözcüklerin derlenmesi, Türkçe köklerden yeni kelimeler türetilmesi, yabancı kelimelerin (Arapça ve Farsça) yerine Türkçe karşılıkların bulunması gibi bir dizi görev tanımlanmıştır. Kurultay kararları ve hedefleri ile paralel bir şekilde tüm ülkede Türkçenin arılaştırılması çalışmaları başlamış, hatta TBMM Kasım ayında “tüm ülkedeki devlet organlarına dilde var olan ancak sözcüklerde var olmayan Türkçe

⁶⁵ Mehmet Saffet, **Türk Dilinin Kıdemi ve Hakimiyeti-Türkçenin Ari Dillerle Münasebeti**, Birinci Türk Dili Kurultayı; Tezler, Müzakere Zabıtları, İstanbul, 1932, s.110-125.

kelimeleri derlemeye başlamalarını emreden bir kararname”⁶⁶ dahi çıkarmıştır ve Maarif Vekaleti “Dil Seferberliği” başlatmıştır.

Dil Seferberliği ile birlikte yükselen “Türkçeleşme atılımı”, öz Türkçe kelimeler derleme, gazetelerde dil köşeleri açma, Arapça ve Farsça kelimelerin yerine geçebilecek yeni kelimeler bulma, sokak, cadde veya mahalle isimlerini değiştirme, bankalara Türkçenin kökenlerini çağrıştıracak isimler verme gibi pratiklerle gündelik hayatın birçok alanına yayılmıştır. Sonraki yıllarda bu çalışmalar etkisini daha da kuvvetlendirmiş, örneğin “Sanayi Kredi Bankası’nın adı Sümerbank olarak değiştirilmiş”⁶⁷ 1935 yılında madencilik alanında açılan devlet bankasına “Eti” ismi verilmiş ve Mustafa Kemal de Arapça kökenli “Kemal”i değiştirerek “Kamal” olarak kullanmaya başlamıştır.

İkinci Türk Dil Kurultayı ise 18-23 Ağustos 1934’te İstanbul Dolmabahçe Sarayı’nda gerçekleştirilmiştir. Birinci kurultayda öne çıkan medeniyetin Türklerden dünyaya yayıldığı, Türkçenin yabancı kelimelerin esaretinden kurtarılacak kendi öz benliğine kavuşturulması gerektiği, Osmanlı’nın Türk dilini silikleştirerek görünmez kıldığı, Türkçenin Avrupa dilleri ve Sami dilleriyle münasebeti gibi temel önermeler herhangi bir değişikliğe uğramamış, ilk kurultaydaki gibi kalmıştır. İkinci kurultay, Türklüğü yeniden inşa etmek ve Türklere kaybettikleri geçmiş hatıraları, zengin kültürü tekrar kazandırmak için İslamiyet’in paslı kalıntılarının bünyeden sökülüp atılması gerektiğine dair yürütülen tartışmalarla geçmiştir. Öz Türkçe karşılıkları bulunan kelimelerin okul kitaplarında yer almasına ve Türkçeyi yabancı kelimelerin etkisinden kurtaracak çalışmaların daha da hızlandırılmasına karar verilmiş, kurultay sonrasında ise bu çalışmaların etkisiyle din dilinin de Türkçeleştirilmesi tartışmaları başlamıştır. İbadet dilini Arapçanın etkisinden kurtarma tartışmaları da yine bu dönemle eşzamanlıdır. Örneğin ezanın Türkçe okunması ve Kuran’ın Türkçeye çevrilmesi kurultay sonrasında yaşanan gelişmeler arasındadır. Hatta 1935 yılında Cumhuriyet Halk Partisi (CHP) programı öz Türkçe kelimeler kullanılarak yazılmıştır ve ana gayesi bu olmasa da Soyadı Kanunu da yine bu dönemin etkilerinin hissedildiği uygulamalardandır.

TDTC de adını 1934 yılındaki ikinci kurultayında Türk Dili Araştırma Kurumu (TDAK) şeklinde değiştirmiştir. TDAK, 1935 yılının Mayıs ayında Osmanlıca-

⁶⁶ Soner Çağaptay, **Otuzlarda Türk Milliyetçiliğinde Irk, Dil ve Etnisite**, Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce Tarihi Cilt 4-Milliyetçilik, s. 254.

⁶⁷ Çağaptay, A.g.m., s. 255.

Türkçe cep kılavuzu bastırarak Arapça ve Farsça sözcüklerin önemli bir kısmını dilden tasfiye etmiştir. Her ne kadar TDAK İslami öge olarak görülen bu kelimeleri dilden temizlemek için büyük gayret sarf etmiş olsa da karşılık bulma konusunda Batı dillerine ait özellikle Fransızca kelimelerin dil içerisine yerleşmesine müdahale etmemiştir. Örneğin iktisad yerine “ökonomya” ve hars yerine “kültür” sözcüklerinin kullanılmasında bir sakınca görülmemiştir.⁶⁸

Çok hızlı bir şekilde devam eden arılaştırma hareketinin kontrolsüzlüğü ve henüz yeni Türkçe kelimelerin veya karşılıkların bulunması tamamlanmadan birçok kelimenin Türkçeden tasfiye edilmiş olması, kimi sorunlar doğurmuştur. Bu durum hem TDAK’nu hem de siyaseti yeni bir söyleme yönlendirmiş ve TDAK daha önceden dilden atılan Arapça ve Farsça kelimelerin aslında Türkçe olduklarını ve her sözcüğün yerine yeni kelimelerin konulmasına gerek olmadığını belirtmiştir. Gerek birinci dil kurultayında gerekse de ikincisinde “geriliği” temsil ettikleri iddiasıyla Türkçeden atılmasına kanaat getirilen ve Türk ırkının geleceğinin korunmasında büyük bir değer atfedilen arılaştırma meselesindeki bu duraksama, bir bakıma Güneş-Dil Teorisi’nin habercisi gibidir.

3.1.1. “Türkçenin Alemsararlığı”: Üçüncü Türk Dil Kurultayı ve Güneş-Dil Teorisi

Üçüncü Türk Dil Kurultayı, dil çalışmalarının tıkanıdığı ve açıklamakta zorlandığı birtakım çıkmazları Güneş-Dil Teorisi ile aşma ve bilimsel kabul sağlama gayretiyle 31 Ağustos 1936’da toplanmıştır. Kurultayın en önemli ve belki de tek özelliği tarih tezinin hem devamı hem de tamamlayıcısı olan Güneş-Dil Teorisi’nin “bilimsel bir perspektif”e yerleştirilerek tescillenmiş olmasıdır.

Türkçe’nin kadim bir dil olduğu ve tüm dillerin aslında Türkçeden doğduğu temel savına dayanan teori elbette kurultayla ortaya çıkmamış, daha önceden gerek Atatürk’ün gerekse de dilbilimcilerin aylarca süren hummalı çalışmalarının neticesinde oluşmuştur. Teorinin doğum aşaması aslında Macar dilbilimci Herman F. Kvergich’in Viyana’dan Atatürk’e gönderdiği ve “Türk Dillerindeki Bazı Unsurların Psikolojisi”⁶⁹ başlıklı, Türk dilinin etimolojik kökenlerine dair bir araştırma ile başlamıştır. Çalışmasında Kvergich, “Türk dilinin bilimselliğini” bozan başlıca

⁶⁸ Çağaptay, A.g.m., s. 255.

⁶⁹ Ersanlı, A.g.k., s. 207.

neden olarak Osmanlıcayı göstermiş, Atatürk de söz konusu araştırmadan oldukça etkilenecek yoğun bir mesai harcamış ve fikir olarak da dil teorisini ortaya çıkarmıştır. Dolayısıyla üçüncü kurultay ilk iki kurultaydan farklı tasarlanmış ve hazırlık aşamasına da oldukça önem verilmiştir. Örneğin CHP Genel Sekreterliği tüm Halkevleri'ne kurultaya birer delege göndermeleri konusunda talimat vermiş, kurultay tartışmalarının il ve ilçe meydanlarından halka radyo aracılığıyla dinletilmesi istenilmiş, basına ise 22 Ağustos itibari ile kurultayın önemini belirten yazılar yazmaları yönünde talimat gönderilmiştir.⁷⁰

Güneş-Dil Teorisi'nin öne sürdüğü temel sav şöyleydi: Güneşe tapan eski Türkler güneş karşısında duydukları hayranlıktan kimi sesler türetmiş, bu sesler ayrıca güneş ve onunla ilintili parlaklık, yükseklik, güç, kuvvet, çokluk, renk ve ateş gibi kavramlar için de kullanılmıştır.⁷¹ Bu ses ise “A” ünlüsüydu ve şaşkınlık belirten bir ünlem olarak yanına “ğ” ünsüzünü de alarak eski Türkçede “yaratmak” anlamına gelen “ağ” kelimesine dönüşmüştür. Bu keşfi de dil teorisi, ilk dillerin Türkler tarafından oluşturulduğunun ispatı saymıştır. Dilbilimciler bu “A” ünlüsünün başka yedi harfe, “ğ” ünsüzünün de yirmi başka ünsüze dönüştüğünü iddia ederek, Latin alfabesindeki 29 harfin kökenini de Türklere bağlamış oluyordu. Teoriye göre, tarih tezinin savunduğu gibi Türk ırkı nasıl tüm medeniyetlerin atası ise Türk dili de tüm dillerin kaynağıdır ve dünyada eski Türkçenin etkilerinin sirayet etmediği herhangi bir dil kümesi yoktur. “Güneş Dil Teorisinin Ana Hatları” başlıklı bildirisiyle bu bağın pratik karşılığını anlatmaya gayret eden TDAK Genel Sekreteri İbrahim Necmi Dilmen, ilkel seslerin dikkatini ilk yönelttiği varlığın Güneş olduğunu söylüyor, kaynak olarak ise Türkleri işaret ediyordu. Teorinin oldukça iyi bir aşama kaydettiğine ve yıllar içerisinde bu “hazinenin” kıymetinin daha iyi anlaşılacak kabul göreceğine inanıyordu. Kurultaydaki tebliğlerin ezici bir çoğunluğu dil teorisine bilimsel bir izah getirmeye çalışsa da teori uluslararası katılımcılardan çok fazla rağbet görmemiştir.⁷² Teorinin, dilin kökenlerini çok uzak bir geçmişte tarif ederek orijinini “Türk ırkına” bağlaması ve dolayısıyla da tüm dillerin ve medeniyetlerin aslında eski Türklerden doğduğunu, Türkçenin kaynak dil olduğunu ispata çalışması, somut bilimsel kanıtlardan ve dayanaklardan yoksundur. Sadece Atatürk tarafından görevlendirilmiş dilbilimcilerin sözcüklerin etimolojik kökenlerine bakarak farklı

⁷⁰ Onur Çelebi, “Üçüncü Türk Dil Kurultayının Anadolu’daki Yansımaları”, Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt: 9, Sayı:47, Aralık 2016, s. 49.

⁷¹ Çağaptay, A.g.m., s. 256.

⁷² Çağaptay, A.g.m., s. 256.

dillerle Türkçe arasında zorlama bir benzerlik türetmeye çalışmasıyla sınırlıdır. Tek partili cumhuriyet rejiminin tarih teziyle bağlantılı ve onu her bakımdan destekleyecek bir tez ortaya atma çabası, devletin dönem politikaları ve siyasetin aktığı temel mecra düşünüldüğünde gayet anlaşılırdır. İ. Müştak Mayakon bunu Ülkü Dergisi’nde şöyle anlatacaktır:

Dil inkılabının yalnız bir dil meselesi değil, aynı zamanda bütün dilleri kucaklayacak bir etimoloji davası olduğu layıkile anlaşılabilmek için bu inkılabın üzerinden tarihin yılları geçmelidir. Davanın ne kadar emniyetli ve cesaretli ve isabetli bilgi unsurlarına dayandığı ancak o vakit görülebilecektir. Bu böyle olmakla bereaber hemen şimdiden söylemeliyiz ki dil inkılabının metodu, bazılarının pek yanlış olarak zannettikleri gibi sırf söz bilmecesi çözüme yarayan alelade bir fantezi değil, bilakis yaşamak için kendini her türlü ilim cihazları ile silahlamak mecburiyetinde bulunan bir milletin ihtiyaçlarını kolaylaştıracak bir mekanizmadır. [...] İnkılabın mihveri, mehreki, kurucu ve koruyucusu Güneş-Dil Teorisidir. Zaferin şerefini ona vermek, muvaffakiyetin sırrını onda aramak en doğru bir muhakeme yoludur.⁷³

Nitekim tüm dillerin Türkçenin bir türevi olarak düşünülmesi, Türkleri aynı zamanda bütün medeniyetlerin de sahibi kılıyordu. Bu iddia diğer taraftan Türkçenin arındırılması çalışmalarının da duraklatılması anlamına geliyordu. Çünkü teoriye göre geri kalmışlıkla ve şarklılıkla eşdeğer kılınarak dilden kovulan Arapça ve Farsça kelimeler, Türkçenin başkalaşmış versiyonlarıdır. Birbirine karşıt gibi duran bu ikircikliğin ulusal niteliklere eklenerek yavaş yavaş ortadan kalkması sonraki yıllarda gerçekleşecektir.

3. 2. Güneş-Dilin Kesin Zaferi: İkinci Türk Tarih Kongresi

Her yönden birbirini tamamlayan ve ikiz olan bu tezlerin ortak noktası, Türklüğün tarih öncesine uzanan “muhteşem tarihini” ortaya çıkarmaktı. Kuşkusuz böylesi bir bilimsel çerçeve oluşturmak için iktidar tarafından vazifelendirilmiş tarihçilere ve dilbilimcilere ihtiyaç vardı. Nitekim 1933 yılında yapılan Üniversite Reformu ile birçok öğretim görevlisinin tasfiye edilmesi ve yerlerine Alman profesörlerin getirilmesi de bu çabanın bir ürünüydü.

Türkçenin arındırılması çalışmalarının bir sonucu olarak 1935’te adını Türk Tarih Kurumu olarak değiştiren TTTC, ülke çapında başlatılan Dil Seferberliği’ne paralel bir şekilde tarih seferberliği başlatmıştı. Türk Tarih Tezi’ni kuvvetlendirecek her

⁷³ İ. Müştak Mayakon, **Dayandığımız Esas**, Ülkü, C: 8, S: 44, Birinciteşrin 1936, s. 90.

türden tarihi belgeyi toplamak, bir mecmua çıkartmak, tüm el yazmalarını bir araya getirmek gibi bir dizi çalışmaya hız vermişti. Tüm çalışmaların ve hazırlıkların tamamlanması ile İkinci Türk Tarih Kongresi, Güneş-Dil Teorisi'nin ana önermeleri ile mutlak bir uyum içinde 20 Eylül 1937'de toplandı. Katılımcılarının önemli bir bölümü birinci kongrenin aksine Avrupa ülkelerinden katılan profesörlerden oluşmaktaydı. Tarih tezine uluslararası bilimsel bir nitelik kazandırmak için böylesi bir katılımın sağlandığı düşünülebilir. Arkeolojik bulgularla desteklenerek tarihin ilk devirlerine odaklanan sunumlara herhangi bir eleştiri getirilmemiş ve ilk kongrede olduğu gibi tartışmalar yaşanmamıştır. Bu kongre esasta bir arkeoloji kongresi şeklinde kurgulanmış ve sunumların ezici çoğunluğu buna odaklanmıştı. Temel kavramı ise “medeniyetler tarihidir.” Ne var ki bu dönemde Türkiye’de yapılan arkeolojik kazıların sonuçları, kongrede bilimsel bir tarafsızlıkla ele alınmamış, Türklerin tarihi köklerine tanıklık yapması için bir araç olarak kullanılmıştı. Çünkü tarih tezi “bilhassa arkeoloji ve antropoloji gibi bunların ne olduğunu bilen alimlerce yakından bilindiği gibi reddi kabil olmayan ilimlere”⁷⁴ dayanmaktaydı. Böylelikle Arıkan daha kongrenin başında tarih tezinin pozitivist anlayışları temel almasından dolayı çürütülemeyeceğini söyleyerek gelebilecek eleştirilerin önünü kesmişti.

Kongrenin dikkate değer en önemli noktası Güneş-Dil Teorisi'nin kesin zaferi ile sonuçlanmış olmasıdır. Ülkü Dergisi'nin yazarlarından da olan Prof. İbrahim Necmi Dilmen'in kongredeki “Güneş Dil Teorisinin Türk Tarih Tezindeki Yeri ve Değeri” başlıklı sunumu, iki tezi birbirine bağlıyor ve doğa bilimlerinden türetilen dil teorisine sadık kalarak bulanık bir yöntemle Türkçenin başka dillere benzerliğine dikkat çekiyordu. Örneğin Dilmen, Ankara kelimesinin farklı coğrafyalardaki kullanımını ve kökenini örnek olarak göstermiş ve “Güneş-Dil Teorisi'nin tarih ve coğrafya kelimelerini analiz etmekle nasıl yeni hakikatler ortaya koyduğunu”⁷⁵ ifade etmişti. Böylelikle dil, tarih ve coğrafya arasında da birbirini etkileyen ve hatta belirleyen bir ilişki biçimi tarif edilmiş oluyordu. Sadece Dilmen değil, kongreye katılan birçok tarihçinin sunumunda coğrafya gerçekten tarih biliminin gelişiminde belirleyici bir etken olarak düşünülmüştü.

⁷⁴ Saffet Arıkan'ın kongre açılış konuşmasından, **İkinci Türk Tarih Kongresi (İstanbul: 20-25 Eylül 1937)**, Kongrenin Çalışmaları, Kongreye Sunulan Tebliğler, Türk Tarih Kurumu Basımevi, Ankara, 2010, s. 2.

⁷⁵ İbrahim Necmi Dilmen, İTTK, s. 7.

Bir başka önemli sunum ise tarih tezinden dil teorisini türetmeye gayret eden Hasan Reşit Tankut'un "Dil ve Irk Münasebetleri"⁷⁶ başlıklı sunumuydu. Tankut'a göre "Türk dil tezi ile tarih tezinin yan yana ve aynı esaslara tabi oluşu"⁷⁷ geçmişin derinliklerine nüfuz ederek Türk ırklarının keşfinde olduğu gibi Türk dillerinin de "substratumda (*temelde*) birleştiklerini" meydana çıkaracaktı:

Bu substratumda ise esas, ırki unsurlardır. Eğer zahirde ayrı ayrı ve yekdiğerine yabancı görünen birçok dillerin hakikatte ve esasta bir tek dil yani Prototürk olduklarını söyleyebiliyorsak bu, bulduğumuz yeni lengüistik kuralların bu ilmi esaslara istinat etmesindendir.⁷⁸

Kongrenin birinci kongrede olduğu gibi ırk ve soy odaklı ilerleyen çizgisi, dil teorisi üzerine yapılan sunumların da aynı bağı kurması sonucunu doğurmuştu. Nihayetinde kongre sonuçlarına göre tarih tezi birincisi Türk dili ve ırkının sürekliliğini kanıtlamaya, ikinci olarak da güneşin ilkel toplumlardaki tanrı tanımaz gücünü esas alarak dil sorununu "laik" bir temelde çözümlemeye"⁷⁹ çalışıyordu.

Kongrede aynı zamanda "Türk ırkının üstün niteliklerine" liyakat ile "Türk dilinin meziyetlerine liyakat" eş anlamlı olarak düşünülmüştü. Kongrenin özellikle tek parti rejiminin güçlendirildiği bir dönemde gerçekleşmesi, siyasal olarak ikinci kongrenin de daha güçlü yönlendirilmesini sağlamıştır. Tarihçilerin büyük bir kısmının aynı zamanda siyaset adamı olması, tarihin konusunu ve yönünü de belirlemiştir.

⁷⁶ Ayrıntılı bilgi için Bkz., İTTK.

⁷⁷ İTTK., s. 223.

⁷⁸ İTTK., s. 223.

⁷⁹ Ersanlı, A.g.k., s. 209.

4. TÜRKÇENİN UMUMİLEŞTİRİLMESİ VE ULUSAL KİMLİĞİN İNŞASINDA DİL TARTIŞMALARI

Siyasi ve vatana mahiyeti itibariyle bugün topraklarda Türk mahiyetini veren bir Türk var. Fakat bu millet henüz yekpare millet manzarası göstermiyor. Bu yekpare millet içinde yabancı harslar hep erimelidir. Yaşayacaksak yekpare bir millet kütlesi olarak yaşayacağız.⁸⁰

1925 tarihinde İsmet İnönü'nün yaptığı bu konuşma cumhuriyetin kuruluşuyla başlayan ve 1930'lar boyunca etkisini derinden hissettiren, tüm toplumun bünyesine sindirilmiş ve geçerli kılınmış etnisist uygulamaların altında yatan temel düşüncedir. Erken cumhuriyet yıllarının en ince detaylarına kadar kategorize ettiği nüfusun ve milli değerler skalasının adeta özeti gibidir. Bu düşüncelerin pratik uygulamaları, herkesin itaat etmekle mükellef olduğu nizam-ı milletin tesisi, Türklüğün giderek etnik bir kategori haline dönüşmesi ve nüfusun Türklük etrafında homojenleştirilmesi şeklindedir. Tek parti iktidarının İttihat ve Terakki döneminin uygulamalarına⁸¹ benzer ve hatta zihinsel sürekliliği şeklinde ortaya çıkan bu pratikleri, toplumu yekpare kılma fonksiyonunu ve bu fonksiyonun sancılı etkilerini kavramaya olanak tanımaktadır.

Cumhuriyetin kurucu kadroları ulus devleti inşa etmeye çalışırken siyasi-hukuki veya kültürel tanımıyla bir ulus olma yolunda atılacak adımların devletçi fikirleri sağlamlaştıracağını ve hakim kılacağını varsaymıştır. Dolayısıyla Türklerin başlı başına bir ulus olabilmesi için bünyenin şekillenip işlenmesi zorunludur. Bu anlayış, toplumun esasını oluşturan kültürel çoğulculuğu ve onların aidiyet bağlarını da reddeden, değiştirip dönüştüren ve hatta tasfiye eden “etnisite mühendisliği” uygulamalarına kapı aralamıştır. Türkiye’de 1920’li yılların ilk çeyreğinde başlayan, farklı zaman aralıklarında farklı niteliklere bürünerek devam eden bu milli kimlik

⁸⁰ İsmet İnönü'nün 1925 tarihindeki Anakara Muallimler Kongresi'nde yaptığı konuşma, Aktaran A. İhsan Akmaz, T. Saltık Kemal Kök vd., **Anadilde Eğitim ve Azınlık Hakları**, Sorun Yayınları, İstanbul, 2005, s. 129.

⁸¹ Bkz. Eric Jan Zürcher, **Modernleşen Türkiye'nin Tarihi** (Çev. Y. Saner Gönen), İletişim, İstanbul, 2000., Feroz Ahmad, **Modern Türkiye'nin Oluşumu**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2011, Tevfik Çavdar, **İttihat ve Terakki**, İletişim, İstanbul 1991, R. Davison, **Osmanlı Türk Tarihi (1774-1923)** (Çev. M. Moralı), Alkım, İstanbul, 2004, Fuat Dündar, **İttihat ve Terakki'nin Müslümanları İskan Politikası (1913-1918)**, İletişim, İstanbul, 2007.

arayışı ve bu arayışın hayat bulacağı resmi kurumların yaratılması süreci 1930'dan sonra daha sert bir yaklaşımla kabuk değiştirmiştir. Toplumun kendi haline bırakılmadan, bizzat devlet eliyle şekillendirilmesi başka bir deyişle “milletleştirilmesi”, ülkeyi yöneten devlet kadrolarının milli kimliği ele alış momenti etrafında şekillenmiştir. Osmanlı'ya ait düşünsel mirasın artık giderek reddi üzerine kurulu “millet” kurgusu resmi bir form kazanarak teoride ve pratikte hayat bulmuştur. Millet olma kurgusunu ve milleti kendi devletine kavuşturma eğiliminin ortaya çıkardığı bu pratikleri daha iyi anlayabilmek için siyasi-hukuki ve kültürel öğelere ve Türk uluslaşmasında merkezi bir yer teşkil eden dil ve tarih arasındaki yakın ve çok yönlü ilişkiye bakmak önemlidir.⁸² Çünkü “millet olmak için nesnel kriterler saptama ya da belirli gruplar ‘milletleşirken’, belirli grupların neden milletleşmediğini’ açıklama girişimleri; genellikle ya dil veya etnik köken gibi tek bir kritere ya da dil, ortak topraklar, ortak tarih, kültürel özellikler gibi bir kriterler kümesine dayanmıştır.”⁸³ Özellikle Türkiye’de 1930’lu yılların başı itibari ile Türklüğün kökenini Osmanlı ekseninden çıkararak uzak bir geçmişte ve coğrafyada arama girişimi bu bağlamda okunabilir.

Türk milletinin kendisini birkaç asır geri bıraktıran eski hurafelerin tesiri altında mıdır? O, tazyik çemberini ilahi, kuvvetli bilekleriyle paralar, karanlıkları inkılap güneşinin ışıktan elleriyle sıyrır, açar. Türk tarihi inkar mı olunuyor? O kum tepelerinin altında asırlarca örtülü kalmış medeniyetleri çıkaran mütebahhir (engin bilgi sahibi) arkeologlar gibi, derin denizlerin yosun ormanları içinde inci arayan geniş nefesi efsanevi dalgıçlar gibi, büyük Türk tarihinin yüksek hakikatlerini meydana çıkarır. Dehasının kuvvetli ışıklarıyla aydınlatarak dünyaya gösterir.⁸⁴

Metinlerarası bir süreklilik içerisinde uykuya kaldığı varsayılan Türk dilinin de bu uzak geçmişin içinden çıkarılarak Anadolu’nun ilk sakinlerine ve hak ettiği saygınlığa kavuşturulması gerektiği düşüncesi aynı bağlam içine yerleştirilebilir. Ulusun taşıyıcısı, kültürel ve siyasal birliğin temel unsuru olarak “dil birliği” tam da burada devreye girmektedir. Ulusun bütünlüğü sağlandığı oranda kendi baskın kültürel ortamını yaratacaktır ve öyle de olmuştur. Daha önceki bölümlerde bahsedildiği gibi bu bütünlüğü oluşturmada kuramsal dayanak olarak bilimsellik iddiası taşıyan Türk Tarih Tezi ve Güneş-Dil Teorisi önemli bir rol oynamıştır. Milli

⁸² Türk ulusçuluğu ve dil tartışmaları için bkz. Hüseyin Sadoğlu, **Türkiye’de Ulusçuluk ve Dil Politikaları** ve G. Gülçiçek Tekin, **Türkiye’nin Asimilasyon ve Dikırım Politikaları**, Belge Yayınları, İstanbul, 2009.

⁸³ Eric. J. Hobsbawm, **1780’den Günümüze Milletler ve Milliyetçilik**, İstanbul, 1993, s. 19.

⁸⁴ Afet İnan, **Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler**, Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları, 8. Baskı, İstanbul, 2009, s. 263.

dilin ve tarihin oluşması, ulusal kimliği henüz sağlam bağlarla oluşmamış bir toplumun bütünlüğünü sağlamada önemli bir kriterdir. Zira “sanat, bilim, din hatta dil de dahil olmak üzere bütün simgesel sistemler, gerçeklik anlayışımızı şekillendirerek insanlar arası iletişimin temelini oluşturmakla kalmaz, toplumsal hiyerarşilerin tesisine ve idamesine de katkıda bulunurlar.”⁸⁵ Öyle ki ulusu bir cemaat olarak bir araya toplayan şey ırk, dil, din gibi parametrelerin dışında duygulara ve milli hislere seslenen geçmişe ait hatıralar, gelecekte yapılacak fedakarlıklardır. Zira geçmiş ecdatla buluşturan, gelecek ise vatan toprağından uzakta olan ırkdaşlarla buluşturan iki önemli değişkendir. Bu büyük ailenin üyeleri her şeyden önce dil ve ırk temelinde birleşmelidir. Ancak bu birleşmenin sınırlarını belirlerken kullanılacak araç ve kurumlar tepeden dayatılmakla kalmayacak, aynı zamanda yeni bir yazı dilinin oluşturulması gibi bazı inkılap ve reformlarla Osmanlı’nın “şanlı” anılarının aksine ulus tarihinin yeniden yazımı yapılacaktır. Toplumun gündelik hayat pratiklerinin içerisinde halkı tanımlayan etno-kültürel gerçekliğin daha görünür kılınarak “millet” kurgusunun oluşmasına imkan verecek tüm sembolik ve gerçek yöntemlerden yararlanılacaktır.

Tek parti iktidarının giriştiği milli kimlik yaratma sürecinin önemli kriterlerinden birisi de yurttaşlık olgusuna yaptığı atıftır. Erken cumhuriyetin bu yurttaşlığı, o güne dek Osmanlı’da dahi bu kadar derinden hissedilmemiş bir aidiyet eksenini olarak ele alması ve toplumu tebaadan dilsel akrabalığa yani ırk birliğine uzanan bir alan içinde kurması, tartışmaya değerdir. Söz konusu bu dönüşüm ulus kavramına atfedilen çok yönlü ve karmaşık ilişkide kendisini gösterir. “Türkiye’de din ve ırk ayırt edilmeksizin vatandaşlık bakımından herkese Türk denir”⁸⁶ şeklindeki yurttaşlık bağına vurgu yapan siyasi söylem, bir taraftan da halkın sadakat bağını vatan gibi bir toprak parçasına olan aidiyet duygusu ile ölçmektedir. Vatan içindeki toplulukların her bakımdan birlik teşkil etmesi aynı zamanda kaçınılmaz yurttaşlık bağının da anlatımıdır. Bu birlik olma hali ulus devletin yerleşikliğini ve devamlılığını güvence altına alacak, aynı zamanda da ulusun siyasal alanda yeniden düzenlenmesinde anlam kazanacaktır. Bütünlüğü ve birliği belirsiz kılacak her unsur siyasal söyleme ve uygulamalarına tehdit oluşturma potansiyeline sahip tehlikeler olarak görülecektir. Başka bir deyişle Türkiye’nin sahip olduğu kültürel çeşitlilik,

⁸⁵ David Swartz, **Kültür ve İktidar** (Çev. Elçin Gen, 1. Baskı), İletişim Yayınları, İstanbul, 2011, s. 11.

⁸⁶ Suna Kili-Şeref Gözübüyük, **Türk Anayasa Metinleri**, İş Bankası Kültür, İstanbul, 2000, s. 123.

modernleşme yolunda bir engel, rejimin ayrıcalıklı ve egemen konumuna bir tehdit olarak kurgulanacaktır. Zira bir milletin tek ve bölünmez olduğu iddiası ne kadar öne çıkarılırsa, içerdiği heterojenlik de o kadar problem yaratır.

4. 1. Türk Dili: “Türk Milletinin Kalbi ve Zihni”

Atatürk 1930 yılının Eylül ayında Sadri Maksudi’nin kitabı *Türk Dili İçin*’i okuduğunda “Milli his ile dil arasındaki bağ çok kuvvetlidir. Dilin milli ve zengin olması milli hissin inkişafında başlıca müessirdir. Türk dili, dillerin en zenginlerindendir; yeter ki bu dil, şuurla işlensin. Ülkesini ve yüksek istiklalini korumasını bilen Türk milleti, dilini de yabancı dillerin boyunduruğundan kurtarmalıdır”⁸⁸ diye yazacak ve böylelikle harf inkılabının ardından gelişecek olan kapsamlı bir dil atılımı için harekete geçilmesini sağlayacaktı. Atatürk’ün millet ile dil arasında derin ve kopmaz sağlam bağlar olduğuna dair olan kuvvetli inancı, doğrudan bu alanda kendisinin de yoğun çaba sarf etmesine vesile olmuştur. Her şeyden önce Atatürk’e göre 1928 yılında Latin alfabesinin kabul edilmesi “mazinin hatalarını kökünden temizleme ve alem-i medeniyetin yanında olmanın”⁸⁹ ön koşuluydu. Elbette ki bu ön koşul, sadece dile geçmişin kalıntıları arasında yok oluşa sürüklenen itibarını yeniden kazandırma girişimi veyahut arındırılması değildir. Ulusu inşa etmenin araç ve yöntemlerinin belirlendiği koşullarda Türklük tanımı dışında kalan etnik gruplara Türkçe konuşmayı mecbur kılmanın da işlevsel bir metoduydu.

Türkiye Cumhuriyeti’ni kuran Türk halkı, Türk milletidir. Türk milleti demek Türk dili demektir. Türk dili Türk milleti için kutsal hazinedir. Çünkü Türk milleti geçirdiği nihayetsiz felaketler içince ahlakının, ananelerinin, hatıralarının, menfaatlerinin, kısacası bugün kendi milliyetini yapan her şeyinin dili sayesinde muhafaza olunduğunu görüyor. Türk dili, Türk milletinin kalbidir, zihnidir.⁹⁰

Ünlü Türkçü Tekin Alp’in (Moiz Kohen) “çoğunluğun dilini ve adını gönülden gelerek ortak dil ve adımız olarak benimseyelim”⁹¹ çağrısı Atatürk’ün bahsettiği bu

⁸⁸ **Atatürk’ün Dil Yazıları I (Sözlük Çalışmaları)**, Genelkurmay Askeri ve Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2011, s. 370

⁸⁹ Hüseyin Sadoğlu, **Türkiye’de Ulusçuluk ve Dil Politikaları**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2010, s. 200.

⁹⁰ **Atatürk’ün Dil Yazıları I (Sözlük Çalışmaları)**, Genelkurmay Askeri ve Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2011, s. 15.

⁹¹ Bkz., Tekin Alp, **Türkleştirme**, T.C. Kültür Bakanlığı Kültür Eserleri, Ankara, 2001.

kutsal hazinenin apaçık bir hakikat olarak geniş yığınlara mal edilmesi çağrısıdır. Öte yandan gerçek yurttaşlığı da dil, ülkü ve çıkar birliğinin yoğurduğu yurttaşlık olarak tanımlayan Alp, “kadiyı yargıç, tekkeyi okul yapan modern Türkiye’nin yurda bağlı bulunan her bireye Türklük görüşü benimsetip Türk yapmaya gücünün yeteceğini”⁹² de özellikle eklemektedir. Ona göre Türkçenin umumileştirilmesi, ulusal övüncün en yerinde uygulamalarından birisi olarak “ülkenin ekmeğini yediği halde, bilinen nedenlerden dolayı Türk kültürüne ilgisiz kalmış olan öğelerin uyumunu sağlamaya yönelik”⁹³ bir amaçtır. Atatürk de Türk dilinin sadeleştirilmesi, zenginleştirilmesi ve kamuoyuna bunların benimsetilmesi için her yayın vasıtasından faydalanılması gerektiğini belirtmiş ve Türk milliyetçiliğinin esasının, dil birliğinin korunmasıyla mümkün olacağını söylemiştir.⁹⁴

Tüm bunları tartışırken dilde sadeleştirme ve onu kendi “öz”üne kavuşturma çabalarının bu dönemle başlamadığını akılda tutmak gerekir. Çünkü daha aydın sayılabilecek kesimlerin dili halk diline yakınlaştırma üzerine yürüttükleri tartışmalar Tanzimat dönemine kadar götürülebilir. Ancak söz konusu dönemdeki dili sadeleştirme gayesi, sadece milli bir halk dili yaratma eğiliminin sonucu olarak ortaya çıkmıştır. Bütün dini cemaatleri “millet” olarak tanımlayan Osmanlı siyasetinin aksine Tanzimat döneminde öne çıkan bu girişim, siyasi bir eğilime dönüşmemiştir ve esasta cumhuriyet rejiminin dili Türk etnikliği etrafında milletin kurucu bir unsuru olarak ele alma eğilimiyle de örtüşmemektedir. Diğer taraftan II. Meşrutiyet öncesinde de dil, tarih, coğrafya gibi alanlarda Türk milliyetçiliğini kültürel sahada yaratma girişimleri olmuştur, ancak meşrutiyetin getirdiği kısmi özgürlükler ortamının Osmanlı çatısı altında yaşayan farklı toplulukların bağımsızlık taleplerine dayanak oluşturmasıyla çok başarılı olmamıştır.

Cumhuriyet döneminde ise özellikle 1920’lerin ortasından itibaren Türklüğün kazandığı siyasi boyut, CHP’nin programında dilin merkeze alındığı kültürel birleşmeyle farklı bir çizgiye evrilmiştir. 1931 yılındaki CHF Nizamnamesi’nde millet “dil, kültür ve mefkure birliği ile birbirine bağlı vatandaşların teşkil ettiği bir siyasi ve içtimai heyet”⁹⁵ olarak tanımlanmaktadır. Türklüğün dil eksenli bu yeni

⁹² Tekin Alp, A.g.k., s. 12.

⁹³ Tekin Alp, A.g.k., s. 1.

⁹⁴ **Atatürk’ün Dil Yazıları I (Sözlük Çalışmaları)**, Genelkurmay Askeri ve Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Başkanlığı Yayınları, Ankara, 2011, s. 375.

⁹⁵ Cumhuriyet Halk Partisi Nizamnamesi ve Programı, TBMM Matbaası, 1931, Ankara. s. 2.

tanımı, millete siyasi-hukuki bir arayüz tanımlayarak, kimleri bu kategoriye dahil edeceğini de derin ayrımlarla belirginleştirmiştir. 1931'deki parti programı, kendi bünyesine dahil edeceği inkılapçı münevverlerin üyeliği için Türkçe konuşmayı da eklemiş, Türkçe dışında başka dil konuşanların böylelikle partiye üye olabilmelerinin de önüne geçilmiştir. Ancak partinin daha sonraki 1935 ve 1939 programlarında bu ön koşul “dışarıdan ve içeriden gelerek Türk olmanın harsını kabul eden herkes milletin içine dahil edilebilir”⁹⁶ şeklinde değişime uğramıştır. Tüm bu değişime rağmen fiili uygulamada, Türkçe'nin resmi dil olması kamusal alan da dahil olmak üzere evde, işte ve her yerde Türkçe konuşulması zorunluluğunu doğurmuş ve neticede gerçek Türk olabilmenin en önemli göstergesi Türkçe konuşmak olarak ortaya çıkmıştır. Başka bir ifadeyle dilin kullanımı gündelik hayatta farklı dillere uygulanan toplumsal baskı ile sınırlı kalmamış arka fonda kamusal alanda, evde “davranış rehberi haritası” gibi işlerlik kazanmıştır. Türk olmayanların ve Türkçe konuşmayanların devlet kurumlarından çıkarılması, Türkçe konuşmayanların para cezasına çarptırılması, azınlık okullarında birçok dersin Türkçe okutulması zorunluluğu getirilmesi ve resmi evraklarını Türkçe düzenlenmesi gibi uygulamalar, harf inkılabıyla başlayan dil atılımının pratikteki bazı karşılıklarıdır. Zira Atatürk'e göre “ilim dünyası içinde dili, ırk için esas kabul etmeyen alimler olabilir, ancak bu bazı toplumlar açısından doğru olsa da, Türkler için asla”⁹⁷ kabul edilemezdir. Toplumun Türkçe konuşmaya zorlanması yanı sıra “Türk kahramanlarının” yüksek tahayyülleriyle özdeşleşen azim, inanç ve coşkuyla hizmet etme özlemi olarak tarif edebileceğimiz “ülkü birliği” Türklüğün bir başka boyutunu oluşturur. Buradaki ülkü birliği toplumun düşünce dünyasını fethetme arzusuyla, geleneksel olana karşı gelişen tepkinin içerdiği tıkanmayı duygusal dinamiklere seslenerek aşma gayesi güden siyasal söylemin ilkelerine ve ideallerine tartışmasız katılmayı belirtir. Yani “ülkü” cumhuriyet ideallerine ve ulusal ülküyle özdeşleşen siyasal eğilime sadakattir. Bu sadakat bağı aynı zamanda “vatandaş” olmanın sınırlarını da çizen, ülküyü yekpare bir parçaymış gibi savunmayı da içeren bir kriterdir. Ülkü birliğinin, ideallere bağlılığı ölçerken kendi içindeki farklılıklara nasıl hükmettiğini, Türk'ün “sadakatsizleri” mağlup edebilmesini meşrulaştıracak ideolojik içerikleri nasıl taşıdığını, bu sadakat anlatısında görmek pekala mümkündür. Osmanlı'nın parçalanmış mührünü ortadan kaldırarak muhteşem bir maziye kanatlanmak, idealler

⁹⁶ CHP Programı, Ulus Basımevi, 1935 Ankara, s. 3.

⁹⁷ Mustafa Kemal Atatürk, Aktaran Ahmet Yıldız, A.g.k., s 145.

için bu uzak geçmişe yaslanmak her Türk'ün vatandaşlık ödevidir. Elbette ki “vatandaşlık” tartışması farklı dönemlerde farklı biçimlere bürünerek varlığını sürdürmüştür.⁹⁸ Ancak, 23 Mayıs 1928'de yasalaşan Türk Vatandaşlık Kanunu, incelenen dönemin ve tartışmaların daha iyi anlaşılmasını mümkün kılacak bir maddeye sahiptir. Bu kanun görüşülürken üzerinde herhangi bir tartışma yürütülmeden kabul edilmiştir. Kanunun 7. maddesinde “istisnai vatandaşlık” düzenlemesi yapılırken “Türk soylu olmak” bu statü için yeterli görülmüştür.⁹⁹ Aynı dili konuşanlar ve aynı soyu paylaşanlar bu statüyü elde edebileceklerdir. Vazifesi “Türk vatani içinde Türk olmayanları behemehal Türk yapmak, Türklere ve Türklüğe muhalefet edecek anasırı kesip atmak”¹⁰⁰ olan yeni cumhuriyet rejiminin yurttaşlık/vatandaşlık tanımında, dile ve aynı soyu paylaşmaya atfettiği önem kendisini dönemin tüm tartışmalarında göstermektedir. Bu tartışmaların idari ve fiili boyutu ile ulusçuluğun etnik sınırları, farklılığa işaret eden her şeyin anlamsızlaştırılarak dışarıda bırakılmasına dayanır. Öyle ki yeni “medeniyetçi” refleksle göre Türkler büyük bir ailedir ve Türklüğe “dahil” edilmeyen tüm tehditler, millet için başat olan özdeşleşmenin dışında kalmalı, gerekiyorsa kesilip atılmalıdır. Burada önemli olan soru şudur: Bu “yüce” kolektif kimliğin içine dahil edilebilecek etnik topluluklar var mıdır ve eğer varsa iktidar bu farklı kültürleri nasıl dönüştürüp ulusallaştırmaktadır? Pek çok alanda merkezileşip örgütlenmiş ulus devlet, fiziksel güç tekelinin yanı sıra sembolik şiddeti nasıl ve ne şekilde üretmektedir?

Türklüğe dahil edilebilecek Müslüman Kürtler, Boşnaklar, Arnavutlar veya Çerkezler gibi topluluklar dillerini, geleneklerini yitirmeleri şartıyla “faydalı bir unsur haline gelebilir”¹⁰¹ böylelikle toplum içinde eriyebilir ve aileye dahil olabilirler. Ancak Müslüman bir topluluk olan Kürtlerin aksine gayrimüslim azınlıkların yalnızca ulusal akideyi kabul etmeleri yeterli değildir. Çünkü Türklüğün etnik soya dayalı parametreleri bir şekilde Müslüman Kürtlerin kökeninin öz Türk olarak kabul edilmesine olanak tanıyan bir söylem kurabilirken, azınlıkların toplum katındaki “gayrimüslim eşittir gayri Türk” düşüncesinin varlığı başka değişkenleri de

⁹⁸ Bkz., Birol Caymaz, **Türkiye’de Vatandaşlık: Resmi İdeoloji ve Yansımaları**, İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2007, Füsün Üstel, **Makbul Vatandaşın Peşinde II. Meşrutiyyetten Bugüne Vatandaşlık Eğitimi**, İletişim, İstanbul, 2008.

⁹⁹ Ahmet Yıldız, A.g.k., s. 153.

¹⁰⁰ İsmet İnönü 27 Nisan 1925 tarihinde Türk Ocakları’nın İkinci Kurultayı’nda bu konuşmayı yapmıştır. Vakit, 27 Nisan 1925.

¹⁰¹ DH.ŞFR 63.215, Aktaran Fuat Dündar, **Modern Türkiye’nin Şifresi**, İletişim Yayınları, 2. Baskı, İstanbul, 2008,

işin içine sokmaktadır. Öyle ki azınlıklar “diplomatların icat ettikleri suni muhit içinde kalacaklarsa içtimai ve siyasi inzivadan ölmeye, içinde yaşadıkları muhit ile kaynaşarak intibak etmeye veya terk-i vatan eylemeye mecburdurlar.”¹⁰² 1920’lerin sonuna kadar hakim olan bu düşünce, vatandaşlık tanımının 1930’lu yıllarda değişmesiyle birlikte yasal olarak değişmiş gibi görünse de varlığını muhafaza etmiştir. Bu vatandaşlık tanımıyla tek parti rejimi bir yandan toplumun kendini, eşit, özgür ve birbirine bağlı kardeşler olarak hissedebilecekleri yukarıda bahsi geçen ütöpik o büyük aileyi vaat ederken, diğer taraftan da sert tonlarda onları vazifelerini yerine getirmeye davet etmiştir. Dolayısıyla hem ailenin asli unsurları olan öz Türkler hem de aileye dahil olmak isteyen ötekiler, sürekli vatana ve millete karşı sadakatlerini ispat etmek zorundadır.

4. 2. Kanunların Dili: “Milletlerin Midesi”

Mide mutlaka canlı şeyler yemekle yaşar, yani yaşayan yaşayanı yiyerek yaşar. Ferdin midesi olduğu gibi milletlerin de midesi vardır. O kümeleri ve insanları yiyerek yaşar.¹⁰³

Kendisini ulusun bütün farklı tasarımlarını ayıklayarak takdim eden tek parti iktidarı, erken cumhuriyetin incelediğimiz zaman aralığında, kimliğin sürekli yeniden kurulması için her alanda yeni roller üstlenmiştir. Bu alanlardan birisi ulusu kuvvetlendirmek ve bünyeyi sarsılmaz bir şekilde sağlamlaştırmak amacıyla hazırlanan kanunlardır. Bu çalışma kapsamında Türkiye Büyük Millet Meclisi’nin (TBMM), internet ortamından yayınladığı meclis tutanakları taranmış ve meclisin 1934 yılının sonuna kadar olan 4. yasama dönemi ile 1939 yılının Ocak sonuna kadar olan 5. yasama döneminde toplamda 1621 tane kanun (çıkarılan kanunlarda değişiklik yapılmasına dair kanunlar da dahildir) çıkarıldığı anlaşılmıştır. Ancak çalışmanın amacını aşacağından tüm kanunlar incelenmemiş, konu bağlamında önemli olduğu değerlendirilen 2510 Sayılı İskan Kanunu ve 2525 Sayılı Soyadı Kanunu haricindekiler kapsam dışı tutulmuştur. Ancak incelenen kanunların bazı maddelerine dair değişiklik yapılması hakkındaki kanunlar gerekli görüldükleri ölçüde tartışmaya dahil edilmeye çalışılmıştır.

¹⁰² Tekin Alp, *Türkleştirme*, s. 79.

¹⁰³ İskan Kanunu görüşmelerinde Samsun vekili Ruşeni Bey’in konuşmasından. Bkz., TBMM Zabıt Ceridesi, Devre IV, 65. Birleşim, Cilt 23, 7 Haziran 1934, s. 69.

4.2.1. İskan Kanunu

14 Haziran 1934'te kabul edilerek yasalaşan 2510 sayılı İskan Kanunu o güne kadar çıkarılmış en kapsamlı iskan kanunu olma özelliğini taşır. Gerek cumhuriyet kurulmadan önce gerekse cumhuriyetin kuruluşundan sonra benzer gayelerle ülkenin nüfus haritasını şekillendiren kanunlar çıkarılmıştır. Örneğin özellikle Kürtlerin iskanını düzenleyen 31 Mayıs 1926 yılında çıkarılan iskan kanunu bunlardan bir tanesidir. Bu kanunda “Türk harsına dahil olmayanlarla... siyasiye ve askeriye müstesna olmak üzere cinayetle mahkum olanlar... anarşistler, casuslar, çingeneler ve memleket haricine çıkarılmış olanlar”¹⁰⁴ Türk olarak kabul edilmezler. Kürtleri ve çingeneleri göçebe olarak işaret eden kanunla ülke içinde güvenlik sorunlarının olduğu düşünülen yerlerde nüfus yer değiştirilerek iskan edilmiştir. Kürt aşiretlerinin başka illere nakil ve iskanı yaşanmış ancak kitlesel bir yer değiştirmeye sonuçlanmamıştır. 1926-1932 arasında Türk-Yunan mübadelesi ile iskan edilenlerin sayısı 499.239 iken büyük oranda Kürtlerden oluşan “şarktan garbe nakledilenler”in sayısı yalnızca 2.774 olmuştur.¹⁰⁵

1930'larla birlikte ülke nüfusu, yeni tasarım ve dinamiklerle, İskan Kanunu gibi pratiklerle daha sert bir şekilde dönüştürülmüş ve yeniden düzenlenmiştir. Yasa çıkmadan dört sene önce dönemin Dışişleri Bakanı Rüştü Uras'ın şu sözleri yaşanacakların habercisi gibidir:

Türk hükümetinin Kürt politikası şimdilik, düzeni korumaya yönelik bir askeri işgalden ve nüfusun tamamen, kati suretle silahsızlandırılmasından ibarettir. Gelecekte Kürtleri kitlesel bir Türk nüfusu içinde boğacak yoğun bir sömürgeleştirme ihtimaliyle karşı karşıya kalınabilir.¹⁰⁶

Aras'ın sözünü ettiği Kürtleri Türk nüfusu içerisinde eritme siyaseti İskan Kanunu'nun çıkışıyla yasal statüye kavuşmuştur. Kanun sadece Kürtleri değil ilerleyen başlıklarda da tartışılacağı üzere Yahudiler gibi anadili Türkçe olmayanları da büyük ölçüde etkileyecektir. İskan Kanunu'nun 2. maddesine göre Türkiye üç iskan bölgesine ayrılmış ve tanımlanmıştır:

Dahiliye vekilliğince yapılp İcra Vekiller Heyetince tasdik olunacak haritaya göre Türkiye, iskan bakımından üç nevi mıntıkaya ayrılır:

1 numaralı mıntikalar: Türk kültürlü nüfusun tekasüfü istenilen yerlerdir.

¹⁰⁴ “İskan Kanunu”, **Kanun No:885**, 31 Mayıs 1926, Düstur, 3. Basım, C.7, s. 1441.

¹⁰⁵ **İskan Tarihçesi**, Hamit Matbaası, İstanbul, 1932, s.137.

¹⁰⁶ Aktaran Soner Çağaptay, “**Türklüğe Geçiş: Modern Türkiye’de Göç ve Din**”, **Vatandaşlık ve Etnik Çatışma** içinde, Derleyen Haldun Gülalp, Metis Yayıncılık, İstanbul, 2007, s. 97.

2 numaralı Mıntıkalar: Türk kültürüne temsili istenilen nüfusun nakil ve iskanına ayrılan yerlerdir.

3 numaralı Mıntıkalar: Yer, sıhhat, iktisat, kültür, siyaset, askerlik ve inzibat sebeplerle boşaltılması istenilen ve iskan ve ikamet yasak edilen yerlerdir.¹⁰⁷

Her ne kadar kanunun Kürtleri hedef aldığına dair geniş bir akademik külliyat mevcutsa da Ermeni, Rum ve Yahudiler gibi gayrimüslim toplulukların yukarıda bahsi geçen mıntikalara dağılımının nasıl gerçekleşeceği de özellikle 9. ve 11. maddelerle düzenlenmiştir:

Dokuzuncu Madde: Türkiye tabiiyetinde bulunan gezginci çingeneleri ve Türk kültürüne bağlı olmayan göçebeleri, toplu olmamak üzere kasabalara ve serpiştirme suretile Türk kültürlü köylere dağıtıp yerleştirmeğe; casuslukları sezilenleri sınır boylarından uzaklaştırmaya ve ecnebi tebaası, gezginci çingeneleri ve Türk kültürüne bağlı olmayan göçebeleri milli sınırlar dışına çıkarmaya Dahiliye vekili salahiyyetlidir.

On Birinci Madde: A- Anadili Türkçe olmayanlardan toplu olmak üzere yeniden köy ve mahalle, işçi ve sanatçı kümesi kurulması veya bu gibi kimselerin bir kötü, bir mahalleyi, bir işi veya bir sanatı kendi soydaşlarına inhisar ettirmeleri yasaktır.

B: Türk kültürüne bağlı olmayanlar veya Türk kültürüne bağlı olup ta Türkçeden başka dil konuşanlar hakkında harsi, askeri, siyasi, içtimai ve inzibati sebeplerle, İcra vekilleri Heyeti kararile, Dahiliye vekili lüzumlu görülen tedbirleri almağa mecburdur. Toptan olmamak şartile başka yerlere nakil ve vatandaşlıktan ıskat etmek te bu tedbirler içindedir.

C: Kasabalarda ve şehirlerde yerleşen ecnebilerin tutarı belediye sınırı içindeki bütün nüfus tutarının yüzde onunu geçemez ve ayrı mahalle kuramazlar.¹⁰⁸

Bu maddeler Kürtler kadar gayrimüslimlerin de kendi topluluklarıyla bir arada yaşama koşullarını ortadan kaldıran kesin kurallar belirlemiştir. İstanbul, İzmir ve Trakya gibi Ermeni, Rum ve Yahudilerin yoğun yaşadıkları bölgelerde mahallelerin ortadan kaldırılarak dağıtılması, başka yerlere nakledilmeleri öngörülmüştür. 1 ve 3 numaralı mıntikalardan nakledilenler 2. mıntıkaya yerleştirileceklerdir. 2. mıntika anadili Türkçe olmayıp Türkleştirilmek istenilen toplulukların yerleştirilecekleri bölgelerdir. Ayrıca kanunun 29. maddesine göre iskan edilen muhacirler, mülteciler, göçebeler 1. mıntıkaya yerleştirilecekler ve en az 1 yıl orada oturmak zorunda kalacaklardır. Fakat aynı maddenin B bendine göre 1 ve 3 numaralı mıntikalardan 2 numaralı mıntıkaya iskan edilenler on yıl sonra dahi İcra Vekilleri Heyeti kararı olmadıkça yer değiştiremeyeceklerdir. Bunun anlamı gayet açıktır: Bu kesimleri on

¹⁰⁷ İskan Kanunu, **Kanun No:2510, Resmi Gazete**, Sayı: 2733, 27.06.1934.

¹⁰⁸ İskan Kanunu, **Kanun No:2510, Resmi Gazete**, Sayı: 2733, 27.06.1934.

yıl süreyle Türk nüfusun yoğun olduğu aynı bölgede yaşamaya sert kurallar çerçevesinde mecbur kılarak söz konusu etnik kimliklerin mekânsal sürekliliklerini kesintiye uğratarak dil ve kültürlerini asimile etmek amaçlanmıştır. Ülke dışından gelen Türk kökenli ve anadili Türkçe olan muhacirler ve Türk olmayıp da geçerli sebeplerle mültecilik başvurusunda bulunanlar 1. mıntıkaya, yani Türk nüfusunun artması istenilen bölgelere, Kürtler, Ermeniler, Rumlar, Yahudiler gibi anadili Türkçe olmayanlar, Türkleştirilmek üzere 2. mıntıkaya yerleştirileceklerdir. Bu iki mıntıkaya yerleşenlerin bulundukları bölgeleri hangi koşullarda veya zamanlarda değiştirebileceklerinin bir madde olarak yer alması ve iki mıntika arasındaki ayrım oldukça düşündürücüdür. Birincisi, milletin mürebbisi devlet, her şeyden önce kendi biçtiği vatandaşlık kumaşından bu kesimleri çıkarıp atmaktadır. İkincisi herkesin haklarını yine kendisi tayin eden devlet, bir arada yaşamalarını ve on yıl süreyle aynı bölgede kalmalarını telakki ederek onları Türklüğe soğurmaya çalışmaktadır.

Kanunun anadil ve Türkçe üzerinden yaptığı kimlik göndermesi de tartışmaya değerdir. Nitekim kanunun hangi amaç için çıkarıldığı İçişleri Bakanı Şükrü Kaya tarafından mecliste “Bu kanun tek dille konuşan, bir düşünen aynı hissi taşıyan bir memleket yapacaktır”¹⁰⁹ şeklinde özetlenecektir. Yine aynı şekilde 7 Haziran’da kanun görüşmeleri başladığında Kütahya vekili ve dönemin önemli isimlerinden Naşit Hakkı Bey “yurdumuza ülkümüzdeki şekli verecek, bugünkü bakir varlık üzerinde hür, zengin ve sağlam nesilleri yaşatabilecek, Türk olmanın şeref ve değerini bu topraklarda yaşayanların iliklerine kadar işletecek olan Yerleştirme Kanunu, inkılabın ana kanunlarından bir belli başlısı olmak mümtazlığındadır”¹¹⁰ diyecektir. Özellikle aşiretleri hedef alan kanun maddeleri Naşit Hakkı tarafından “kurunu vustadan kalan son kalıntıyı da kökünden kazıyacak, bu yüzkarası teşkilatı göçertecek kadar kuvvetli birer adım”¹¹¹ olarak görülmüştür. Bilhassa Kürt aşiretlerin şeyhlik veyahut ağalık gibi kendi hiyerarşik yapıları vasıtasıyla devletle ve kendi topluluklarıyla kurdukları ilişki bir sorun olarak tarif edilmiş, söylem düzeyine modernliğin önündeki engeller olarak taşınmıştır.¹¹²

Cumhuriyetin ilk yıllarında Kürt bölgelerinde devlet adamları ve Umumi Müfettişliklerin hazırladıkları raporların bir uzantısı olarak aşiretler bu kanunda

¹⁰⁹ TBMM Zabıt Ceridesi, D: IV, 68. Birleşim, Cilt:23, 14 Haziran 1934, s. 141.

¹¹⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, D: IV, 65. Birleşim, Cilt:23, 7 Haziran 1934, s. 67.

¹¹¹ TBMM Zabıt Ceridesi, D: IV, 65. Birleşim, Cilt:23, 7 Haziran 1934, s. 68.

¹¹² Aşiretlerle ve devletle olan ilişkileri ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Martin van Bruinessen, **Ağa, Şeyh, Devlet** (Çev. Banu Yalkut), İletişim, İstanbul, 2008.

güncelleştirilmiş,¹¹³ biriken zamanın hesabını tutan devlet İskan Kanunu'yla meseleyi kökünden çözmek ve hesabı kapatmak istemiştir. Aşiretlerden kasıt ise Kürtlerdir. Yine Naşit Hakkı'ya göre “Türk içtimai varlığı, esasen kendisine yakıştırmamış olduğu bir tezat manzarasından kurtulacak, dil, kültür ve ülkü birliği ile birbirine kaynaşmış milyonların arasında velev ki pek azlıkta olsa bu gayritabii tarihe intikal edecektir.”¹¹⁴ Kanun üzerine yapılan tartışmalara bakıldığında tüm vekillerin hemfikir olduğu nokta, bu gayritabii unsurlardan, ulusun vücudunu kaplayan ve kazımakla bitmeyen hastalıklardan temizlenmesinin uygulanacak iskan siyasetiyle mümkün olacağına olan kuvvetli inançtır. Örneğin Manisa vekili Refik Şevket Bey bu temizliği dil üzerinden ele almış ve kanunun tek dille konuşan bir toplum yaratmak için göreceği hizmetlerden bahsetmiştir:

Türkçeye doğru yapılan her adımın her mücahedenin Türklüğe yapılmış bir hizmet olduğuna inanırım... Behemehal yabancı dilleri atmağa çalışacağız, behemehal yabancı dilleri kökünden kazımağa azimliyiz.¹¹⁵

Tek sesli ve tek renkli birlik olma idealinin kanunla birlikte üzerinde durduğu en önemli noktalardan birisi Türkçenin hakim kılınmasıdır. Yine Refik Şevket Bey gibi Edirne vekili Şeref Bey de kanun görüşmelerinde özellikle “tarihi şanla başlamış ve bütün dünyaya medeniyet vermiş ve öğretmiş olan bir milletin çocuğunun, Arabın, Acemin hala yerinde saydıran, yürütmeyen sözlerini kullanamayacağını, Türk milletinin bu dilleri, artık milli sınırlarından dışarı attığını”¹¹⁶ belirtmiştir. Hatta kanun tartışılırken Ruşeni Bey, farklı dil konuşan ancak cumhuriyet “rönesansı” altında birdenbire Türk olduklarını keşfeden farklı toplulukların dillerine dair hükümetin acilen önlem almasını talep etmiştir:

Çok şükür Büyük Reisimiz ve dünyanın en büyük inkılapçısı Gazi Mustafa Kemal yüksek bilgisi ve yüksek ülküsü ile Türke tarihini ve dilini milletimize verdiği gibi imparatorluk devrinde kendilerini yabancı soydan sayanlara da kendilerinin halis Türk olduklarını öğretmiştir. Onlar da günün birinde Türk olduklarını öğrenecekler, bize Türk milletine karıştıkları zaman mesut olduklarını ve o şerefi hiçbir vakit eski varlıklarında bulamadıklarını anlayacaklardır. Artık bundan sonra Türk vatandaşının dili bir, duygusu bir, kültürü ülküsü bir olacaktır. Kanunda Heyeti Vekile kararı ile tedbir almak için dahiliye vekilinin salahiyetli olduğu gösteriliyor. Evlerinde ve muamelelerinde ayrı dil konuşan vatandaşların Türk dilini konuşmaları için

¹¹³ Bkz. Cemil Koçak, **Umumi Müfettişlikler (1927-1952)**, İletişim, İstanbul, 2003, Mehmet Bayrak, **Şark Islahat Planı**, Özge Yayınları, İstanbul, 2009, Saygı Öztürk, **İsmet Paşa'nın Kürt Raporu** (6. Baskı), İstanbul, Doğan Kitap, 2012.

¹¹⁴ **TBMM Zabıt Ceridesi**, D: IV, 65. Birleşim, Cilt:23, 7 Haziran 1934, s. 68.

¹¹⁵ **TBMM Zabıt Ceridesi**, D: IV, 65. Birleşim, Cilt:23, 7 Haziran 1934, s. 71-72.

¹¹⁶ **TBMM Zabıt Ceridesi**, D: IV, 65. Birleşim, C.23, 7 Haziran 1934, s.72.

tedbir almayı kıymetli Hükümetimizden ve muhterem Dahiliye vekilimizden alenen rica ederim.¹¹⁷

Ruşeni Bey'in bu reaksiyoner önerisi İskan Kanunu'nun uygulanma aşamasında hem toplumsal baskı mekanizmalarının harekete geçirilmesi hem de yasal dayanakların kuvvetli desteğiyle bir karşılık bulacaktır. 1934 Trakya Olayları'nda Yahudilerin zorunlu bir tehcir diyebileceğimiz göçü, 1937-1938 yıllarında devletin Dersim vilayetine düzenlediği hareketin binlerce insanın ölümü ve yerlerinden edilmesiyle sonuçlanan yıkımları bu sürecin çıktılarıdır. Ancak Ruşeni Bey Yahudileri diğer gruplardan ayrı tutmaktadır, ona göre kanun kapsamında yerleri değiştirilmeden de Türklüğe iltihak edilebilirler:

Bizde öyle bir unsur vardır ki onu tek olarak istediğiniz Türk camiasının içerisine atınız, orada derhal inkişaf ederek o camianın bünyesini kemirecek ve sermayesini yabancı memleketlere atacaktır. Peki bunları ne yapalım? Bunlar öyle bir millettir ki dünyanın her yerinde zoru gördüğü zaman derhal vatan aşkı, büyük vatanperver, büyük fedakar görünür. Fakat yine öyle bir millettir ki yaşasın der, lakin kim daha belli değildir. Bizim vatanımızda büyük kütle teşkil etmezler, fakat iktisadiyatımızda birçok tesiri ve büyük zararları vardır. Müstakillen sanat edinmek ve icrayı sanat etmek yasaktır dendiği halde bunlar ticaretin birçok şubelerini müstakillen ellerinde bulundurmaktadırlar. Benim kanaatimce bunların ne dağıtılması, ne de tehciri lazım gelmez. Fakat bizim kanunu medenimizce bu ticarette yüksek kabiliyetli insanlar pekala Türke karışabilir, Türke iltihak edebilir.¹¹⁸

Yahudilerin iktisadi alandaki mevcut donanımının ulusun çıkarları için seferber edilmesi ekonominin de Türkleştirilmesini beraberinde getirecektir. Kanunun manevra alanını da geliştirecek böylesi bir performans, kendisine bölgesel hedefler tayin eden Türkleştirme mecrasının ekonomik dinamikleriyle birleşecektir. Diğer taraftan kanunun birincil hedefinde olan Kürtlerin iskani, 1937-1938 tarihlerinde Dersim katliamında ve bölge halkının kanun kapsamındaki mıntikalara zorunlu göçünde kendisini göstermiştir. Kitlesele bir katliama maruz kalan Dersim hakkında, kanun çıkmadan önce ve sonrasında devlet adamlarının hazırladığı raporlarda,¹¹⁹ sosyal ve kültürel olarak özgün bir coğrafya olan bölgenin Türkleştirme siyasetine karşı gösterdiği direnç tehlike olarak görülmüştür. Nitekim İskan Kanunu ve 25 Aralık 1935 tarihinde çıkarılan *Tunceli Vilayetiinin İdaresi Hakkında Kanun*¹²⁰ ile

¹¹⁷ TBMM Zabıt Ceridesi, D: IV, 65. Birleşim, C.23, 7 Haziran 1934, s.70.

¹¹⁸ TBMM Zabıt Ceridesi, D: IV, 65. Birleşim, C. 23, 7 Haziran 1934, s.70.

¹¹⁹ Ayrıntılı bilgi için bkz., Faik Bulut, **Belgelerle Dersim Raporları**, Evrensel Basım Yayın, İstanbul, 1991, İzzeddin Çalışlar (Yayına Hazırlayan), **Dersim Raporu**, İletişim, İstanbul, 2010.

¹²⁰ Bkz., Tunceli Vilayetiinin İdaresi Hakkında Kanun, **Kanun No:2884, Resmi Gazete**, Sayı:3195, 25.12.1935.

çıbanbaşı olarak görülen Dersim, “geri kalmışlığı temsil ettiği” gerekçesiyle katliama ve kitlesel göçe maruz kalmıştır.¹²¹ Ulusal birlik akidesine uymayan Dersim halkı, “arkaik kalıntı” söylemini referans alan bir siyasetle topraklarından sürülmüştür. Dersim’in maruz kaldığı bu yıkıcı siyaset meşrulaştırılırken kullanılan argümanlar da dikkat çekicidir. Örneğin Dersim’in olaylar sonrasında idam edilen aşiret reislerinden Seyit Rıza hakkında Elaziz Cumhuriyet Müddei Umumisi tarafından hazırlanan iddianamede, “Vank Köyü’ndeki kiliseyi sık sık ziyaret ettiği, papaza yalvardığı ve haçı öptüğü, kim bilir ne vakitten beri bir köy papazının Dersim’e böyle haça tapmayı öğrettiği”¹²² gibi ifadeler yer almaktadır. Ulus Gazetesi’nin 7 Kasım 1937 tarihli sayısında benzer söylemi destekleyen “Bir Hokkabazlığın Hikayesi” haberi yer almış ve Seyit Rıza’nın çadırında Ermenice ve Almanca kitapların bulunduğu iddia edilmiştir.¹²³ Söz konusu katliama ve zorunlu iskana meşruiyet zemini yaratılırken başvuru bu argümanlar, Dersim’i bir taraftan feodal gericilikle tasvir edip medeniyetçi bir refleks görüntüsü takınırken diğer taraftan “Ermenilik”le özdeşleştirerek toplumsal ikna mekanizmalarını harekete geçirmiştir. Başka bir ifadeyle iktidar bu söylemle aynı zamanda “Ermenilerle kurulacak iyi ilişkilerin tehlikelerine”¹²⁴ işaret etmiş, topluma gözdağı vermiştir. 1915 Ermeni Tehciri¹²⁵ ile büyük oranda nüfusu zaten azalmış olan Ermeniler ise bu kanunla güvenlik gerekçesi ile iskana tabi tutulmuş, gerekli görüldüğü durumlarda bazen aile bazen ise gruplar şeklinde yerlerinden edilmişlerdir.

Nüfusun devlet eliyle zorunlu bu yer değiştirmesinde belli bir başarıya ulaşılmıştır, ancak kanuna biçilen anlam ve değer düşünüldüğünde etkilerinin uzun vadeli ve kalıcı olduğu söylenemez. Tekleşme ülküsü ile birlik vasfını inşa etme arasında kurulan örtüşme bu demografi mühendisliğinin aynı zamanda veciz bir ifadesidir. “Yabancı olan” tekinsizdir ve güvensizliğin yükünü taşımak yerine, onu denetlenebilir sınırlar içerisinde tutarak dönüştürmek en makul yol gibidir. Kanunun dahil etmenin ve dışlamanın kesin sınırlarını çizen dili, “milli varlık”tan dışlanmış bu yabancıların ya da Türklük harsına dahil olmayanların bir bakıma o sınırlar içerisinde “güvenli hale getirilmesini” içerir. Başka bir anlatımla, farklı olanın

¹²¹ Ayrıntılı bilgi için bkz. Şükrü Aslan, **Herkesin Bildiği Sır: Dersim**, İletişim, İstanbul, 2010, İsmail Beşikçi, **Tunceli Kanunu (1935) ve Dersim Jenosidi**, Belge Yayınları, İstanbul, 1990, N. Hakkı Uluğ, **Derebeyi ve Dersim**, Kaynak Yayınları, İstanbul, 2009.

¹²² Aktaran Kazım Ateş, **Yurttaşlığın Kıyısında Aleviler**, Phoenix Yayınevi, Ankara, 2011, s. 278.

¹²³ Kazım Ateş, A.g.k., s. 278.

¹²⁴ Bkz., Kazım Ateş A.g.k.

¹²⁵ Bkz. Taner Akçam, **Ermeni Meselesi Hallolunmuştur**, İletişim, İstanbul, 2008.

“aşağıdaki” konumu ile sürekli hariçte bırakılmasını yeniden üreten bu kutsal ideal, farklı kimliklerin, dillerin ve kültürel çeşitliliğin teklik şemsiyesi altında toplanmasına gönderme yapar. Kanunun en önemli amacı da budur diyebiliriz.

4. 2. 2. Soyadı Kanunu

Soyadı Kanunu yasalaşmadan önce, bir tasarı halinde meclise sunulmuş, 11 Mart 1933 tarihinde tartışmalar başlamıştır. İçişleri Bakanlığı tarafından hazırlanan bu tasarı ilk bakışta Osmanlı’dan kalma lakapların veya unvanların kaldırılarak yerine bireyleri eski kalıntıların görünürdeki kullanımlarından kurtarma girişimi gibi görünse de aslında fertlerin milliyetlerini belirtmenin açık bir formudur. Tasarının üçüncü maddesinde yer alan “rütbe ve memuriyet, aşiret ve yabancı ırk ve millet isimler ile umumi edeplere uygun olmayan veya iğrenç ve gülünç olan soy adları kullanılamaz” ifadeleri bireylerin toplum içindeki yasal tanımlarını “millet” ile tanımlı özel bir konuma yükseltir. Bireyi daha tanımlanabilir bir hale getirirken öz Türkçe kelimelerin, ülkeye tabiiyet vesikalarında yerlerini almasını sağlar. Bir başka açıdan tasarının gündeme geliş tarihleri ile Türk dilini sadeleştirip kendi özüne kavuşturma çalışmalarının yoğunlaştığı dönem arasındaki paralellik dikkate değerdir. Öz Türkçe isimlerin toplum içinde kullanım açısından seyrek oluşu, kişi adlarının dahi öz Türkçe karşılıkları bulunularak değiştirilmesi tartışmalarını da gündeme getirmiştir. Hatta bu kapsamda Kastamonu vekili Soyer Dr. Suat Bey meclise “adlarını öz Türkçeye çevirmek isteyen vatandaşların mahkeme kararı olmadan bu işlemi yapabilmelerine olanak tanıyan bir kanun teklifi”¹²⁶ dahi sunmuştur. Soyadı Kanunu’nun kabulü ile yeniden ulusal benliğin yaratıldığı, Türk’e ulusal bir varlık kazandırıldığı¹²⁷ tartışmalarda sıklıkla öne çıkmıştır:

Bu günden sonra Arap, Acem ve Yahudi adlarından değil, öz Türk adlarından, atalarımızın kullandığı adlardan koyalım.¹²⁸

Türkleri başka ırk ve milliyetlerden ayıracağına inanılan kanun, “kendine dönen bir topluluğun ülküsünü gerçekleştirme sembolü”¹²⁹ olarak görülmüş, birçok gazete ve meclis tartışmasında, Türklerin damarlarındaki temiz ve öz kandan Arapça ve Farsçayı söküp atmakla eşdeğer tutulmuştur. Geleneksel cemaat kimliklerinin

¹²⁶ Milliyet, 20 Kanunuevvel 1934, s. 2.

¹²⁷ Enver Benhan, *Türk Soyadları*, Köyhocas Matbaası, Ankara, 1935, s. 3.

¹²⁸ Benhan, *A.g.k.*, s. 4.

¹²⁹ “*Soyadı ve Ulusallık*”, Sadri Ertem, Kurun, 24 İkinciteşrin 1934, s. 3.

ortadan kaldırılıp bireyleri devletin milli kimliğiyle özdeşleştirmenin adımlarından biri sayılan Soyadı Kanunu, türdeş bir toplum tahayyülünün de en ses getiren uygulamalarından sayılmıştır.

Kanunun görüşüldüğü 21 Haziran 1934 tarihinde Dahiliye vekili Şükrü Kaya, üçüncü madde tartışmalarında, Doğu bölgelerindeki aşiretleri işaret etmekte, bu aşiret isimlerinin soyadı olarak kullanılamayacağını ve bunları kaldırmak gerektiğinin ısrarla altını çizmektedir:

Cetvel yanımda değildir, olsaydı okurdum. Şarkta iki yüzden fazla aşiret vardır. Haydaranlı, Halikanlı, Yusufanlı ve saire gibi. Bunların her birinin efradı binlerce kişiden ibarettir. Bunları silmeyecek olursak, bir zaman sonra karşımıza Haydaranlı, Yusufanlı diye birçok kimseler çıkacaktır. Binaenaleyh bunu birden kaldırmak lazımdır. Bunu kaldırmak milli vahdetin esasları icabıdır.¹³⁰

Aşiret yapılanmalarının ve bunlara ait isimlerin geri kalıntıları olduğuna ve dolayısıyla bu kalıntıların temizlenmesi gerektiğine dair yapılan bu önemli söylev, özellikle doğu bölgelerinde etnik aidiyet bildiren kelimelerin isim olarak kullanılmasını da yasaklamıştır. Resmi tarih söyleminde altı ilkeden birisi olan Halkçılık ilkesine dayandırılan kanun, toplumsal yapı içerisinde “eşitliğin sağlanması”, herhangi bir zümre, topluluk, aşiret vb yapılara ayrıcalık tanınmaması gibi belli önermeler içerse de farklı etno-kültürel topluluklara ait değerleri ve sembolleri Türkçeleştirme gayesini içermiştir:

Yabancı isimlere gelince; bir memleketin en büyük vazifesi, sınırları içinde oturanların hepsini kendi camiasına ilhak etmek, temsil etmektir. Bunun aksi, bizde görülmüştür ve memleket parçalanmıştır. Eğer Osmanlılar, gittikleri yerlerde ilk devirde olduğu gibi oralardaki ahaliyi dillerine ve dinlerine çevirselerdiler, Türkiye’nin hudutları hala Tunadan başlardı. Bunun acısını çok gördük. Burada oturanları bizim camiamız dahilinde bulunanları behemehal Türk camiasının medeniyetine sokmak ve onları medeniyetin feyzinden istifade ettirmek bizim boynumuzun borcudur. Niçin hala Kürt Memet, Çerkes Hasan, Laz Ali diyelim. Bir defa bu hakim unsurun kendi zafını gösteren bir şeydir. Halbuki Türk unsuru en çok temsil edilen bir unsurdur.¹³¹ (Şükrü Kaya)

Soyadlarını ilk alanlar cumhuriyetin kurucu kadroları ve önemli siyasetçiler olmuştur. Mustafa Kemal’e Atatürk soyadı İsmet Paşa’nın 24 Kasım 1934’te sunduğu bir kanun teklifiyle¹³² verilmiş, İsmet Paşa ise İnönü Savaşı’ndaki başarıları ve bu savaşlarla özdeşleşmesi nedeniyle 25 Kasım 1934’te İnönü soyadını almıştır.

¹³⁰ TBMM Zabıt Ceridesi, D: IV, Yetmişbirinci Birleşim, Cilt: 23, 21 Haziran 1934, s. 246.

¹³¹ TBMM Zabıt Ceridesi, D: IV, Yetmişbirinci Birleşim, Cilt: 23, 21 Haziran 1934, s. 249.

¹³² TBMM Zabıt Ceridesi, D:IV, Cilt: 25, 24 İkinciteşrin 1934.

Dönemin Dışışleri Bakanı Tevfik Rüştü Bey'e, görüşmelerini yürüttüğü Türkiye-İran sınırı tartışmalarından dolayı "Aras" soyadı, Celal Bey'e "yüksek" anlamına gelen "Bayar", Fethi Bey'e "yoldaş" anlamına gelen "Okyar" soyadı Atatürk tarafından verilmiştir.¹³³ Halkın başvurularda kendilerine seçecekleri soyadları Türk dilinden seçmeleri kanunla zorunlu kılınmıştır. Basının kanuna olan özel ilgisi ve düzenli Türkçe kelimeler yayınlaması, o dönemde *Türk Adları* gibi kitapların basılması ve siyasetçilerin demeçler vermesi, Atatürk gibi siyaset liderlerinin soyadlarının gazetelerin manşetlerinden duyurulması gibi yoğun propagandayla halk, Soyadı Kanunu'nun gereklerini yerine getirmeye davet edilmiştir. Halkevleri "soyadı bulmakta ve almakta tereddütleri olan vatandaşlara yardımcı olmak amacıyla soyadı verme toplantıları"¹³⁴ düzenlemiştir.

Basında da genişçe yer bulan Soyadı Kanunu'na gayrimüslim toplulukların dini cemaat önderlerinden de olumlu tepkiler gelmiştir. Bu kanunun "Türkleşmelerine çok yardım edeceğini ve eğer bu usul eskiden konulmuş olsaydı şimdiye kadar faydalarının çoktan görülmüş olacağını"¹³⁵ söyleyen Yahudi ve Ermeni temsilciler, devletin bu girişimini büyük bir sevinçle karşılamışlardır. Ayrıca kimi köşe yazarları tarafından gayrimüslim vatandaşlara "Türk dilinden soy adı almaları ve bu yolla ulusal birliğe katılmaları"¹³⁶ çağrısı yapılmıştır. Türkçe isimler olarak "ulusla bütünleşme fırsatı elde eden" gayrimüslimler içinden bu çağrıya en hızlı yanıt veren isimlerden birisi dönemin önemli Türkçü isimlerinden Moiz Kohen (Munis Tekinalp) olmuştur.

Ancak belirtmekte fayda var ki gayrimüslimlerin isimlerini veya soyadlarını Türkçeleştirmeleri yönünde zorunlu bir yasal baskıdan söz edilemez. Bu durum 22 Nisan 1935 tarihli İçişleri Bakanlığı imzalı bir belgede şu şekilde ifade edilmektedir:

Rum, Ermeni, Yahudi Hülasa Müslüman olmayanların soyadları hakkında yapılacak muamele aşağıdaki gibi olacaktır: 1-Bunların zaten soyadları bulunduğu göre alacakları ve kayıt ettirecekleri soyadlarının Türk dilinden olması mecbur olmadığı gibi adlarının sonundaki Yan, Dis, Aki, gibi son

¹³³ Temuçin F. Ertan, "Cumhuriyet Kimliği Tartışmasının Bir Boyutu: Soyadı Kanunu", Kebikeç, Sayı:10, 2000, s. 267-268.

¹³⁴ Ertan, A.g.m., s. 266.

¹³⁵ Ulus, 28 İkinciteşrin 1934, s. 3 (Ermeni cismani meclisi katibi Cuhacıyan ve Yahudi cemaatinden Çiprut)

¹³⁶ Ertan, A.g.m., s. 268.

eklerin de kalkması ve yerine Oğlu konulması mecburi değildir. 2- Birinci ve Trakya Umumi Müfettişliklerine ve Vilayetlere yazılmıştır.¹³⁷

Böylesi yoğun bir propaganda ortamında kanunen zorunlu olmasa dahi, geçmiş acı deneyimlerin korkusuyla gayrimüslimlerin kendilerini topluma kabul ettirmek veyahut da kendilerini mevcut dışlanma halinden kurtarabilmek amacıyla soyadlarını Türkçeleştirdikleri iddia edilebilir. Bu zorunlu uyumu, gayrimüslimlerin kültürel olarak baskın çoğunluğa benzemek arzusuyla açıklamak doğru bir yaklaşım olmayacaktır. Zira tekleştirici söylemin yön verdiği siyasal atmosferde, kendi semboller evrenine sahip kültürel habitatlar parçalanırken, azınlıklar da milli kimlikle aralarındaki açığı kapatma gayreti içine girmişler ve böylelikle kendilerini koruyabilmeyi ummuşlardır diyebiliriz.

Soyadı Kanunu bir taraftan isimleri ve soy isimleri Türkçeleştirme, toplumda bir uyum, ahenk yaratma amacı taşısa da tek gayenin bu olmadığı açıktır. Zira devlet vergilendirme, asker alımı ve diğer birçok yasal işlem için de böylesi bir düzenlemeyi uygun görmüştür. “Ulusal birlik ve bütünlük ile yurttaşlara ulusal bir benlik ve duygu vermek konusunda yararlı olacağına”¹³⁸ inanılan kanunun, kamusal ve özel alanın siyasi, sosyal, ekonomik ve kültürel ihtiyaçlarını şekillendirmeyi amaçladığını da söyleyebiliriz.

4. 3. Tedkik, Teşhis, Tedavi: 1935 Genel Nüfus Sayımında Anadil Vurgusu

Nüfus sayımlarına bakarak resmi siyasetin karakteri ve nüfus üzerinden toplum ile ilişkilene biçimi okunabilmektedir. Nüfus sayımlarında kullanılan dil ile halka yöneltilen soruların niteliği, bunların etnik ve dinsel nasıl gruplandırıldığı, hakim söylemin kimlik meselesine yaklaşımını anlamada önemli veriler sunmaktadır. Zira devletler, iç siyasi düzeni sağlamak ve bölgesel düzenlemelerde gerekli araçları ve uygulamaları tespit edebilmek amacıyla da nüfus sayımlarına ayrı bir önem atfeder.

Diğer taraftan nüfus sayımları ve devletin nüfus siyaseti, etnik ve milli unsurların kullanımı bakımından tarafsız değildir. Nüfusu teknik bulmacalara indirger ve “milli” olanın içinde konumlandırmayı reddettiği kesimlere dair anlamlar türetir.

¹³⁷ Bu belgeyi Demo Ahmet Aslan Ankara İl Nüfus ve Vatandaşlık Müdürlüğü’ne bağlı Altındağ İlçe Nüfus Müdürlüğü Arşivi’nin Soyadı Beyannameleri Dosyasından temin etmiş ve Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi (Bahar 2006)’nde yayınlanan “Modern Türkiye’de Ulusal Kimliğin İnşasında Soyadı Kanunu’nun Rolü” başlıklı makalesinde EK olarak paylaşmıştır.

¹³⁸ Tekin Alp, “Soyadı Yasası ve Ulusal Birlik, Azlıklara Düşen Borç”, Cumhuriyet, 27 Birincikanun 1934, Aktaran Temuçin F. Ertan, s. 268

Öyle ki milli kimlik dost-düşman herkese açılmayacak ve herkesi bünyesine kabul edemeyecek kadar sert bir kabukla şekillenir. Nüfus sayımları sadece o ülkedeki nüfusu niceliksel olarak belirlemekle kalmaz aynı zamanda mevcut siyasetin meşruiyetini sağlamak amacıyla etnik istatistiklerin sonucunu da tasnifler.

Türkiye’de de cumhuriyetin kuruluşundan sonra ilk önemli ve sistemli nüfus sayımının 1927 yılında yapıldığını ve ardından ise 1935 yılında genel bir nüfus sayımının daha gerçekleştiğini görüyoruz. Bu nüfus sayımları o yılların Türkiye’inde gerek gündelik dilin gerekse de resmi ideolojinin görünmez kıldığı etnik grupları bulundukları toplumsal-ruhsal mekanlar içinden anlayabilmek için önemli veriler sunmaktadır. Bu başlıkta tartışılan konu itibari ile nüfus sayımlarındaki anadil soruları ve bu sorulara göre nüfusun tasniflenmesi oldukça çarpıcıdır. Ancak dönemin koşulları düşünüldüğünde nüfus sayımlarındaki anadil soruları üzerinden etnik aidiyetlerin tespiti de bir o kadar zor ve mühim bir meseledir.

Birçok ülkede nüfus sayımlarında doğrudan “anadiliniz nedir” şeklindeki sorular, Türkiye’deki nüfus sayımlarında da bazen doğrudan bazen ise “konuşulan dil” ya da “hane içinde konuşulan dil” olarak karşımıza çıkmaktadır. İçerik olarak mahiyetleri farklı olan bu iki olgunun yani “anadil” ile “konuşulan dil”in birbirinin yerine ikame edilmesi bazı soru işaretleri doğurmaktadır. Türkiye’de “konuşulan dil” formuna bürünerek yöneltilen dil soruları, nüfus sayımlarının sonuçlarından hareketle etnik aidiyetlerin tasnifini zora sokar. Ancak yine de elde edilen bulguların karşılaştırmalı bir okuması, bazı çıkarımlarda bulunabilmeyi mümkün kılar. Bu bakımdan erken cumhuriyetin nüfus sayımlarında “anadiliniz nedir?” sorusuna verilen cevaplar anlamlı veriler sunmaktadır. Burada “anadil” ile kasıt, anneden ya da ezelden beri aileden öğrenilen dil değil, hane içinde konuşulan dildir. Örneğin 1927 nüfus sayımında “anadiliniz nedir?” sorusunun altında izahı yer almış, sorunun amacı “ananın söylediği dil değil, aile arasında konuşulan lisandır”¹³⁹ şeklinde belirtilmiştir. Doğrudan bireylere hangi milliyete ait olduklarını sormak yerine, “anadil” üzerinden bunu tespit etmeye çalışmak, dilin toplulukları etnik kategorilere ayırmadaki belirleyici ve merkezi rolüne işaret etmektedir. Bu kaygının en açık

¹³⁹ Fuat Dündar, **Türkiye Nüfus Sayımlarında Azınlıklar**, Çiviyazıları Yayınları, Ankara, 2000, s. 66.

biçimde dile getirildiği ilk nüfus sayımında İstatistik Umum Müdürü Celal Aybar'ın açıklamaları dikkate değerdir:

Nüfusun analisini bakımından inkısamı muhtelif milli kültürlerin hangi sahalarda mütekanif olduğunu göstermek sureti ile bir dereceye kadar ırk ve milliyet hakkında kıymetli malumat temin etmektir.¹⁴⁰

Bireylere açıkça “milliyetiniz nedir?” şeklinde bir soru sorulması, “onlarda şüphe uyandıracak ve doğru cevap alınamayacaktır.”¹⁴¹ Dikkate değer bir başka konu ise henüz konuşmaya başlamamış küçük çocuklar ile çok yaşlı bireylerin “anadil” bölümüne de hane içinde konuşulan dilin kayıt edilmesidir. Bu önemli ayrıntı, Türkçe konuşamayan yaşlı bireylerin anadillerinin farklı olmasının niceliksel bir veri olarak sayımlarda kayda geçmediği ve dışarda bırakıldığı şeklinde bir çıkarımda bulunmayı mümkün kılar.

1935 nüfus sayımında “ana lisanı (yani aile içinde konuştuğu lisan)”ın yanı sıra “hane içinde konuşulan ikinci dil”i belirlemek amacıyla “ana lisanından başka konuşabildiği lisan” şeklinde sorular kayda geçmiştir. Böylesi bir veriyi kayda geçirme arzusunun hangi amaçla ortaya çıktığını anlamak için iki önemli soru sorulmalıdır: Birincisi ikinci bir dili, nüfus sayımının dil hanesinde özellikle belirtmenin amacı bireylerin farklı ülkelerin dillerini bilip bilmediklerine bakarak kültür düzeyini mi ölçmektir? İkincisi böyle bir kategorizasyon, soruyu cevaplayanların ilk sorunun aksine ülke içindeki farklı etnik toplulukların dilini bilip bilmediklerini mi ortaya çıkarmaktır? 1935 nüfus sayımı için buna kesin bir cevap verebilmek mümkün olmasa da daha sonra yapılan nüfus sayımlarında (1940 ve özellikle 1950 sayımları), “hane içindeki ikinci dil”in ne olduğunu öğrenme gayesinin, anadili Türkçe olanları değil, hane içinde Türkçe konuşup ikinci dili aslında kendi anadili olan bireyleri tespit etmek olduğu anlaşılmaktadır.¹⁴² Bu veriler bizi, her ne kadar açıkça belirtilmese de 1935 nüfus sayımının da aynı saiklerle bu soruya cevap aradığı sonucuna götürür. 1935 sayımı için yine Celal Aybar, ikinci dil

¹⁴⁰ Celal Aybar, Sabit Aykut, **Nazari ve Tatbiki İstatistik Dersleri**, Devlet Basımevi, 1937, İstanbul, s. 89.

¹⁴¹ Genel Nüfus Sayımları ve Genel Sayımların Uygulama Tarihleri, 1. Yüksek İstatistik Şurası Tebliği No:4, 30 Ocak 1965, Ankara, DİE Kütüphanesi Kayıt No:125, Aktaran Fuat Dündar, Türkiye Nüfus Sayımında Azınlıklar, s. 66.

¹⁴² 1950 Genel Nüfus Sayımı, Türkiye Cumhuriyeti Başbakanlık İstatistik Genel Müdürlüğü, Yayın No:410, Ankara 1961, Aktaran Fuat Dündar, Türkiye Nüfus Sayımında Azınlıklar, s. 68.

sorusunun bireylerin “yekdiğerine (*birbirine*) ne nispetle müessir (*etkili*) olduklarını meydana çıkarmak”¹⁴³ amacıyla sorulduğunu yazar.

1927 sayımlarından farklı bir soru çizelgesinin hazırlandığı bu nüfus sayımında bazı değişiklikler yapılmıştır. Çok daha yaratıcı bir enerjiyle, savaştan yeni çıkmış toplumun sosyal hayatına ve sosyo-politik konumuna odaklanan 1927 sayımının soluk bir kopyası olmanın ötesine geçilmiş; daha sistematik ve tepeden tırnağa organize olmuş bir sayım süreci planlanmıştır. 1927 sayımında kullanılan sorularda da değişiklik yapılmış, “daimi ikametgah” gibi daha çok yerleşik düzeni araştırmaya odaklanmış sorular yerine “hane halkının her gün evde konuştuğu lisan”, “hane halkı anadilinden başka hangi dilleri biliyor” gibi sorular eklenmiştir.¹⁴⁴ Bir başka örnek ise “yeni harflerle yazmak bilir mi” sorularının eklenmesi ve “okuma bilir mi” sorusunun “yeni harflerle okuma bilir mi” şekline dönüştürülmesidir.¹⁴⁵ Bu dönemde özellikle yeni harflerin kabulüne bağlı olarak dil seferberliğinin yürütülüyor olması, Türkçenin arılaştırılması, özüne kavuşturulması ve hakim bir dil olarak ikame edilmesi hususunda süren harareti çalışmaların payı oldukça büyüktür. Dolayısıyla tüm bunlar nüfus sayımlarındaki soruların niteliğine de etki etmiş, ulusa bilimsel iddialı teorik çerçeve sunan tartışmalar, nüfus sayımı gibi bir uygulamada farklı biçimlerde görünür olmuştur. Örneğin Osmanlı harfleriyle okuma ve yazma bilenler, bu sayımda kati surette okur-yazar kategorisinde değerlendirilmemiştir. Sadece yeni harflerle okuyup yazabilenler bu kategoriye dahil edilmişlerdir.¹⁴⁶

1935 sayımının bir başka önemli özelliği, çok daha kapsamlı çalışmaların yapıldığı hazırlık aşamasıdır. Bu nüfus sayımında halkın “yeni bir vergilendirmeye mi gidilecek” yönündeki kaygılarını dindirme gayesini içeren ve nüfusun ruhsal dinamiklerini gözeterek bu sayımın özgünlüğünü ön plana çıkaran bir dizi talimatname yayınlanmıştır. Talimatnamelerde sayımı yapacak memurların ve il, ilçe, kaza veya köylerdeki idari görevlilerin uyması gereken vazifeler, dikkat edilecek hususlar ayrıntılı bir şekilde belirtilmiştir. Özellikle toplumu sayıma hazırlamak ve halkı bilinçlendirmek amacıyla Ulus, Cumhuriyet, Zaman, Ülkü gibi önemli gazete ve dergilerin yayın yapması, ülkenin birçok ilinde konferanslar

¹⁴³ Celal Aybar, Sabit Aykut, Nazari ve Tatbiki İstatistik Dersleri, Devlet Basımevi, 1937, İstanbul, s. 80. (İtalikler bize ait)

¹⁴⁴ Bkz., Fatih Tuğluoğlu, **Türkiye Cumhuriyeti’nin İkinci Nüfus Sayımı: 20 İlkteşrin 1935 “Ne Bir Eksik Ne Bir Fazla”**, Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, Journal Of Modern Turkish History Studies XII/25, 2012 Güz.

¹⁴⁵ Tuğluoğlu, A.g.m., s. 69.

¹⁴⁶ Sayımın genel hazırlıkları gibi bilgiler için Bkz. Tuğluoğlu, s. 55-77.

düzenlenmesi, afişlerin asılması, radyolarda buna yönelik programların yapılması, sayımda görev alacak memurların eğitilmesi ve sayımdan önce deneme sayımının yapılması gibi bir dizi uygulama hayata geçirilmiştir. Ancak demografiyi salt aritmetiğin yasalarıyla veya sayımı iyimser bir ilerlemecilikle açıklamaya çalışan bu talimatnameler ve çalışmalar toplumun bazı kesimlerini pek de rahatlatmamıştır. Çünkü ölüm, doğum, boşanma gibi olayları resmi kurumlara bildirmeyen önemli bir kesimin varlığı da bu talimatnamelerle daha görünür olmuştur. Aslında resmi kurumların bu sayımı büyük bir gösteriye dönüştürme arzusu kadar toplumun bazı kesimlerinin korkuyla kendini gizleme arzusu aynı anda harekete geçmiştir.

Başka bir açıdan bakıldığında devletin kendi özgüvenini artırması ve topluma nüfuz ettiğini göstermesi bakımından bu sayım bir indikatör görevi görecektir. Umumi Nüfus Sayım Talimatnamesi ile birlikte birçok gazetede her Türk'ün milli bir vazifesi olarak sayıma katılımını teşvik edici yazılar yer almış ve bu nüfus sayımına özel bir önem atfedilmiştir: “Geçmişte ve gelecekte bütün ulusal ve sosyal işlerin temeli nüfustur. Nüfus siyaseti de ancak nüfusu tanımakla kurulabilir. Genel nüfus sayımı bize bu siyasetin yolunu gösterecektir”¹⁴⁷, “Aded kuvvet demektir. 20 İlkteşrin Pazar günü yapılacak olan genel nüfus sayımı Türk ulusunun kuvvetini gösterecektir.”¹⁴⁸ Başbakan İsmet İnönü'nün nüfus sayımının da ana sloganı haline gelen “*Ne Bir Eksik Ne Bir Fazla*”¹⁴⁹ bildirisi birçok yayın organında kendi adıyla yayınlanmıştır. Ayrıca İstatistik Umum Müdürlüğü'nün imzasını taşıyan çağrılar da gazetelerde yer almıştır:

Türk ulusunun dirim hareketlerini hiç söz götürmez sayılarla gösterecek bir belge olan nüfus sayımına her Türk'ün canla başla ve tam bir doğrulukla yardım etmesi kendi sağlığının izlerini görüp anlaması gerekir.¹⁵⁰

Gazetelerin manşetlerinde ve ilanlarda öne çıkan temel vurgu, ulusun kuvvetinin nüfusun çokluğuyla eşdeğer kılınmasıdır. Gerçekten de gerek dünyada gerekse de Türkiye'de o dönem nüfus sayımlarının istatistikleri devletler açısından kuvvetlerinin bir ölçüsü sayılmakta, bu bakımdan sayımlara özel bir önem atfedilmektedir.

Tam bir titizlikle ve önceki sayıma göre daha profesyonel yürütülen çalışmaların yanında, sayım günü de birçok önlem alınmış ve sayım sorunsuz bir şekilde

¹⁴⁷ Ulus, 10 İlkteşrin, 1935, s. 4.

¹⁴⁸ Cumhuriyet, 6 Eylül 1935.

¹⁴⁹ Bkz., Ülkü Dergisi 1935a.

¹⁵⁰ Ulus, 9 İlkteşrin, 1935, s. 4.

yapılmıştır. Sayım sonuçlarına göre ise konuşulan anadiller ve istatistikleri şu şekildedir: Abhazca 10.099, Acemce 2040, Arapça anadil olarak 153.687 ikinci dil olarak 34.028, Arnavutça 22.754, Bulgarca 18.745, Çerkezce 91.954, ana dili Ermenice olan 57.599 kişi ve anadili Türkçe olup Gregoryan dinine mensup 4.179, Gürcüce 57.325, Kürtçe 1.480.246, Lazca 63.253, Pomakça 32.661, Rumca 108.725, Türkçe 13.899.063, Yahudice 42.607.¹⁵¹ Toplam nüfus ise 16.158.018 olarak sayılmıştır. %86.02 ile Türkçe en çok konuşulan dildir, ardından ise Kürtçe gelmektedir. 1927 nüfus sayımında ana dili Ermenice olan 64.715 kişi ve Ermeni dinine mensup 10 bin yani toplamda 77.433 kişi sayılmışken 1935 sayımında bu sayı yaklaşık 15.655 kişi azalmıştır. Diğer bir dikkat çekici veri ise Yahudice konuşan nüfustaki azalmadır. 1927’de 68.860 anadili Yahudice olan nüfus varken bu sayımda 26.253 kişi azalmıştır. 1934 yılında yaşanan Trakya Olayları Yahudice konuşan nüfustaki bu düşüşün temel nedenidir.

Bu izlekten hareketle 1935 nüfus sayımının üç önemli işlevine vurgu yapılmalıdır. Birincisi Türk ulusunun kuvvetini nüfusunun çokluğuyla kanıtlamak, ikincisi 1927 nüfus sayımından sonra nüfusun değişen istatistiksel verilerini çıkararak ülkede yapılacak sanayi, ticaret, sağlık, ekonomik kalkınma ve yatırım gibi alanları planlamak, üçüncüsü ise ülke sınırları içerisinde yaşayan nüfusun özellikleri (yaş, cinsiyet, okur-yazarlık, konuşulan dil, din, etnik köken vb) hakkında bilgi edinerek nüfusun homojenizasyonu için gerekli adımları atmaktır.¹⁵² Kuşkusuz nüfus sayımında sayıma dahil edilen farklı etnik toplulukların dönemin koşulları düşünüldüğünde soruların ne kadarına doğru cevap verdikleri veyahut sayım sonuçlarının ne kadar kesin sonuçlar yansıttığı tartışmalıdır. Ancak yine de toplumun etnik çeşitliliğini göstermesi bakımından önemli veriler sunar ve siyasi iktidarın kimlik politikalarına yön vermede önemli bir misyon üstlenir.

Özetlenecek olursa 1935 nüfus sayımında “anadil” vurgusu ve bunun istatistiksel sonuçları, bu çalışmanın incelemeye çalıştığı dil tartışmaları bakımından ele alınmıştır. Bu açıdan nüfus siyaseti ile daha önceki başlıklarda ele alınan İskan Kanunu ve sonraki başlıkların konusunu oluşturan Vatandaş Türkçe Konuş Kampanyası ve Trakya Olayları gibi bir dizi gelişmenin hareket noktasını oluşturan tartışmalar da birbirleriyle doğrudan ilişkilidir.

¹⁵¹ Ayrıntılı bilgi için Bkz., **Türkiye’nin Etnik Coğrafyası**

¹⁵² Dönemin İstatistik Umum Müdürü Celal Aybar’ın 1935 Nüfus Sayımı hakkındaki kitabı bu konuda önemli bilgiler içermektedir.

4. 4. Vatandaş Türkçe Konuş Kampanyası’ndan Trakya Olaylarına: “Çamur Ne Kadar Fırına Verilse de Demir Olmayacaktır”

Hakim siyasal atmosferin etkisi ve büyük ölçüde belirleyici gücünün ortaya çıkardığı “bilimsel” tezler, kanunlar, nüfus sayımı ve milli mitolojinin kültürel heterojenliği reddeden varsayımları, önceki bölümlerde ele alınan kimi örneklerde olduğu gibi pratik sahada etnik farklılıkları eritme teşebbüsleri ile sonuçlanmıştır. Siyasal-kültürel kodların halkı devletle her anlamda bütünleşmeye davet eden talepkar tutumu, baskın çoğunluğun dinamik ve infilak etmeye meyilli gücünü ortaya çıkarmıştır. Vatandaş Türkçe Konuş Kampanyası ve 1934 Trakya Olayları da etnik sınırları ve kültürleri aşındırmak için devreye giren bu gücün görünür olduğu gelişmelerden iki tanesidir.

4. 4. 1. Vatandaş Türkçe Konuş!

Herhangi bir Türk uyruğunun, gerek özel gerekse ticaret ilişkilerinde, din, basın, ya da her çeşit yayın konularıyla açık toplantılarında, dilediği bir dili kullanmasına karşı hiçbir kısıtlama konulmayacaktır. Devletin resmi dili bulunmasına rağmen, Türkçeden başka bir dil konuşan Türk uyruklarına, mahkemelerde kendi dillerini sözlü olarak kullanabilmeleri bakımından uygun düşen kolaylıklar sağlanacaktır.¹⁵³

Vatandaş Türkçe Konuş Kampanyası’nın büyük ölçüde Yahudileri hedeflediği yaygın bir kanı olsa da tek hedefi Yahudiler ya da gayrimüslim topluluklar değildir. Dil ulusal bütünleşmenin en temel vasıflarından biri ve ulus olmanın temel bir bileşeni olarak ele alındığı için bu kampanyanın yakıp yıktığı en büyük kesim Yahudiler olmasına rağmen diğer toplulukları da es geçmemiştir.

Bir önceki başlıkta ele alındığı gibi Türkiye’de anadili Türkçe olmayan önemli bir kesim bulunmaktadır. Örneğin Türkçe dışında en yaygın konuşulan dil Kürtçedir ve Kürtlerin etnik mevcudiyetlerinin görmezden gelinmesine, anadillerine yönelik baskıcı, yok edici ve tekleştirici devlet politikalarına kampanyanın devam ettiği yıllarda görmek pekala mümkündür. Türk ulusuna üyeliğe layık olabilmenin en önemli koşulu ve kültürel birimin ölçeği sayılan “Türkçe konuşmak”, kuşkusuz bu kampanyanın hareket noktasıdır.

¹⁵³ Lozan Antlaşması’nın 39. Maddesi. Bkz. **Lozan Barış Konferansı, Tutanaklar Belgeler**, Ankara Üniversitesi SBF Yayınları, (Çev. Seha L. Meray), Ankara, 1973.

Her ne kadar Türk milliyetçiliğinin ırkçı olmadığı vurgulansa da 1930’lu yıllarda ırk söylemi Türklük anlatısına eşlik etmiştir. Türklüğün merkezi bileşeni Türk diline yapılan vurgu, özellikle 20’li yılların ikinci yarısından itibaren ivme kazanmıştır. Bu hareketliliğe 1928’deki yeni harflerin kabulü, cumhuriyetin önünde engel olarak görülen dini öğelerin ayıklanmasına dönük inkılapların büyük ölçüde tamamlanmış olması gibi birçok faktör etki etmiş olabilir. Tüm bu reform ve yeniliklerin kökleşmesi için toplumsal kompozisyonun da yeniden düzenlenmesi gerekir. Dolayısıyla da siyasal iktidar, kendi devletini kuran Türk ulusunun yekpare bir bütünlüğe kavuşması için azami çaba gösterecektir. Peki, bu teklife giden yolda, “vatan sınırları içerisinde” “Türk” olmaya layık olabilecek kesimler kimlerdir ve bu kesimler nasıl bir dönüşeme tabi tutularak ve hangi kriterler içinde Türklüğün içine dahil olabileceklerdir? İşte Vatandaş Türkçe Konuş Kampanyası da bu sorulara verilecek cevaplarla birlikte düşünüldüğünde doğru bir değerlendirmeye tabi tutulabilir. Ancak kampanyayı düşünürken, farklı etnik toplulukları “Türkçe konuşmaya” zorlayarak Türklüklerini ölçmenin baskın bir eğilim olarak belli bir tarihsel kesitte ortaya çıkıp sönümlenmediğini akılda tutmak gerekir. Çünkü kampanya farklı tarihsel süreçlerde yine aynı adlandırmayla, kimi zaman ivmelenerek kimi zaman ise sönümlenerek kesintili bir çizgide varlığını 1960’lara kadar sürdürmüştür. Bu bölümde kısaca da olsa ele alacağımız zaman dilimi özellikle 1930’lu yılların başından Trakya Olayları’nın yaşandığı 1934 yılına kadarki süreçtir. Çünkü Trakya Olayları’nda Yahudilere karşı öne sürülen birçok argüman, olayların gerekçesi yapılmış olsa da Yahudilerin Türkçe konuşmaması önemli nedenler arasında sayılmıştır.

Kampanyanın örgütlenmesinde toplumdaki kültürel çoğulluğu dönüştürmede önemli roller üstlenen Türk Ocakları ve Halkevleri gibi kurumlar çok yoğun çaba sarf etmişler ve etkili de olmuşlardır. Özellikle gayrimüslim toplulukları ve anadili Türkçe olmayan Kürtler gibi Müslüman toplulukları hedef alan kampanya, 1928 yılında başlamış ve 1930’ların sonuna kadar etkisini sürdürmüştür. 1927 yılında Türk Ocakları’nın tüzüğünü değişikliğe uğratarak yeni bir takım söylemler inşa ettiği kurultayında, “azınlıkların Türkçe konuşmasının sağlanması”¹⁵⁴ öne çıkarılmış ve bunun için gerekli adımlar atılmaya başlanmıştır. Çünkü Türk Ocağı en önemli görevinin Türkçeyi konuşulan dil yapmak olduğunu söylemektedir. Sultanhisar

¹⁵⁴ Ahmet Yıldız, A.g.k., s. 287.

delegesi Enver Bey, bu konuda bir önerge sunarak “Türkiye Cumhuriyeti sınırları içinde Türkçeden başka bir dil konuşulmamasını ve azınlıklara ait okullarda eğitimin Türkçe yapılmasının hükümetten istenilmesini”¹⁵⁵ savunmuş, Siirt delegesi Hüseyin İbrahim Bey ise “Doğu Anadolu’daki devlet memurlarının Kürtçe konuştuklarını belirterek, valilerin bu konuda tamimler yayınlamasını ve gerektiğinde şiddetli önlemler almasını” talep etmiştir. Bu eğilimin de etkisiyle Darülfünun Hukuk Fakültesi Talebe Cemiyeti 13 Ocak 1928 tarihindeki kongresinde Türkçe konuşmayanları hedef alan bu kampanyayı başlatmaya karar vermiştir.

Büyük bir coşkuyla başlasa da birkaç ay gibi kısa bir süre içerisinde etkisini yitiren kampanya süresince, kamusal alanlarda, halka açık mekanlarda, vapur, tramvay gibi ulaşım araçlarında Türkçe dışında herhangi bir dilin konuşulması yasaklandı. Gündelik hayatın en önemli uğrak yerleri olan, lokanta, otel, sinema, tiyatro gibi birçok mekana Türkçe konuşulmasını mecbur kılan afişler asıldı. Ancak tüm bu girişimler, merkezi otoritenin idare gücünü kullanarak gerçekleştirdiği uygulamalar olarak değerlendirilemez, ki kısa bir süre sonra bu kampanyanın ve benzeri girişimlerin kanunlar yoluyla yapılarak daha hukuki bir çerçeveye oturtulması maslahata daha uygun bulunmuştur. Nitekim ilerleyen yıllarda özellikle gayrimüslimlerin okullarında sosyal ve fen bilimleri derslerinin de Türkçe verilmesi zorunluluğu getirilmiş, bu kesimlerin çocuklarının kendi okullarına değil devlet okullarında eğitim almalarını özendirici çalışmalar yapılmıştır. Daha önceki başlıklarda nüfus sayımlarındaki “hane içindeki dil” ile ilgili yürütülen tartışmanın bir kez daha altını çizmekte fayda var. Çünkü Türkçe konuşulmayan hane içindeki mevcut durumu tersine çevirebilmenin kilit noktası, yeni neslin Türkçe eğitim alması olarak düşünülmüş ve devlet okullarındaki eğitim bu kesimlerin Türk camiasına kazandırılmasında önemli bir adım sayılmıştır. Dolayısıyla diyebiliriz ki okullar, ibadethaneler veya köyler gibi Türk olmayan unsurların topluluk halinde kendilerini var edebilecekleri, geleneklerini ve dillerini mekânsal birleşmeler yoluyla sürdürebilecekleri alanları parçalamak bir seçenek olarak tercih edilebilir hale gelmiştir. Zira daha sonraları, 1930 yılında Dahiliye Vekaleti gizli bir genelgeyle, bunu hayata geçirecektir. Genelgenin genel hatlarını oluşturan hususlar ise şu şekildedir:

¹⁵⁵ Türk Ocakları 1927 Senesi Kurultayı Zabıtları, Aktaran Füsun Üstel, **İmparatorluktan Ulus-Devlete Türk Milliyetçiliği: Türk Ocakları (1912-1931)**, 2. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2004, s. 239.

- Yabancı lehçelerle konuşan köylerin isim ve nüfuslarının belirlenmesi. Bu tür köylerin küçük olanlarını civardaki Türk köylerine dağıtmak;
- Yabancı lehçeli olanların köy ve mahalle kurmalarını önlemek;
- Yabancı lehçelilerin bulundukları yerlerdeki memurları, mutlaka o yabancı lehçeyi konuşmayan Türklerden seçmek;
- Türkçe konuşmanın ve ‘som Türklüğe’ mensup olmanın sadece şerefli değil aynı zamanda karlı bir iş olduğunu göstermek;
- Türk kızlarını Türkçe konuşmayan Türklerle evlenmeye özendirmek;
- Yabancı lehçeyle konuşanların kıyafetlerini, şarkılarını, oyunlarını, düğün ve diğer geleneklerini kötü göstermek, bu kişilerin ve ailelerinin isim ve lakaplarını Türkçeleştirmek, onları hiçbir zaman Boşnak, Tatar, Çerkez, Laz, Kürt, Abaza, Gürcü, Türkmen, Pomak vs. adlandırmamak, köylerin o lehçedeki isimlerini değiştirmek ve evlerinde ve aralarında Türkçe konuşmaya zorlayarak onlara yürekten ‘Türküm’ dedirtmek. Özetle, ‘dillerini, adetlerini ve dileklerini Türk yapmak, Türk’ün tarihine ve bahtına bağlamak her Türke teveccüh eden milli ve mühim bir vazifedir.¹⁵⁶

Vatandaş Türkçe Konuş Kampanyası ilk bakışta her ne kadar çoğunlukla Yahudileri mağdur eden bir yönelim olarak ele alınsa da ana gayenin sadece Yahudiler değil, Türkçe konuşmayan bütün kesimler olduğunu bir kez daha belirtmekte fayda var. Çünkü gerek yukarıda bahsi geçen talimatname gibi resmi kurumların beyanları gerekse de kampanyanın hareket noktasını oluşturan Türk Ocakları’nın karar ve uygulamaları bize, dönemin siyasal, hukuki, kültürel söyleminde de görülebileceği gibi hedefin Türkçeyi yaygınlaştırmak ve ulusun hakim dili haline getirmek olduğunu gösterir. Ancak özellikle Yahudilerin kendi dillerini ve hatta yaşadıkları yerleri terk etmek suretiyle ortaya çıkan derin sonuçları, kampanyanın bu toplulukla anılır hale gelmesine neden olmuştur.

Aslen Yahudi olan Tekin Alp, önceki başlıklarda belirtildiği gibi dönemin önemli Türkçü yazarlarından ve ideologlarından¹⁵⁷ Kampanyanın başlatılmasında doğrudan etkisi olan Alp, Türkleştirme adlı çalışmasında Yahudilerin Türklüğe uyarlanabilmeleri için Tevrat’taki on buyruk gibi uymaları gereken kurallardan bahseder: “1. Adlarını Türkleştir, 2. Türkçe konuş, 3. Havralarda duaların hiç olmazsa bir kısmını Türkçe oku, 4. Okullarını Türkleştir, 5. Çocuklarını devlet okullarına gönder, 5. Ülke işlerine karış, 7. Türklerle düşüp kalk, 8. Cemaat ruhunu

¹⁵⁶ “İskana Tabi Tutulanların Türkleştirilmesi Uygulamasına İlişkin Gizli Genelge, No. 1/28, Ankara, 1930; aktaran Mehmet Bayrak, Kürtler ve Ulusal Demokratik Mücadeleleri Üstüne Gizli Belgeler-Araştırmalar-Notlar, Özge Yayınları, Ankara, 1993, s. 506-509.

¹⁵⁷ Tekin Alp’le ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. M. Jacop Landau, **Tekinalp: Bir Türk Yurtseveri (1883-1961)**, Çev. Burhan P., İletişim, İstanbul, 1996.

kökünden sök, 9. Ulusal ekonomi alanında sana düşeni yap, 10. Hakkını bil.”¹⁵⁸ Alp’e göre Salomon’un Süleyman, Mişon’un Musa olmasında herhangi bir sakınca yoktur, aksine ulusla bütünleşme adını Türkçeleştirmekle başlamaktadır.

Kampanya, kısa süre içinde zayıflayarak sönümlenmesinden sonra 1932 yıllarında yeniden harekete geçti. İlginç bir şekilde bu yeniden alevlenme İzmir’de yaşayan Yahudilerin kendilerine yönelen dışlayıcı dilin basıncını azaltmak için seçtikleri bir yolun sonucu olarak ortaya çıktı. Artan baskılar neticesinde İzmir’de Türk Kültür Birliği, Halkevleri’yle ilişki içerisinde Türkçenin yaygınlaştırılması çalışmalarına iştirak etti. Diğer taraftan Yahudi cemaati lideri Emanuel Sidi’nin kampanya hakkındaki görüşleri¹⁵⁹ ve daha sonra her zaman sadık bir unsur olarak görülen Yahudilerin “Türk dili, kültürü ve görüşleri ile kaynaştırılması” gerektiğine dair Vakit gazetesinde çıkan bir yazı, dikkatleri yeniden “Türkçe konuşmayan” bu kesimin üzerine çekti.

Tüm baskı ve gelişmeler sonucunda, Yahudiler Türkçe konuşmaları yönündeki beklentilere uyum göstermeye çalıştılar. Şubat 1933’te, Kırklareli hahamı Moise Efendi bir ayının sonunda “Bugünden itibaren, yüce Türk ırkına ve içinde yaşadığımız büyük ülkenin uygar sahiplerine ait aziz dili konuşmanızı rica ediyorum”¹⁶⁰ diyerek cemaatini gelişen şiddet olaylarından korumaya çalışıyordu. Bursa Yahudi derneği Uhuvet, “dernek bölgesi içinde Türkçeden başka dil konuşan üyelerini para cezasına çarptırmaya”¹⁶¹ karar verdi. En nihayetinde Kasım 1933’te İstanbul Yahudileri de Türkçenin yaygınlaştırılması çalışmalarına katıldılar. Bir taraftan Yahudiler bozuk bir Türkçeyle de olsa Türkçe konuşup kendi dillerini umuma açık yerlerde ve halk arasında konuşmamaya özen gösterirken, diğer taraftan kimi basın organlarında kendilerine karşı yönelen sert rüzgara karşı korunmaya çalışıyorlardı.

Elbette ki, Vatandaş Türkçe Konuş Kampanyası, sadece İzmir, İstanbul veya Trakya gibi bölgelerle sınırlı değildi. Rumca ve Arapçanın yaygın konuşulduğu Mersin ve Kürtçenin konuşulduğu doğu bölgelerinde de kampanyanın izleri görülüyordu. Ancak, Kürt nüfusun yoğun olarak yaşadığı bölgelerde kampanyanın etkilerinin çok

¹⁵⁸ Tekin Alp, *Türkleştirme*, s. 75.

¹⁵⁹ Soner Çağaptay, “**Otuzlarda Türk Milliyetçiliğinde İrk, Dil ve Etnisite**” *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce 4- Milliyetçilik* içinde, 3. Baskı, İletişim Yayınları, İstanbul, 2008, s. 259.

¹⁶⁰ Aktaran Soner Çağaptay, A.g.m., s. 259-260.

¹⁶¹ Çağaptay, A.g.m., s. 259.

da görünür olduğunu söylemek pek mümkün değildir. Çünkü halkın önemli bir kesiminin Kürtçe konuştuğu böylesi alanlarda, kampanyanın diğer bölgelerdeki gibi ateşli bir biçimde ve yer yer şiddete varan bir içerikte yürütülmesini sağlayacak örgütlenme ağları yoktu. Ancak Rumca ve Arapçanın yaygın konuşma dili olduğu bir ilde, Halkevleri gibi güçlü örgütlenme ağlarının varlığı ve bu ağların kimi zaman şiddeti bir seçenek olarak bu topluluklara yöneltmeleri, Türkçe konuşmayanlar üzerinde etkin bir araca dönüşmüştü. Örneğin 1934 yılının Temmuz ayında Mersin Halkevi'nin bir toplantısında “Türkçe konuşmayanların dövülmesi ve yalnızca Türkçe konuşmaya zorlanması”¹⁶² önerilmişti.

1935 yılında başvekil İsmet İnönü ve Dahiliye vekili Şükrü Kaya gibi devlet adamlarının, Türkiye’de Türkçenin dışında başka bir dil konuşulmamasına dair yaptıkları konuşmalar, gazetelerde Türkçe’nin yaygınlaştırılması ve diğer dillerin yok sayılmasına dair yer alan ateşli yazılar, Yahudilerin yoğun olarak yaşadığı şehirlerde idari birimlerin halka açık yerlerde Türkçe dışındaki dillerin kullanımını yasaklaması, doğu vilayetlerinde memurların Kürtçe konuşmalarının yasaklanması gibi gelişmeler kampanyanın ivmesini arttırdı ve kampanya 1930’ların sonuna kadar devam etti.

“Vatan”, “anadil” gibi metaforların arkasında yatan ortak köken miti, etnik olarak büyük ölçüde heterojen olduğu bilinen toplumlarda tereddütsüz uygulanabilecek kanallar yaratır. Bu anlatıya uymasa da bazı kesimler tarafından “Türk rejimine sadakatsizlik yapmamış olan Yahudiler, Türk dili, kültürü ve görüşleri ile kaynaştırılması”¹⁶³ gereken bir kesim olarak görülmüştür. “Vatan topraklarına” misafir olarak gelmelerine rağmen kendilerine bağrını açmış “yüce ulusa” bağlılıklarını ispat etmek gibi ödevleri vardır. Dolayısıyla “Rum ve Ermeniler gibi vatana sadakatsizlik” yapmamalarına rağmen bağlılıklarını Türkçe konuşarak göstermek zorundaydılar.

4. 4. 2. Yahudilerin “Furtuna”sı: 1934 Trakya Olayları

Ulusal tarih yazımında “Trakya Olayları”, Yahudiler arasında “furtuna” olarak hafızalarda yer eden olaylar, 1934’ün Haziran sonlarında Kırklareli, Çanakkale, Tekirdağ ve Edirne’de cereyan eden, Yahudilerin evlerini ve topraklarını terk

¹⁶² Çağaptay, A.g.m., s. 260.

¹⁶³ Çağaptay, A.g.m., s. 259.

etmeleriyle sonuçlanan olaylar bütünüdür. Buradaki “furtuna” İspanyolca konuşan Yahudilerin, bozuk bir Türkçeyle söylemeye çalıştıkları “firtına” kelimesinin telaffuzudur.¹⁶⁴ Toplumu birbirine yakınlaştıran kutsal bir bağ ve millet içindeki birliği pekiştirecek bir tutkal olarak işlev gören anadil tartışmaları, bu olayların cereyan ediş biçimleriyle doğrudan ilişkilidir. Her ne kadar bu olaylara dair bilgiyi ortaya çıkaracak veriler sadece tarihsel metinler, belgeler, gazete yazıları, tanıklıklar ya da yapılmış çalışmalar olmasa da bu kategorilerde farklı ipuçları, işaretler ve belirtiler takip edilerek çıkarımlarda bulunulabilir.

Türkiye’deki Yahudi cemaati, Kurtuluş Savaşı yıllarında, İstanbul ve İzmir’in işgal edildiği zamanlarda “dışarıdaki düşmanlarla” mücadele edilirken İtilaf Devletleri’yle işbirliğine girmemiş ve bu tutumu nedeniyle de cumhuriyetin ilk yıllarında dikkatleri üzerine çekmemişti. Ancak 1924 Anayasası ile diğer tüm azınlıklar gibi yurttaş konumuna terfi etmelerine rağmen, konuştukları dil hasebiyle, Türkçe konuşma zorunluluğunun yarattığı baskıyı çok derinden hissetmişlerdir. İspanyol kökenli olmaları nedeni ile konuştukları dil *Ladinoydu*. Ne var ki bu dil, siyasal-hukuki olarak anadil kategorileri içerisinde değerlendirilmiyordu. Resmi olarak devletin kabul ettiği dil İbraniceydi (Yahudice) ve Ladino nüfus sayımlarında “anadiliniz nedir” sorularına verilen cevaplarda da konuşulan dil kategorilerine dahil edilmemiştir.

Bu süreci değerlendirirken, olayların çıkışında anadili ya da başka bir deyişle Türkçe konuşmamayı anahtar bir kavram olarak ele almak eksik olacaktır. Kuşkusuz, olayları halk nezdinde meşrulaştırmak için “dilsel birlik” ve Yahudilere has olduğu iddia edilen özellikler basın tarafından gayet başarılı bir şekilde kullanılmıştır. Fakat ulus-devlet kendisini her türden sorumluluktan kurtaracak ama aynı zamanda da her farklı kültürü köşeye sıkıştırıp tasfiye edecek dil, kültür ve ülkü birliği gibi gerekçelere sarılmak zorundaydı. Bu meyanda Trakya’daki olaylarda dil birliği söylemi, bölgenin stratejik konumu, iktisadi gelişimi için gerekli adımların atılması, Balkanlar’daki Türklerin iskanı gibi söylemlerle kaynaştırılarak kodlanmıştır. Ancak en önemli gelişme bu bölümün ilerleyen kısımlarında tekrar bahsedeceğimiz Trakya Umum Müfettişliği’nin kurulması olmuştur. Böylelikle siyasetin merkezine tesir eden akılcı-planlamacı temayül, iskan ve stratejik konum söyleminin yardımıyla, oradaki Yahudilerin demografik bir mühendislik projesi kapsamında tasfiyesine

¹⁶⁴ Rıfat N. Bali, **1934 Trakya Olayları**, Kitabevi Yayınları, İstanbul, 2008, s. 1.

imkan tanımış, bunun önünü açmıştır.¹⁶⁵ Trakya'ya karşı hissedilen bu özel duygulara olayların öncesinde ve sonrasında gazetelerde çıkan yazılarda sıklıkla rastlanır:

Türkiye'yi Avrupalı yapan Trakya'dır. Balkan misakını Trakya sayesinde aktettik. Avrupa siyaseti üzerinde gür sesimizi işittirmek ve dinletmek Trakya sayesinde mümkün oluyor ve nihayet bize Balkanların ve binaeneleyh bütün Avrupanın sulh bekçisi unvan şerefini kazandıran yine Trakyadır. İşte biz Türkler için Trakya bundan ibarettir. Bundan başka Trakya meselesi bilmiyoruz ve başka gürültü de dinleyemeyiz.¹⁶⁶

Boğazlar gibi Trakya'nın da askeri mıntika olarak kabul edilmesi ve ülkenin dış ilişkileriyle de doğrudan ilişkili siyasi ortam sebebiyle, gazetelerde Trakya'nın önemine dair yazılar sıkça yer almıştır:

Trakya'nın çok büyük ehemmiyetini Cumhuriyet idaresi de, gayet tabi olarak pek iyi takdir etmiş, fakat şimdiye kadar, daha müstacel işleri olduğu için, memleketin Avrupa'daki bu kıymetli parçasının imarı ile hassaten meşgul olamamıştır. Trakya umumi müfettişliğinin ihdası, takdir olunmamış değil, fakat tecil edilmiş bir işin artık zamanı gelmiş ve başlamış olduğunu gösterir. Trakya imar edilecek; nüfusu, serveti arttırılacak ve Edirne, Türklüğün garbe açılan kapısı ve Sultan Selim camisi de Türklüğün Avrupaya bakan abidesi olmak şerefini ebediyen muhafaza edeceklerdir.¹⁶⁷

Gazetelerde yer alan yazılarda ve önemli devlet siyasetçilerinin beyanlarında Trakya'ya dair iki önemli vurgunun öne çıktığını söyleyebiliriz: Birincisi bölgenin iktisadi kalkınma açısından ihmal edilmiş olduğu, ikincisi ise stratejik bir bölgede olması sebebiyle askeri açıdan ehemmiyeti. Bu iki önemli vurguya ek olarak olayların yaşanmasında konumuz açısından oldukça önemli diğer bir neden ise daha önceki başlıklarda tartışmaya çalıştığımız 2510 Sayılı İskan Kanunu'nun çıkmasıdır. İlk iki neden Trakya'da yaşayan bütün kesimler tarafından gerçekleşmesi arzulanan makul ve anlaşılabilir izahatlardır. Ne var ki İskan Kanunu'nun ana gayesi karşısında, bölgede yaşayan azınlık grupların ulus devletin sahibi ve koruyucusu baskın çoğunluk Türkler karşısında endişe duyması şaşırtıcı değildir. Türklük kimliğini ön plana çıkararak Türk dilini, diğer etnik kimliklerin dillerinden ayıran ve sınırlara tabi tutan bu yasa, Trakya Olayları'nın yaşanmasında üçüncü önemli etkidir. Bazı araştırmacılar tarafından İskan Kanunu, olaylar yaşandığı esnada kabul edildiği gerekçesiyle Trakya Olayları'nın nedenleri arasında görülmemektedir.

¹⁶⁵ Olayların çıkış nedenine ilişkin kapsamlı bir değerlendirme için bkz., Ayhan Aktar, **Trakya Yahudi Olaylarını "Doğru" Yorumlamak**, Tarih ve Toplum, Sayı 155, Kasım 1996, s. 45-56.

¹⁶⁶ Ebüzziya Zade, **"Biraz da Trakyalıyı Düşünsek!"**, Zaman 13 Temmuz 1934.

¹⁶⁷ **"Trakyanın Ehemmiyeti"**, Abidin Daver, Cumhuriyet, 28 Haziran 1934.

Halbuki İskan Kanunu'nun hazırlıkları iki yıl sürmüştü ve meclisin gündemine kabul edilme tarihinden önce gelmiştir. Diğer taraftan böylesi bir uygulamanın başlatılabilmesi için devletin yasayı bekleme ihtiyacı yoktur. Zira cumhuriyet tarihinde önce uygulamanın başladığı ardından yasanın geldiği örnekler bolca mevcuttur.

İskan Kanunu'nda ülke sınırları, iskan açısından “kanunlar” başlığında aktarıldığı gibi üç bölgeye ayrılmıştır. Doğrudan Trakya'da yürütülecek iskan siyaseti ile alakalı olan 11. maddenin Türklüğü benimsemeyenler ve Türk olup da Türkçeden başka dil konuşanlara karşı öngördüğü vatandaşlıktan çıkartmak da dahil her türlü sert tedbir bu yasayla teminat altına alınmıştır. 9. maddede geçen “casuslukları sezilenleri sınır boylarından uzaklaştırmağa”¹⁶⁸ ve “askeri, siyasi, içtimai ve inzibati sebeplerle gerekli tedbirleri almağa” yetkili kılınan Dahiliye Vekaleti'nin öncelikli gayesi bu bölgeye muhacirleri yerleştirmektir. Dolayısıyla “Türk kültürüne bağlı olup da Türkçeden başka dil konuşan”¹⁶⁹ Yahudiler, oldukça uzun bir zamandır basının kışkırtmalarıyla yürüyen dışlama pratiklerinin, bu yasayla doğrudan yasal hedefi haline gelmiştir.

Diğer taraftan Trakya açısından önemli bir diğer adım da Trakya Umumi Müfettişliği'nin kurulmasıdır. 1934 yılının Şubat ayında 2/150 sayılı kararname ile merkezi Edirne olan Trakya Umumi Müfettişliği'nin kurulması ve akabinde başına Dr. İbrahim Tali Öngören'in getirilmesiyle bölgede uygulanması planlananlar resmi bir çerçeveye kavuşmuştur. Edirne halkı bu gelişmeyi büyük bir sevinçle karşılamış ve hatta ilin valisi ile CHF İdare Heyeti Edirnelilerin teşekkür hediyesi olarak Sarayıçi Numune Çiftliği'nin tapusunu Mustafa Kemal'e takdim etmiştir.¹⁷⁰ Tüm bu göstergeler Edirne'de yaşayan ve kendi işleriyle meşgul Yahudi topluluğu cephesinden de kalkınma ve iktisadi gelişmenin ön çalışmaları, imara dönük devlet müdahalesinin bir işareti olarak görülmüştür. Umum Müfettişi İbrahim Tali'nin 22 Nisan 1934'te görevinin başına gelir gelmez, 6 Mayıs'ta yaklaşık bir ay sürecek bölge gezisine çıkması ve rapor hazırlaması da büyük beklentilere sebep olmuş, yıllarca bir kenarda unutulduğu düşünülen Trakya'nın nihayet devletin attığı bu adımlarla kalkınacağına dair büyük bir beklenti oluşmuştur. Ne var ki tüm bunlar bölgede, aslında Trakya'da Türk olmayan unsurların ve dillerin “piyasa”dan

¹⁶⁸ Bkz. 2510 Sayılı İskan Kanunu.

¹⁶⁹ Bkz. 2510 Sayılı İskan Kanunu.

¹⁷⁰ “Gazi Hazretleri Trakya Heyetini Kabul Etti”, Hakimiyet-i Milliye, 31 Mart 1934.

kovulması ve bölgedeki iktisadi hayatın da Türkleşmesiyle sonuçlanacak büyük bir tarihsel yıkıma neden olmuştur.

Trakya bölgesindeki yerel basında Yahudileri aşağılayan ve halkı onlara karşı kışkırtan yazıların dili bu süreçle birlikte daha da sertleşmiştir. Bölgede ticaretle öne çıkmaları özellikle işlenmiş, “köylüleri sömüren, hile yapan, sahtekar” tüccar Yahudiler olarak resmedilmişlerdir.¹⁷¹ İktisadi alandaki üstünlükleri ve basının bunu kullanarak Türkleri kışkırtması, ilişkilerin oldukça gerilimli bir hal almasına neden olmuştur. Yahudi mallarını ve esnafını boykot ilan edilirken, kimi yerlerde de zorla Yahudilerin evlerine el konulmuştur.¹⁷²

Meselenin basında yer alış biçimlerini tartışırken, olaylardan kısa bir süre önce Edirne Erkek Lisesi’nde öğretmen olan Nihal Atsız ve çıkardığı *Orhun Dergisi*’nde yer alan yazılarına değinmekte fayda var. Edirnelilerin gözünde o dönem saygı duyulan önemli bir şahsiyet olan Nihal Atsız, cumhuriyet tarihi açısından da “saf ırk” a dair yürüttüğü Türkçülük tartışmalarıyla Türkiye kamuoyu tarafından bilinen önemli bir tarihsel figürdür. Türkçülük fikirleri çok sert ve katı önermeler içerse de Türklerin saflığını bozan unsurlar için beslediği tüm nefretin Yahudilere yönelmesi ilginçtir. Yahudilerle ilgili yürüttüğü tartışmaları, kaygan birtakım kavramlarla ele almış, maddi olgulara değil onların kendi zihnindeki yorumlarına tekabül eden fikirler ortaya atmıştır. Kişisel tutumlarını, kapsamlı birtakım toplumsal norm ve pratiklerle açıklamaya çalışan Atsız, Edirne’de bulunduğu süre zarfında tüm enerjisini gerek basın-yayın yoluyla gerekse de “öğretmenlik”ten kaynaklanan konumunu kullanarak halkı Yahudilere karşı kışkırtmaya harcamıştır.

Nihal Atsız’a göre Yahudiler, “Türk köylüsünün malını yağma eden, atını çalan, şehirde tefecilik yapan, mezarında Türk şehitlerini soyan soysuzlar, temizlenmesi gereken mikroplardır.”¹⁷³ Bu mikroplardan bünyeyi temizlemenin en güzel yolu ise katliamdır.¹⁷⁴ Tabi ki bu fikirleri öğrencileri ile sıklıkla paylaşmıştır. 11 Eylül-28 Aralık 1933 tarihleri arasında Edirne’de olan Atsız, bu kısa zaman dilimi içinde öğrencilerini fikirleriyle etkilemeyi başarmıştır. Soyadı Kanunu henüz olmadığı için öğrencilerine öğrettiği öz Türkçe *Orhun*, *Bozkurt*, *Arıman* gibi kelimelerden soyadı

¹⁷¹ Bkz. Rıfat N. Bali, *Bir Türkleştirme Serüveni (1923-1945)*, İletişim, İstanbul, 1999.

¹⁷² Avner Levi, *Türkiye Cumhuriyeti’nde Yahudiler*, İletişim Yayınları, İstanbul, 1996, s. 36.

¹⁷³ Nihal Atsız, *Çanakkale’ye Yürüyüş*, Baysan, İstanbul, 1992, s.20.

¹⁷⁴ Atsız, A.g.k, s. 20.

bile vermiştir.¹⁷⁵ “Kötü ve kahpe Yahudi” imgesini, sıklıkla halk arasında yaygın olan inanışları kullanarak kuvvetlendirmeye çalışmış, “Yahudinin mayasının kahpelik olduğunu, onlardan yumurta alanın içinde sarısını bile bulamayacağını” yazılarında ve derslerinde sürekli dile getirmiştir.

[...] Çünkü biz onların Türkleşeceklerini asla ummadığımız gibi bunu istemeyiz de. Çamur ne kadar fırına verilse demir olmayacağı gibi Yahudi de ne kadar yırtılsa Türk olamaz. Türklük bir imtiyazdır, her kula, bilhassa Yahudi gibi kullara nasip olmaz. Onlara yapılacak ihtar şudur: Hatlerini bilsinler. Sonra biz kızsak Almanlar gibi Yahudileri imha etmekle kalmaz, daha ileri gideriz: Onları korkuturuz. Malum ya ataların sözüne göre yahudiye öldürmektense korkutmak yektir.¹⁷⁶

Atsız, sadece Orhun’u değil, Milli Türk Talebe Birliği’nin yayın organı Birlik, Cevat Rıfat Atilhan’ın müdürü olduğu Milli İnkılap gibi dergileri öğrencilerinin okumasını sağlamıştır. Bu yayınlar içerisinde Orhun’la aynı çizgide yayın yapan Milli İnkılap dergisi de şiddetli bir biçimde Yahudi aleyhtarlığı yapmış, Hitleri ve Nazi iktidarını öven, Almanya’nın Yahudilere karşı yürüttüğü siyasetin ülke yöneticileri tarafından örnek alınması gerektiğini savunan yazılara oldukça fazla yer vermiştir. Dergi ilk yayınlanmaya başladığı 1933 yılından itibaren Yahudilere karşı çizgisini açık eden yazılara sayfalarında çokça yer ayırmıştır. Derginin Umumi Neşriyat Müdürü Cevat Rıfat’ın yazıları da Atsız’la aynı düşünce çizgisini paylaşmış, tahrik edici bir üslupla işi Yahudileri vatan haini ilan etme derecesine vardırmıştır:

Türkçe konuşmayı tenezzül addedecek kadar bu hürmetsizliği ileri götüren insanlara bütün manasiyle ve bütün kinlerimizle nefret savurmak ve hareketlerini takbih etmek bizim en tabi ve en meşru bir hakkımızdır.¹⁷⁷

Cevat Rıfat daha sonra Almanya’ya bir ziyaret gerçekleştirmiş, bu ziyareti esnasında *Der Stürmer* adındaki antisemit yayın yapan dergiyi ve Nazilerin önemli isimlerinden Alfred Rosenberg’i ziyaret etmiştir. Bu ziyaretin dönüşünde Milli İnkılap, kapak resimlerinde *Der Stürmer* dergisinin Yahudileri tasvir ettiği kapakların aynısını kullanmış ve Yahudilere yönelik kullandığı dil daha da keskinleşmiştir.¹⁷⁸ 1 Mayıs 1934 tarihli ikinci sayısında halkı, bulundukları bölgelerde ticaretin önemli bir bölümünü elinde tutan Yahudileri iktisadi alandan kovmaya davet edecektir:

¹⁷⁵ Mehmet Orhun, “Hocam Hüseyin Nihal Atsız Beğ”, Ortadoğu, 17 Mart 1976, Aktaran Bali, s. 46.

¹⁷⁶ Nihal Atsız, “Musa’nın Necip(!) Evlatları Bilsinler ki:”, Orhun, 25 Mayıs 1934, Sayı 7, s. 140.

¹⁷⁷ Cevat Rıfat, “Anti Semitizm!”, İnkılap, 1 Haziran 1933, Sayı 3, s. 2.

¹⁷⁸ Ayrıntılı bilgi için bkz., Rıfat N. Bali, 1934 Trakya Olayları.

Türk çocuğu! Sina cephesinde çarpışırken yapılan casusluğu ve hiyaneti unutma! En zenginlerin elli Yahudi ortadan kalksa artık dünya yüzünde harp olmaz!¹⁷⁹

Tüm basın Yahudilere karşı kışkırtıcı yazılara yer vermemiştir ve hatta Milli İnkılap ve Orhun'un Yahudi aleyhtarlığını doğru bulmayan kimi gazeteler ve dergiler ardı ardına eleştiri yazıları yayınlamışlardır. Son Posta, Vakit, Haber Akşam Postası, İzmir'de yayınlanan Işık Gazetesi ve Yeni Adam dergisi gibi yayınlarda yer alan eleştiri yazıları, Milli İnkılap yazarı Cevat Rıfat'ın meseleyi yayın yoluyla kendi başına halletmeye çalıştığını iddia ederek sert bir dille eleştirmiş ve kimi yazarlar bu işin cumhuriyet rejiminin resmi yollarla halletmesi gereken bir mesele olduğuna dair telkinlerde bulunmuştur.¹⁸⁰ Ancak Yahudilerin geniş bir entelektüel camiada algılanma ve tasvir edilme biçimlerine dair önemli veriler sunduğunu düşündüğümüz, dönemin önemli edebiyatçılarından Orhan Seyfi Orhon'un *Akbaba* dergisinde yayınlanan bir yazısından bahsetmek gerekir:

Yahudi kimdir? Hafızamızın kıyısında köşesinde saklı hikayelere, tekerlemelere göre, onu şöyle tanırız: Korkan bezirgan, ne kar eder ne ziyan! Yürek Selanik! Kel Çıfıt! Yahudi, bu üç tarifin hiçbirine uymaz. Ezberimizdeki milyoner ve müflis isimlerini tetkik edelim: Hepsi Yahudi!.. Demek, korkmadan iş yapmasını, çok kar ve çok ziyan etmesini biliyorlar! [...] Beyoğlu caddelerinde, Ada yollarında gezelim: Taze göğüsleri, pembe topukları karşısında bir yamyam iştahasile yutkundüğümüz güzellerin çoğu yine Yahudi!.. Demek kel Çıfıt tabiri de vaktile sünnet düğünlerinde seyrettiğimiz çıplak kafalı hokkabaza ait hatıradan başka bir şey değil!

Darülfununumuza bakalım: Düne kadar orada hocalık eden Avram Galanti, yahudidir. Türkçülük cereyanının ilk gönüllülerinden Tekin Alp, yahudidir...

Amma her yanda, yüzbinlerce düşman süngüsünün zaptedemediği Ankarayı, cebindeki birkaç bin lira ile zapta giden Metr Salem de Yahudi!

Ekmeğini yediği, suyunu içtiği, hatta cebinde tabiiyet vesikasını taşıdığı halde memleketin dilini konuşmayan saygısızlar güruhu da Yahudi!¹⁸¹

Orhon'da Türklüğe özgü üstünlük iddiaları, hakim söylemin ve "hafızasında saklı hikayelerin" standartlarına göre belirlenmiştir. Yazarın diğer yazılarında da statik olmayan bu genel kanı, sürekli yenilenip, değişip dönüşüme uğramaktadır. Onun inkar edici ve ezici bu tavrı, Yahudileri "memleket dilini konuşmayan saygısızlıkları" yüzünden "suistimal edilmeye mahkum" grup yapar. Çünkü Yahudiler ticaret ve para ile özdeşleştikleri, ama aynı zamanda kültürel gelenekleri

¹⁷⁹ "Bilinmelidir", Milli İnkılap, 1 Mayıs 1934, Yıl: 2, Sayı: 1, s. 5.

¹⁸⁰ Bkz. Rıfat N. Bali, 1934 Trakya Olayları.

¹⁸¹ "Yahudi Meselesi", Akbaba, Sayı 25, 21 Haziran 1934, s. 16.

ile farklı oldukları, modern cumhuriyetin geleneksel değerlerini benimsemedikleri gerekçesi ile suçlanabilir.

Tüm bu gelişmelere karşı Edirneli Yahudiler suçlamaları boşa düşürmek ve çaba gösterdiklerini ispat etmek için toplantı yerlerinde, dini merasimlerde, işyerlerinde Türkçe konuşma kararı almışlardır. Bu kararlar Avukat Daniel Şimşi'nin başkanı olduğu Muaveneti Hayriye tarafından alınmıştır. Gazino ve kahvehanelere “Türkçe Konuş” levhaları asılmış, cemaate ait Uhuvvet Kulübü'nde Türkçe tiyatrolar sergilenmiş ve İstiklal Marşı okunmaya başlanmıştır.¹⁸² Ancak tüm bu girişimler gelişecek olayları ne önlemeye ne de şiddetini azaltmaya engel olamamıştır. Edirne'deki olaylar Yahudilerin işe gitmelerinin engellenmesi, esnaftan alışveriş edilmemesi, kasapların mezbahanelerde çalışmalarının yasaklanması¹⁸³ ile başlamıştır. 2 Temmuz 1934'te ise Yahudi mahalleleri ve işyerleri yağmacı çetelerin saldırısına uğramıştır. Günlerce saldırı ve yağma altında kalan Yahudilerin bir kısmı İstanbul'a kaçarak kurtulmuş, bir kısmı evlerinde mahsur kalmıştır. Olaylar görece durulduğunda ise kalan Yahudiler trene bindirilerek İstanbul'a gönderilmişlerdir. İlginçtir, olayların çeteler tarafından yapıldığı resmi ağızlarca belirtilmesine rağmen, Edirne Emniyet Müdürlüğü 3 Temmuz'da Yahudilere 48 saat içinde Edirne'yi terk etmelerini bildirmiştir. Edirne'deki olaylar cereyan ederken ise Çanakkale ve Kırklareli gibi illerde ve ilçelerinde olaylar zaten çoktan başlamıştır.

İskan Kanunu'nun çıkışıyla daha da cesaretlenen antisemit yayınlar “hükümet ve İsmet Paşa'nın Trakya Yahudilerinin İstanbul'a sürgünlerini istediğini”¹⁸⁴ yazmışlardır. Böylelikle olayların çıkmasına hükümet yanlısı bir gerekçe üretilmiştir. Ne var ki hükümet ve özellikle İsmet İnönü olaylar yaşanmadan önce hiçbir önlem almamış ve sessizliklerini korumuş olmalarına rağmen, gelişmeleri yerel örgütlere, Bulgar çingenelere ve kızgın halk kitlelerine bağlamışlardır. Halbuki bölgede devletin resmi siyaseti, İtalya'nın o dönem yayılmacı politikasıyla Bulgaristan üzerinden gelişebilecek askeri bir müdahaleye karşı, stratejik önemdeki Trakya'yı şekillendirmek yönündedir ve devlet olayların gelişim sürecinden haberdardır.¹⁸⁵ Fakat bu siyaset, halkın zihnindeki Yahudi imgesi kullanılarak işlerlik kazanmış, devlet sadece gelişmeleri izlemekle yetinmiştir. Çanakkale'de başlayan olaylar

¹⁸² “Edirne Musevilerinin Çayı”, Son Posta, 22 Mart 1933.

¹⁸³ Bkz. Bali, 1934 Trakya Olayları, s. 137-140 .

¹⁸⁴ Avner Levi, **Türkiye Cumhuriyetinde Yahudiler**, İletişim Yayınları, İstanbul, 1996, s. 115.

¹⁸⁵ Bkz. Ayhan Aktar, A.g.m.

sonucunda iki bine yakın Yahudinin İstanbul'a kaçması ve 3 Temmuz'da Kırklareli ve Edirne'deki olayların şiddetlenmesi üzerine uzun süredir sessiz olan ve yaşananlara dair tek bir haber yapmayan basın sessizliğini 6 Temmuz'da bozmuştur. İsmet İnönü ise 5 Temmuz'da meclisi acil toplayarak olaylardan duyduğu üzüntüyü dile getirmiş, olayları yerel örgütlenmelerin baskısı ve antisemit düşünceleri yayan dış güçlere bağlamıştır:

Trakya Yahudilerinin bir kısmı, yerel örgütlenmeler sonucu evlerini bırakmak zorunda kalıp şimdi mülteci olarak İstanbul'da bulunuyorlar. [...] Türkler asla antisemit olmamışlardır, antisemitizm zaman zaman dışardan sızmaktadır. Bugünkü olaylar da sınır dışından esinlenmiştir.[...] Bu gibi cereyanların Türkiye'de bulunmalarına asla izin vermeyeceğiz.¹⁸⁶

Halbuki İsmet İnönü'nün hükümet adına önlemler alınacağına ve yaşananların iktidarla bağlantısı olmadığına dair beyanları birtakım itirazlara açıktır. Çünkü, her ne kadar toplumun iç mekanizmaları eliyle bu süreç işlemiş olsa da yaşananlar ekonomik, toplumsal, kültürel ve siyasal güçlere tabidir. Olaylar öncesinde siyasal söylemin üretken başarı arayışının Trakya gibi stratejik önem atfedilen bir bölgeye yönelmesi, dünyada ölçeğinde yaşanan gelişmeler ve bölgedeki iktisadi hayatın Türkleştirilmeye çalışılması düşünüldüğünde, yaşananlarda devletin takındığı bu esnek ve değişken tutumun neticeleri daha iyi anlaşılabilir. Etnik kategorileştirmenin işaret ettiği ve sınırlarını çizdiği Yahudi nüfusun Trakya'dan büyük ölçüde sürülmesi ile sonuçlanan gerilimin şifresi, siyasetin ayrıştırıcı dilini bölgenin stratejik konumunu sağlama alma yönünde harekete geçirmesi ile açıklanabilir. Trakya'yı şiddetin ve bölgedeki Türklerin Yahudilere açtığı bir savaşın mekanı haline dönüştüren temel argüman ise “tek dil konuşan; kültür ve ülkü birliği ile birbirine bağlı bulunan yurttaşlardan mürekkep siyasi ve içtimai bir bütün meydana getirmek; yani vatan içinde anadili tek, ülkesi tek bir millet yaratmak”tır.¹⁸⁷

¹⁸⁶ Aktaran Avner Levi, A.g.k., s. 118.

¹⁸⁷ **Tuzla Ermeni Çocuk Kampı Bir El Koyma Öyküsü**, İHD İnsan Hakları İçin Basın yayın Organizasyon İşletmesi, İstanbul, 2000, s. 8-9.

5. “SİYASAL İNKILABI TOPLUMSAL İNKILAP İLE TAÇLANDIRMAK” VE ÜLKÜ DERGİSİ

Giriş bölümünde ifade edildiği gibi Ülkü Dergisi, 1933-1950 yılları arasında 17 yıl süreyle yayınlanmıştır. Çıkış tarihi olan Şubat 1933’ten 1936’daki 41. sayısına kadar imtiyaz sahibi Nusret Kemal Köymen, yazı işleri müdürü Necip Ali Küçüka ve derginin doğrudan sorumlusu ise CHF Genel Sekreteri Recep Peker’dir. 1936 yılının Temmuz sayısı yani 41. sayıdan itibaren ise genel direktörü Fuad Köprülü olmuştur.

Derginin yayın hayatına başlamasına, CHP’nin ve Halkevleri’nin başat ve öncül yayın organı olmasına vesile olan en önemli isim ise Recep Peker’dir. Ülkü Dergisi “inkılap ideolojisini” parti teşkilatları içerisinde ve Halkevleri bünyesinde oluşturup yayacak iktidar merkezli aydınların düşünce kürsüsüdür. İlk sayılarından itibaren derin bir hassasiyetle üzerinde durduğu düşünsel ve kültürel amaçlarını, aydın kesimi sağlıktan, beden terbiyesine, Türkçe’nin doğru kullanılması ve saflaştırılmasından tarımsal faaliyetlerin desteklenmesine, felsefeden edebiyata kadar uzanan bir dizi yönelimle eğitmek ve cumhuriyet ideolojisi ile inkılap ideolojisinin güçlü önderler kadrosunu yaratmak olarak belirlemiştir. Her ne kadar ülkenin birçok önemli kentine kadar geniş bir dağıtım ağına sahip olan dergi “halkçılık” temel yönelimini kendisine rehber edindiğini iddia etmiş olsa da özellikle üstlendiği rolün cumhuriyetin seçkin elit kadrolarını tek parti iktidarının ideolojik bileşenleri doğrultusunda eğitmeyi öncelikli konuma koyduğu ilk sayılarından itibaren gözlemlenmektedir. Zira CHF Ülkü dergisi ile münevverlere, Yurt Gazetesi ile halka ulaşmaya çalışmıştır.

5. 1. Ülkü’nün “Kutsal Mabedleri”: Halkevleri

Türkiye toplumsal hayatında önemli bir rol oynayan, cumhuriyetin ilanından sonra CHF’nin bir şubesi gibi hareket ederek 1912-1931 yılları arasında faaliyet gösteren Türk Ocakları’nın kapatılmasıyla büyük bir boşluk doğmuştu. 1927 yılından itibaren güçlenen ve etkisini arttıran CHF ile Türk Ocakları arasında gelişen kimi sıkıntılar sonucunda Türk Ocakları’nın 1931’de kapanması, rejimin “halkçılık ve milliyetçilik

ilkelerinin yaşama geçirilmesi konusunda kontrolü tümüyle ele alması, Türk Tarih Tezi ve Güneş Dil Teorisi'nde açıkça somutlaşacağı gibi milliyetçiliği Anadolu ile sınırlı bir ölkü haline dönüştürmesi sürecinin başlangıcı olmuştur.”¹⁸⁸ Böylesi bir kurumun kapatılmasının yarattığı boşluk “büyük bir ihtiyaca tekabül etmek üzere vilayet ve kazalarda birer ‘halk evi’ tesis edilmesiyle”¹⁸⁹ giderilecektir. 10 Nisan 1931 tarihinde Türk Ocakları'nın kapanarak CHF çatısı altında birleşmesi ve akabinde CHF'nin III. Kongresi ile bu durumun tescillenmesi sonucunda, cumhuriyet rejiminin projelerini halka yayacak, inkılapları benimsetecek ve ulus-devletin tesis edilmesinde önemli işlevler üstlenecek Halkevlerinin oluşum süreci de başlamış oldu. Tüm hazırlıklar tamamlandığında ise 19 Şubat 1932 tarihinde 14 ilde Halkevleri aynı anda açıldı.

Halkevleri'nin açılışı bir talimatnameyle gerçekleştirilmiş ve Dr. Reşit Galip bu talimatnamenin oluşmasında ve açılış hazırlıklarında aktif rol almıştır. Maarif Vekili Galip, Talimatname'nin hazırlanma sürecini şöyle açıklamaktadır:

Talimatname hazırlanmadan önce uzak-yakın birçok ölkelerin benzer kültür ve gençlik teşekkülleri tetkik edilmiş, fakat hiçbirisi taklit olunmamıştır. Ülkemizin çeşitli mntıkaları, sosyal bünyesi, ihtiyaçları ve genel kültür seviyesi, faal vazife alacakların ayıracakları zaman göz önüne alınmış ve 19 yıl milli kültür sahasında çalışmış olan Türk ocaklarında geçirilen tecrübelerden istifade edilmiştir. Bu itibarla teşkilat ve mesai programı tamamıyla millidir, orijinaldir.¹⁹⁰

Halkevleri'nin açılış ve işleyiş esasları doğrudan CHF Genel Sekreterliği tarafından belirlenmiştir. Ayrıca il ve ilçelerdeki Halkevleri'nin başkanı parti idare heyetinden bir kişi olmak zorundadır. Dil, Edebiyat ve Tarih, Güzel Sanatlar, Temsil, Spor, İçtimai Yardım, Halk Dershaneleri ve Kurslar, Kütüphane ve Neşriyat, Köycüler, Müze ve Sergi olmak üzere toplam 9 farklı şubesi bulunan Halkevleri'nin herhangi bir yerde açılabilmesi de belli koşullara bağlıydı. CHF teşkilatlarının olduğu yerlerde yönetim kurulunun talebi CHF Genel Sekreterliği'ne iletmesi ve Yönetim Kurulu kararı ile olmayan yerlerde ise Umumi Müfettişliklerin önerisi ve yine merkezin kararı ile açılabilmekteydi. Ayrıca Halkevi açılacak yerlerde hazırlıklar tamamlanmış olsa dahi kuruluş yıldönümü olan 19 Şubat tarihi beklenilmek zorundaydı.

¹⁸⁸ Füsün Üstel, **Türk Ocakları**, s. 359.

¹⁸⁹ Atatürk 1931 yılında çıktığı yurt gezisi sırasında söylemiştir. Akt. Füsün Üstel, **Türk Ocakları**, s.362.

¹⁹⁰ Bkz., İsmail Özer, “Türk Modernleşmesinde Halkevleri ve Diyarbakır Halkevi Örneği” (Doktora Tezi), 2010.

Halkevleri'nin 9 şubesi bulundukları yerlerde kendi alanlarında çeşitli çalışmalar yapmakla yükümlüydüler. Her bir şubenin hangi esaslarla çalışacağı ve neler yapması gerektiği hem CHP talimatnameleriyle hem de Ülkü Dergisi'nin yönlendirmeleriyle belirlenmekteydi. Örneğin Dil, Edebiyat ve Tarih şubesinin Türk dilini bulunduğu çevrede yaygınlaştırmak için konferanslar düzenlemek, Türkçe bilmeyenlere Türkçe öğretmek, yurt bilgisi dersleri vermek, halk arasından Türkçe kelimeler, deyimler ve atasözlerini derlemek, gençlerin edebiyat ve tarih bilgilerini yükseltmek ve genç yetenekleri keşfetmek gibi birçok sahada görevleri vardır. “Terbiye ve telkin vasıtası”¹⁹¹ olan Temsil şubesi milli duygulara seslenecek, milli mücadeleyi ve cumhuriyet inkılaplarını halka anlatacak tiyatro oyunları sergilemek bayramlarda ve anma törenlerinde gösteri yapmak vb. ile yükümlüdür. Nitekim Ülkü’de yer alan yazılar ve köşeler de Halkevleri’nin bu 9 şubesiyle gayet uyumlu gözükmektedir. Örneğin Ülkü’deki Köycülük, Spor, Dil, Tarih, Edebiyat gibi köşeler hem Türk tarihinden öğretici ve yönlendirici bilgiler vermekte hem de ne yapılması gerektiğine dair toplumu ve Halkevleri’ni bilgilendirmektedir.

Halkevleri’ne “Türklüğün bütün kapsam ve genişliğiyle iman ve ülküsünü yüreğine kazımış olanlar birer kutsal mabed gözü”¹⁹² ile bakıyorlardı. Halkevleri kuşkusuz, nüfusunun önemli bir kısmı köylü olan ve okuma-yazma bilmeyen Türkiye’de gerek kültürel değişim ve dönüşüm gerekse de cumhuriyet rejimi politikalarının topluma benimsetilmesinde kilit bir rol üstlenmiştir. Ancak ne var ki bu kültürel değişime eşlik eden millilik söylemi, toplumsal haritanın yeniden şekillendirilerek tek renge boyanması gayesini de içermiştir. Parti-devlet, söylemin üretildiği ve politikaların belirlendiği ana kaynakken Halkevleri bunların uygulandığı ve halka yayıldığı “kültür yuvaları” olmuştur. Halkevleri çalışmalarında her ne kadar yerli kültürlerle dair silik vurgular içerse de tek ulus idealinin yön verdiği milli kültür faaliyetleriyle daha çok öne çıkmıştır. Halkevleri’nde çalışma yürütenler, genellikle okuma-yazma bilen, kültür-sanat işlerini organize edebilen, halkla yakın ilişkiler kurabilen kesimdir. “Açıldığı ilk günden itibaren milli bir müessese ehemmiyetinde”¹⁹³ olan Halkevleri’nde çalışma yürüten bu kesimin öncelikli amacı, millet olmaya yardım ederek “fertleri tek tek olmaktan çıkararak bir granit kütlesi haline getirmektir.”¹⁹⁴ Bu temel güdünün harekete geçirdiği Halkevleri’nin milli bünyeyi sağlamlaştırırken

¹⁹¹ Bugünkü Manasıyla Tiyatro Nedir?, *Ülkü*, C:3, S: 18, Ağustos 1934, s. 432.

¹⁹² Halkevleri Çalışmalarına Toplu Bir Bakış, “*Ülkü*”, C:13, S:74, Nisan 1939, s.174.

¹⁹³ Halkevleri Yıldönümünde İsmet Paşa’nın Nutku, *Ülkü*, C:1, S:2, Mart 1933, s. 99.

¹⁹⁴ N. Kansu’nun Halkevleri Hakkında Söylevi, *Ülkü*, C:7, S:37, Mart 1936, s. 6.

“milli” kavramının içine dahil olmayanlar için ne yapması gerektiğinin yol haritası şöyle çizilmiştir:

[...] Bugün her sahada büyük yenilikler yaratan Cumhuriyet rejiminde yaşayan Türk vatandaşlarının diğer gelişmiş ülkelerdeki gibi tek bir kültüre sahip olmaları gerekmektedir. İşte bu lüzumu çoktan takdir eden Rum, Ermeni ve Musevi vatandaşlarımız arasında Türkçe konuşmak, Türk okullarında okumak, kısaca Türk gibi olmak için kımıldanma başlamıştır. Fakat bu hareketi sevk ve idare edecek ve vatandaşlarımızın müşküllerini halledip kendilerini her sahada aydınlatacak bir oluşum mevcut değildir. Bu lüzumu takdir eden CHP bu vazifeyi halkevlerine vermiştir. [...] Hazıranda bir de Hars şubesi ilave olunacaktır. [...] Yeni teşkilatta Hazirandan sonra en önemli görev İstanbul ile güney illerimizdeki halkevlerine düşmektedir. Çünkü güney illerinde eski devirlerin kötü siyaseti neticesi meydana gelen suni ırk farkı hakkındaki zihniyet vardır ve bunun düzeltilmesi gerekir. Halkevlerinin kültür ve ırk birliği için çalışmalarından büyük faydalar beklenmektedir.¹⁹⁵

Her ne kadar hükümetin “milli olmayan unsurlar” için düşündüğü bu Hars şubeleri yasal olarak açılmasa da Halkevleri bünyesindeki çalışmalar için bu kesimlere dönük özel bir politikanın belirlenmiş olması önemlidir. Sadece gayrimüslimler için değil CHP teşkilatlarının olmadığı Doğu vilayetlerinde de Halkevleri açmanın zaruri olduğunu belirten kararlar alınmıştır. Buna rağmen Halkevleri, ülkenin batı bölgelerinde çok daha geniş bir örgütlenme ağına sahipken CHP’nin görece zayıf kaldığı doğu bölgelerinde aynı yaygınlığı yakalayamamıştır.

Halkevleri’nin kuruluşundan bir yıl sonra Ankara merkezli olarak yayınlanmaya başlayan Ülkü Dergisi de Halkevleri’nin merkezi yayın organı olması dolayısıyla sayfalarında evlerin çalışmalarına ve yayınlarına özellikle yer vermiştir. Her bir başlıkta ele alınan yazıların içerikleri hem teorik olarak Halkevleri’nin il ve ilçelerdeki çalışmalarını güçlendirecek hem de kendi okur kitlesine diğer illerdeki vaziyeti gösterecek mahiyettedir. Her sayıda yayınlanan “Halkevleri Mecmuaları” ile Mart 1937 tarihli 49. sayısından itibaren yayınlanmaya başlayan “Halkevlerinde Beliren Çalışmalar ve Değerler” köşesi, Halkevi çalışmalarının hem aktarıldığı hem de değerlendirildiği bölümlerdir. Hatta bazen Ülkü bu köşelerden başka illerdeki Halkevleri’nin çıkardığı dergilerin içeriklerine dahi müdahale edebilmektedir. Dolayısıyla CHP ve Halkevleri arasındaki organik ilişki aynı biçimde Halkevleri ile Ülkü arasında da vardır. Nitekim derginin ilk sayısında CHF Genel Sekreteri Recep Bey’in Ülkü’nün çıkış amacı ile Halkevleri’nin kuruluş amacının örtüşmesine dikkat

¹⁹⁵ Ekalliyetlerde Halkevleri Çatısı Altında Çalışacaklar, Son Telgraf, 10 Mayıs 1937, Akt., İsmail Özer, s. 211.

eken yazısı “lk Niçin çıkıyor?”un hemen arkasına, bir yıl öncesinde Halkevleri’nin açılışında yaptığı konuşma yerleştirilmiştir:

Bugünkü Türk münevverlerini kendi cemiyetlerini aydınlatacak, yükseltecek, kuvvetlendirecek, tek tek olmaktan kurtarıp ktteleştirecek hizmet için Halkevlerine ağırıyoruz. Halkevlerinin krsleri yanında “ÜLKÜ”nn sütunlarını da onların emrine açık bulunduruyoruz.¹⁹⁶

“Vatanı korumak ve milletin istiklalini ebedileştirmek için kurulan”¹⁹⁷ Halkevleri ile derginin homojen bir ulus yaratmak için gerekli “teoriyi” üreten ideologlarının kat edecekleri uzun yol da böylelikle belirginleşmiştir. Siyasal kültürün katı bir ulus yaratmasına olanak tanıyan Halkevleri gibi araçlar herhangi bir ortak etnik tecrübesi olmayanları kaynaştırarak bir bütün meydana getirecek, ktteleştirecektir. Ülkü de bu görevi en açık biçimde ifade eden içeriklerle yüklüdür. Örneğin şükrü Kaya;

Trkn İstiklalini kuran ve istikbalini koruyan bu inkılab ebediyet için kurulmuştur. Kuranlar prensipleri ve vasıtaları önümüze koymuşlar ve elimize vermişlerdir. Mnevverlerin büyük vazifeleri vardır. Bu büyük vazife zaten asıl ve büyük Türk milletini tarihin kendisinden beklediği mevkie çıkarmaktır. Bu büyük ideale az zamanda bizi kavuşturacak olan müessese de halkevleridir.¹⁹⁸

diyerek Halkevleri’nin üstlendiği tarihi role işaret etmektedir. şükrü Kaya’nın vazifelendirdiği Türk münevverleri, aynı nitelik ve ideallerle vücuda gelmiş bir millet yaratmak için kuşkusuz belli niteliklerle sahip olmalıdır. İhtiyaç duyulan amaca hizmette, ortak ve şanlı bir geçmiş, ulusal benliğin ve milliyetçiliğin yeniden keşfi acildir. Derinlere kök salmanın yegane yolu Türkçü olmak ve bu temel üzerinde halka dayanmaktır; bunu yerine getirecek olan da sosyal-kültürel alanlarda var olabilen Halkevleri olacaktır. Bu soykütüksel millet anlayışı, Türkçü rotanın tanıklılığını da ihmal etmemiştir:

Türk olan inkılabımız zaruri ve tabii olarak Trkdr de. Türk ve Türkçü vasıflarını esaslı şiar olarak bünyesinde taşıyan ve yaşatan bu inkılabın milliciliğinin inhisar ve infırat ifade etmez. Türk milliciliğinin hedefi, medeni kültürün ve insanlığın müşterek ve yüksek duygularının müspet yollarda inkişaf ve intışarını esas ittihaz etmektir. Bu gayeye ermek için halka dayanmayı da en sağlam ve kısa yol bilir.¹⁹⁹

¹⁹⁶ Recep Peker, *lk Niçin çıkıyor*, lk, 1. Cilt, Sayı 1 şubat 1933., s. 2.

¹⁹⁷ *Devrim Müzesi İçinde Halkevinin devi*, lk, Cilt: 6, Sayı:36, Eylül 1935, s. 21.

¹⁹⁸ *B. şükrü Kaya’nın Nutku*, lk, Cilt: 9, Sayı:49, Mart 1937, s. 5.

¹⁹⁹ *Halkevleri Hakkında* (şükrü Kaya’nın “1935 Halkevleri” adlı broşüre yazdığı yazı), lk, C: 9, S:50, Nisan 1937, s. 141. Bu broşür Behçet Kemal ağlar tarafından Halkevleri’nin çalışmalarını anlatmak için hazırlanmıştır.

Türk ulusçuluğuna ve dolayısıyla da inkılaplara rengini veren bu temel normatif örüntü, önceki bölümlerde de bahsedildiği gibi cumhuriyet kurulduktan sonra özellikle 1930’lu yıllar boyunca kimi acı sonuçlar da doğuran etnik politikaları doğrudan etkilemiştir, hatta belirlemiştir diyebiliriz. Ülkü Dergisi ve Halkevleri de bütünü kucaklama mitolojisiyle aynı hassas noktaya temas etmiş, özellikle evler “mektep dışındaki vatandaşların inkılap ülkülerini almaları için birer mektep ve bu ülküler etrafında kuvvetlerini birleştirmeleri için birer merkez”²⁰⁰ işlevi görmüştür. Değişime dirençli geleneklerin sosyolojik katılığını “modern çağa özgü” niteliklere dönüştürmek için oldukça yoğun mesai harcamıştır. Öte yandan, farklı sahalarda olsalar da Halkevleri ve Ülkü birbirlerini tamamlayıcı rollere sahiptir. Recep Peker’in de ifade ettiği üzere Ülkü’nün çıkış amaçlarından birisi de “bütün bu gayelere hizmet yolunda çalışan Halkevleri’nin ruhundaki harareti yazı vasıtasıyla yaymak”tır.²⁰¹ Dolayısıyla milli birlik için bireylerin aktif özne konumlarını anlamlandırma imkanı tanıyan bu iki oluşumun, sağlam ve hareketli birer güç olarak ve birbirlerini besleyerek genişleyip yoğunlaşması, yıllar içindeki önemlerini daha da arttırmıştır. Ülkü’nün yüksek sesli ve etkili kelimeleri, Halkevleri’ni siyasal hedef içinde harekete geçirmiş, Ülkü’nün geri beslemesi ve en önemlisi CHP’nin denetiminde, 1951 yılında kapatılana kadar faaliyetlerini kesintisiz sürdürmüştür.

5. 2. Ülkü Neden Çıkıyor?

Dergi ve gazete gibi basın yayın organları, henüz teknolojinin gelişmediği, televizyon gibi görsel medyanın halihazırda ortaya çıkmadığı 1930’lar Türkiye’sinde, ulusal ideolojinin çeşitli biçimlerinin üretimi ve aktarımı açısından önem taşır. Ülkü gibi dergiler de daha entelektüel bir tabakanın simgesel emeğinin yeniden üretildiği ve yayıldığı zengin bir zemin sunabilir. Toplumsal sistemin ve onun siyasal çerçevesinin idamesine katkı sunabilecek zengin içeriklerle “tarafsızlıklarını” bozabilirler. Burada önemli olan sahip oldukları prestijin kimin yararına ve hangi amaçla kullanılacağıdır. Önemli bir misyonla mübadele edilebilecek bu prestijin kapsadığı çeşitli imkanlar, ulusal ve kültürel birliği (başka araçların da devreye girmesi ve desteğiyle) tesis edecek bilişsel bir alan yaratabilir.²⁰²

²⁰⁰ Necip Ali, **Halkevleri**, Ülkü, Cilt 2, Sayı: , Birinciteşrin 1933, s. 233.

²⁰¹ Recep, **Ülkü Niçin Çıkıyor**, Ülkü, 1. Cilt, Sayı 1 Şubat 1933., s. 1.

²⁰² Entelektüellerin moderniteyle birlikte ortaya çıkan işlevlerine, değişen anlamlarına dair kuramsal ve pratik tartışmalar için bkz. Zygmunt Bauman, **Yasa Koyucular ve Yorumcular** (Çev. K. Atakay), Metis Yayınları, İstanbul, 1996.

Ülkü’de tüm bu imkanların kim için seferber edileceği Recep (Peker) tarafından kaleme alınan “Ülkü Niçin Çıkıyor” başlıklı yazıda açıkça belirtilmiştir. “Ülkü Mecmuası”nın çıkış amacını ve hedefini anlatan bu yazı, derginin Şubat 1933 tarihli ilk sayısında ve ilk sayfasında yayınlanmıştır:

“ÜLKÜ” karanlık devirleri arkada bırakarak şerefli ve aydınlık bir istikbale giden yeni neslin heyecanını beslemek, cemiyetin kanındaki inkılap unsurlarını ısıtmak, ileri adımları sıklaştırmak için... “ÜLKÜ”, bu büyük yola katılanlar arasında kafa birliği, gönül birliği ve hareket birliği yapmak için... “ÜLKÜ”, milli dile, milli tarihe, milli sanatlara ve kültüre hizmet için... “ÜLKÜ”, bütün bu gayelere hizmet yolunda çalışan Halkevlerinin ruhundaki harareti yazı vasıtasıyla yaymak için çıkıyor.

Bu tarif, Büyük Milli Reisin mecmuaya yakıştırdığı ve verdiği “ÜLKÜ” adı ile neşir maksadı arasındaki sıkı münasebeti de gösterir.

“ÜLKÜ”, de büyük davaya inananların, buna Türk cemiyetini inandırmak, toplu ve heyecanlı bir millet kütlesi yaratmak hizmetinde vazife ve hisse almak isteyenlerin yazıları çıkacaktır. Mecmua, fikirlerine ve ruhuna sadakatle bağlı olduğu Halkevleri gibi hiçbir kar ve kazanç fikri takip etmeden vazifesini yapacaktır.

[...] “ÜLKÜ”, bir mefkure mecmuası oluyordu. Derinden duyanların ve içten inananların en büyük zevki, fikirlerini hiçbir maddi kar karşılığı olmaksızın başkalarına duyurmak, yürüdükleri yolu takip edenlerin çoğalmasına hizmet etmek ve bunu görmektir. Tam mefkureci, bunun için bir şey isteyen, bir şey alan değil üste kendisinden bir şey verendir. Yalnız kendisinden bir şey de değil lazım olduğu zaman bu uğurda bizzat kendisini verendir.²⁰³

Dergi doğrudan CHF’nin ve Halkevleri’nin yayın organı olması dolayısıyla, “milli dava yolunda heyecanlı bir millet kütlesi” yaratmayı kendisine amaç edinmiştir. Derginin ilk sayısında Gazi Mustafa Kemal imzalı fotoğrafın altında yazan “Ülkü’den öz ülkümüzü yaratmak için, kutlu verimler beklerim”²⁰⁴ sözü de Ülkü Dergisi’nin niçin çıktığını en özet haliyle anlatmaktadır. Ancak vurgulanması gereken en önemli nokta, derginin halkı bir “millet kütlesi” haline getirme gayesinin ötesinde birinci hedefinin bu kütleyi oluşturacak ideologları ve “cumhuriyet münevverlerini” yetiştirmek, fikir birliğini sağlamak olduğudur. “Yalnız hizmet etmek için”²⁰⁵ kurulan dergi “herkesin müşterek malı” olduğunu kuvvetle savunsa da dergide yazı yazmaya sadece belli bir kesim layık görülmüştür:

“ÜLKÜ”nün izahlarında, teşrih ve tahlillerinde Cumhuriyet, milliyet ve inkılap fikirleri esas olacaktır. Halkevlerini kuran siyasi fırkanın ana

²⁰³ Recep, Ülkü Niçin Çıkıyor, Ülkü, C:1, S: 1, Şubat 1933., s. 2.

²⁰⁴ Bkz., Ülkü, C:1, S: 1, Şubat 1933.

²⁰⁵ Recep, Ülkü Niçin Çıkıyor, Ülkü, C:1, S:1, Şubat 1933., s. 2.

meffhumlar üstündeki telakkileri birçok vesilelerle açık bir halde yazılmış ve söylenmiştir. Bu izahlara devam için her fırsattan istifade edeceğiz. Birkaç taraflı dağıtıcı, bulanık fikirler “ÜLKÜ”de yer almayacaktır. Yazılar bu bakımdan dikkatli bir göz altında tutulacaktır.²⁰⁶

Dergi, ulusun milli bütünlük, dayanışma ve toplumsal bağlılıklarını hissedebilecekleri, cumhuriyete ve onun inkılaplarına sadık net fikirlerin kendini ifade etme imkanı bulacağı işlevsel bir aygıt olma iddiasındadır. “Sağlıklı ve müreffeh bir millet” için eşitsiz ve tek yanlı bir değişimi öngören mevcut anlayışıyla Ülkü, büyük ideali gerçekleştirmeyi engelleyen parçalı bir ulus görüntüsüne şiddetle karşı çıkmaktadır. Bu karşı çıkışın en büyük dayanağı, ulusun kolektif alın yazısı ve ortak geçmiştir. Ortak tarihe ve gelecek ülküsüne duyulan bu nostalji, ülkedeki münevverlerin bir araya geleceği kürsüyle çağdaş bir görünüme kavuşacak ve nihayetinde mefkure ile toplum kaynaşacak, bir fikir birliği oluşacaktır.

Memleketin aydınlık kafalarının arasında bir ruh ve fikir bağı olmak, bütün Türk münevverlerinin duyduklarını, bildiklerini ve düşündüklerini bütün Türk münevverlerine söyleyebilecekleri bir kürsü olmak ve netice itibariyle, memlekette kafaların tehlikeli sağnaklar altında bocalamasının önüne geçecek ve Türk İnkılabının yollarını ve hedeflerini kendi hususiyetleri içinde ‘katıksız’ aramak ve görmek kuvvetini ve inanını verecek bir fikri teşkilatlanmanın öncüsü olmak.²⁰⁷

Ülkü kendisini, aydın kafaların bulanık fikirlerin üstesinden gelebilmesi için Türkün kendi türleriyle tarihsel bağını doğru kuracak, geçmişten geleceği anlamlı kılacak öğeleri alarak onu “bilimsel kriterlerle” donatacak fikri bir teşkilatlanma olarak görmektedir. Ne var ki bunun açık ve belirgin sınırları vardır; çünkü dergi bir önderler dergisidir:

ÜLKÜ okuyup yazma bilmiyen veya az bilenlerin faydalanacağı bir mecmua değil, memleket ve dünya meseleleri üzerinde kafası işleyen Türk münevverleri arasında bir fikir teşkilatlanması vücuda getirmek isteyen, milli fikir ve kültür alanında önderlik edecekler için çıkan bir fikir ve kültür mecmuasıdır. Bunu demekle ‘halk’ için neşriyat yapmağı aşağı görmek istemiyoruz. Demek istediğimiz iki işin ayrı olduğudur.²⁰⁸

Daha önce de belirttiğimiz Ülkü’nün halkın okuyacağı bir mecmua olmadığı, aksine entelektüel ve akademik çevreler arasında fikir birliği oluşturacak, aynı zamanda da kültürel değişime devlet ideolojisi doğrultusunda önderlik edecek münevverlere bir

²⁰⁶ Recep, Ülkü Niçin Çıkıyor, Ülkü, C:1, S:1, Şubat 1933., s. 2.

²⁰⁷ **Ülkü Bir Yaşını Bitirirken**, Ülkü, C:2, S:12, İkincikanun 1934, s. 469.

²⁰⁸ N. Taragay, **Halkevleri Mecmuaları: Yeni Tokat ve Ün**, Ülkü, C: 5, Sayı:25, Mart 1935, s. 80.

rehber olma iddiası taşıdığı, yine dergi sayfalarında açıkça ifade edilmektedir. Dolayısıyla “kafası işleyen Türk münevverlerinin” ve Ülkü’nün görevi “topluluğun kayıtlarındaki sıklıkla üzerine tartışılan motiflerin ve mitlerin tümüne hakkını vererek bu birçok parçadan oluşan yapbozu açık ve uyumlu bir örüntüde bir araya getirmek”²⁰⁹ olarak görülebilir. Başka bir deyişle cumhuriyetin bilgi ve inkılap kanunlarını dokunulabilir ve uygulanabilir gerçeklere dönüştürmek, ulus için kuvvetli bir kılavuz haline getirmek derginin çıkış gayesidir. Bunu yaparken öncelikle ulusa kim olduğunu anlatacak yani kendisini tanıtacak, sonra da yönlendirecektir. Resmi ideolojinin etrafında özenle işlenmiş her tür bilgiyi paylaşma, yayma, benimsetme ve teorik dayanaklar oluşturmayı içeren bu kılavuzluk, ulusal yaşam akışının parçasıdır ve Halkevleri’nin pratik sahadaki faaliyetleriyle karşılık bulmuştur. Ülkü’nün bahsedilen ulusal yörüngesi, incelediğimiz söz konusu dönem yazılarında ciddi ölçüde kendisini hissettirmektedir.

5. 3. Ülkü Dergisi’nde Millet ve Dil İlişkisi

Cumhuriyetin en fazla atılım ve inkılapla başlangıcını yaptığı 30’lu yıllar, milli hikayenin tümüne göndermede bulunan kritik bir tarihsel okumayı zorunlu kılar. Ülkü Dergisi’nin kendi kadroları aracılığıyla başlattığı fikir seferberliği içerisinde millet ve milliyetçilik mefhumları da ancak bu okumayla anlaşılabilir. Ulusal kimlik arayışının modernleşme çabalarına eklemlendiği bu süreçte, söz konusu fikir seferberliği üst bir Türklük kimliği oluşturma kaygısı taşımıştır.²¹⁰ “İç ve dış düşmanlara” karşı verilen savaşta, Ülkü’nün zinde fikir kuvvetlerinin millet anlayışı, dil ile kurulan zorunlu bir bağı içermektedir. Önceki bölümlerde dönemin ruhunun ve ideolojik olarak millet tartışmalarının ülkenin siyasal ve kültürel politikalarına etkisi incelenmişti. Bu başlıkta tek parti iktidarının, yönetici zümrenin ve Halkevleri’nin yayın organı olan Ülkü Dergisi’nin 1933-1941 yılları arasında yayınlanan başta dil yazıları olmak üzere teorik makalelerinde bu bağı nasıl kurduğuna odaklanılmaktadır.

Tarih ve dil çalışmalarının birbirleriyle bağlantılı ve birbirini destekleyecek tezler üretmek ilerlediği bu dönemde, dergide yer alan dil tartışmalarının da Türk milletinin eskiliği ve medeniyet kuruculuğu teziyle eş zamanlı ilerlediği yazıların içeriğinden

²⁰⁹ Smith, Ulusların Etnik Kökeni, s. 231.

²¹⁰ Bkz. Feroz Ahmad, **Bir Kimlik Peşinde Türkiye** (Çev. S. Cem Karadeli, 1. Baskı), İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, İstanbul, 2006.

anlaşılabilmektedir. Bu bağlamda incelediğimiz yazılarda da aynı ilişkinin izlerini görmek pekala mümkündür. Ancak bu bağ, milletin derin ve vazgeçilmez tarihinin bir parçası olarak ele alındığında, cumhuriyetin yurttaşlık tanımında nereye tekabül etmektedir? Ya da Ülkü Dergisi Türk dilini “millet olma hali ve milli birlik” ile nasıl ilişkilendirmekte, kimleri dil vasıtasıyla milletin içinde dahil etmektedir?

İlgili yazılara dair bir tartışma yürütürken Recep Peker’in derginin Nisan 1933 sayısında yayınlanan “Disiplinli Hürriyet” başlıklı yazısını akılda tutmak gerekir. Peker yazısında büyük bir devlet kurarken hangi kriterlere sadık kalınacağını ve onun yaratılmasında olduğu kadar korunmasında da ne gibi tedbirler alınacağını tartışmaktadır:

Türkler, arkasındaki beş on asrın gölgesine sığınmış uydurma “suni” bir millet değildir. Onun için arkamızda olduğu kadar önümüzde de uzun devirleri kucaklayan bir ülküyü tahakkuk ettirecek uzun hayatlı, ebedi bir devlet kuruyoruz. Bu devleti kurmada olduğu gibi onun yaşamasında da beleyici ve koruyucu mefhumlara sadık kalıyoruz; bu yolda tedbirler alıyoruz; ve ihtiyaçlara göre bunları yeniliyoruz. Milli disiplin anlayışında milletleri sürüleştiren hudutlara kadar varmak felaket getirir. Hürriyetin ve disiplinin hudutlarını, tatbik oldukları millet hayatının kendi hususi şartları çizer.²¹¹

Dergide sarsılmaz ve büyük bir millet olabilmenin, “dil, kan ve mefkure birliği”yle mümkün olacağına dair vurgu, hangi konuda yazılmış olursa olsun görülebilir. İlk yayınlanmaya başladığı yıllardaki yazılarda Türk Tarih Tezi’nin etkisiyle ırk tartışmaları da dil ile birlikte ele alınmıştır.

Dil ırkın tayininde ehemmiyetli vasıta ve vesikalarından bir olmakla beraber muhit ve şeriata göre değişebilen bir amilin bu hususta tek ve kat’i senet olarak kullanılması elbette doğru olmaz... Irk bir zoolojik vak’adır, dil ise içtimai bir vak’adır. İnsanların tarihlerinin yürüyüşü devrelerinde dillerini değiştirdikleri olmuştur. Bunun misalleri yok değildir, fakat bunun için mutlaka teşrihi vasıflarını da değiştirmeleri icap etmemiştir.²¹²

Reşit Galip’in yazısında ırkı belirlemede önemli bir etken olarak gördüğü dil, tek belirleyen değildir. Toplumsal koşullar içerisinde farklı değişkenler, özellikler biyolojik faktörler göz önünde bulundurulmalıdır. Ona göre dil gruplarına göre ırk tasnifi yaparak insan topluluklarını Hint-Germen, Hint-Avrupa veya ari diller ile konuşan ve konuşmayan ırk grupları diye ayırmak esassız ve ciddiyetsiz bir iştir. Aslında Galip, farklı milletlerin kendi uluslarını yücelterek ırk kategorisinin başına

²¹¹ Recep, **Disiplinli Hürriyet**, Ülkü, C:1, S:3, Nisan 1933, s. 179-180.

²¹² Reşit Galip, **Türk Tarih İnkılabı ve Yabancı Tezler**, Ülkü, C: 2, S: 9, Birinciteşrin 1933, s.169.

kendi milletlerini yazmalarına karşı bir cevap verme kaygısındadır. Çünkü ona göre insan kütlelerini ari ırk diye ayırmak ve vasıflandırmak zorunlu ise Orta Asya'dan gelen Türkleri ata ırk olarak hepsinin üstüne koymak doğru olmalıdır.²¹³

Kuşkusuz bu tartışmayı dergide yürüten tek isim Reşit Galip değildir. Dil konusunda yazan tüm yazarlar, dil meselesinin önemli bir millilik unsuru haline gelmesine katkı sunmuştur. Kimi zaman eklektik bir görünüm alan yazılar, yazarların düşünce kümesinin millilik ve ırkçı düşüncelerle bir bileşimini içermektedir. Dergide tarih kongreleri, dil kurultayları, konferanslar, önemli isimlerin radyo programlarındaki konuşmaları, gazetelere verilen demeçler, Mustafa Kemal, İsmet Paşa, Şükrü Kaya, Recep Peker gibi devlet adamlarının nutukları ve meclis konuşmaları sıklıkla yer almaktadır.

Dil ve tarih, bir milletin varlığının iki sağlam temelidir; tarihini unutan, dilini kaybeden milletler, yok olmuş demektir... Osmanlı imparatorluğunda Türk tarihine, yani milli tarihe karşı gösterilen ihmalin milli inkişafa yaptığı menfi tesirler, dil ve harf meselelerine ehemmiyet vermemekten hasıl olan kötü neticeleri kuvvetlendirmişti.²¹⁴

Yusuf Akçura'nın Birinci Türk Tarih Kongresi'ne ilişkin dergide çıkan bu yazısında da aynı izleri sürebiliriz. Türklerin tarihine ilişkin kongrede ortaya çıkan tarih tezinin popülerleşmesi, millete ait diğer alanların da birbirini yoğun bir biçimde etkilemesi sonucunu doğurmuştur. Bu alanlardan birisi olan dil, Akçura'nın yazısında ifade ettiği gibi tarih tezinin sistematik ve değişmez düşünce kalıplarıyla aynı kaderi paylaşmaktadır. Yazarın tarih ve milliyetçilik hakkındaki fikirleri düşünüldüğünde ulaştığı sonuç pek de şaşırtıcı değildir. Ona göre tarih millet için pozitif bir sermaye iken, dil bu sermayenin sahiplerini bir arada tutan birleştirici kuvvettir. Osmanlı bu sermayeyi ihmal etmiş, milli bilincin gelişimini engellemiştir. "Osmanlılık" üst kimliğinde tanımlı türdeş olmayan bir toplum yaratan imparatorluk, Türklerin kendi dillerini unutmalarına, tarihine yabancılaşmasına ve toplumun geri kalmasına yol açmıştır. Ona göre dilin unutulması ve toplumun kendi tarihine yabancılaşması, milli bir birlikteliğin doğmasına engel olmuştur.

Yine derginin ilk yıllarının önemli yazarlarından Aydoslu Sait, millet, milliyetçilik, milliyetçi iktisat gibi alanlarda yazdığı makalelerde benzer düşünceleri paylaşır. O da diğer yazarlar gibi Osmanlı'ya atıf yaparak halifecilik ve ümmetçilik gibi düşünceler

²¹³ Reşit Galip, A.g.m., s. 172.

²¹⁴ Akçuraoğlu Yusuf, **Birinci Türk Tarih Kongresi**, Ülkü, C:1, S:1, Şubat 1933, s. 25.

altında halkın milli şuurunun ve tarih bilincinin gelişmediğini iddia etmiştir ve CHF programına atıfla milleti “dil, kültür ve mefkure birliğiyle birbirine bağlı vatandaşların teşkil ettiği bir siyasi ve içtimai topluluk”²¹⁵ olarak tanımlamıştır. Bu birliğin en önemli unsuru ona göre kültür birliğidir ve kültür birliği zaruri olarak dil birliğini içermelidir:

Dil, şekil ve mana itibariyle bir taazzuvdur. Bu sıfatla gramer, söz ve seda unsurlarından mürekkep bir anlaşıma bütünlüğüdür. Fakat dil yalnızca bu sıfatıyla milliyetin bir unsuru değildir. Dilin, onu söyleyenlerin gönül bütünlüğünü ve beraberliğini ifade etme sıfatıdır ki millet denilen bütünlüğü yapar. Bir milletin acı ve tatlı bütün müşterek duyguları dilin işte bu jenisinde gizlidir. Sonradan kabul edilmiş, tarihi kısa dilleri konuşan milletlerin içtimai bünyesinde yeni ve köklü bir asliyet, kuvvet verici bir deha henüz peyda olmamış bulunduğuna için öyle milletler, bugün ya başka milletlerin esiridirler veyahut da her üstünkörü cereyana kapılabilir bir vicdan zaafi içindedirler. Milli dil, milli kültürün ve milli tarihin bir parçasıdır. Dilin her türlü manevi ve maddi ihtiyaçlara yetmesi kuvvetli olmak isteyen bir milletin ülküsüdür. Onun için C.H.F. programında: Türk dilinin milli, mükemmel ve mazbut bir dil haline gelmesi, milli bir ülkü olarak gösterilmiştir.²¹⁶

Aydoslu millet-dil ayrılmazlığını kültür birliği içinde vazgeçilmez bir konuma taşıyarak ihtiyaç duyulan meşruiyet zeminini sağlamaya çalışmaktadır. Burada dilin millileşmesi, aynı zamanda milli ülkünün türdeş toplum tasavvurunda, kültüre ait terminolojinin siyasileşmesi, dolayısıyla da dilin de siyasileşmesi anlamına gelmektedir. Aydoslu’nun yazısında, dili farklı kültürleri dışlama tehlikesi barındıran bir çerçeveye sınırlaması ve milli referanslara sıkı sıkıya bağlılığı, tekleştirici bir dil-millet ilişkisi ortaya çıkarmaktadır. Tanımdaki milli tarihe ve milli kültüre dönüklük, öngörülen kimlik içerisinde dilin de yönünü oraya çevirmesi zorunluluğunu doğurmaktadır. Yazara göre bu gerçekleşmezse farklı milletlerin esareti altına girme tehlikesi kapıdadır.

Daha önce de bahsedildiği gibi Türk Dil Kurultayları’nda ortaya çıkan sonuçlar ve tarih tezi de Türk unsuru hanesine yazılabilmek için benzer koşulları sağlamayı şart koşmaktadırlar. Tarih öncesini işaret eden bu ulusçuluk, görünürde yurttaş siyasi-hukuki bir kimlik söyleminin içine yerleştirirken, dili de ulusal kimlik tanımında merkezi bir öge olarak öne çıkarmaktadır:

[...] Fakat insan düşünüşünü ve duyusunun ifade vasıtası olan dil hem topluluktan doğar, hem topluluğu teşkil eder. Bu itibardır ki millet ve milli

²¹⁵ Aydoslu Sait, **Millet ve Milliyet**, Ülkü, C:2, S:10, İkinci teşrin 1933, s. 281.

²¹⁶ Aydoslu Sait, A.g.m., s. 283.

birlik düşünülünce bunu kuran unsurların başında dili ve dil birliğini ele almak lazımdır. Dilin doğuşu ve yayılışı elbette bir medeniyet doğuşu ve yayılışı demektir.²¹⁷

Milletin kökenindeki bu kurucu öge, başka ağlarla birlikte ve milli ülküye sadakat temelinde bir birliği oluşturabilir. Çünkü ona göre toplumun ihtiyaç duyduğu bu birlik hem denge sağlayan hem de insani duyguların paylaşılmasına olanak tanıyan dil ile mümkündür.²¹⁸ Yazarın burada belirtmek istediği temel nokta, dilin hem milleti kuran bir öge hem de toplumsal işleviyle bir paydaşlık sağlıyor oluşudur. Dilin kurucu işlevini yerine getirirken Türkçe dışındaki dilleri nasıl kurguladığının cevabını yazıda görebilmek mümkün olmamaktadır.

Fakat derginin milletin tek dilini Türkçe olarak gören ve kimlik üzerinde müdahaleci bir anlayışı savunan çizgisinin izini farklı yazılarda sürebilmek pekala mümkündür. Bu dönemin millet tanımındaki modernlik tahayyülü, dil tartışmaları ile birlikte bir toplumsal ayrışmayı da beraberinde getirebilecek kimi iddialara sahiptir:

Bu maksat bugünkü cihan medeniyetini temsil eden garp aleminin daha bundan dört asır evvel dinlik ve dünyalık bütün kültür dilini milli dilden geliştirmek suretiyle kazandığı medeni erginliğe Türk milletini de biran evvel erdirmek; onların aşmış ve geçmiş oldukları türlü inkılap dağlarını, derelerini en kestirme yoldan aşmak ve geçmek; böylece onlara bir an evvel yetişip katışarak onlarla medeniyetin engin sahalarında boy ölçmek ve bunun için de “Türk dilini” müsait olduğu en yüksek kemal derecesine vardırmasıdır.²¹⁹

Türklüğü temsil eden bir konumda bulunan Türkçenin bir medeniyet telakkisi olarak batı ile boy ölçüşmenin de aracı haline gelmesi, toplumu “biz” haline getiren bağları kuvvetlendirecek, milli semboller içerisindeki ağırlığını artıracaktır. Türk Dili Tetkik Cemiyeti de kurulduğu günden beri bu gayeyle yazara göre büyük işler başarmış ve başaracaktır. Ona göre Türk milletini medeniyetin zirvesine yerleştirmek uğruna mücadele eden münevverler, tarihin karanlıklarına gömülmüş damarlardan gelen kültür akıntılarının kuvvetine inanıyorsa, “Türk dilinin de köklerini bu akıntıların derinliklerinde kaybolmuş sızıntılarıyla sulayan gürbüz bir ağaç gibi geleceğin geniş ufuklarına gölge salacak bir canlılıkta olduğuna da inanmalılar.”²²⁰ Başta tamamen ulusal tarih tezinin alanına ait bir söylem iken gelecek tasavvuru alanında da değer kazanan Türkçe, geçmişten geleceğe köprüyü kuran önemli bir ölçüttür ve bir

²¹⁷ Nafi Atuf, **Türk Dili ve Kurultay**, Ülkü, C:4, S: 19, Eylül 1934, s. 1.

²¹⁸ Nafi Atuf, A.g.m., s. 2.

²¹⁹ Ragıp Hulusi, **Türk Dili Tetkik Cemiyeti**, Ülkü, Cilt:1, S:1, Şubat 1933, s. 33.

²²⁰ Ragıp Hulusi, A.g.m., s. 33.

bakıma toplum, Batı'nın çoktan geçirmiş olduğu ulus-devletleşme sürecini bir an önce tamamlama yolunda vazifeye davet edilmektedir. Aynı çağrıyla “medeniyetin talep ettiği evsafa kuvvetli bir cemiyet vücuda getirebilmek için, radikal ıslahatlar yapmak”²²¹ isteyen önemli devlet adamlarının nutuklarında da görmekteyiz. TDTC'nin çalışmalarının ayrıntılı bir analizinin de yapıldığı bir yazıda Ragıp Hulusi, Lügat-İslah kolunun çalışma programının doğrudan Mustafa Kemal'in iştirak ettiği bir toplantıda merkezi heyet tarafından kabul edildiğini belirtmektedir. Hulusi yazısında dil inkılabının büyük veriminden ve ulusun büyük coşkuyla bu inkılaba verdiği cevaptan bahsetmektedir. Ülkü'de yazılar yer alırken tüm ülkede başlayan Dil Seferberliği'ne iştirak eden ve verilen “vazifenin kutsallığına” inanan ilk gazetelerden birisi de “Dil Köşesi” açan Hakimiyet-i Milliye olmuştur. (İbrahim Necmi tarafından hazırlanan bu köşede dil üzerinden inceleme, değerlendirme ve eleştiri yazıları yer almıştır.)

Dil Seferberliği'nde Türkçe'nin milli birlik unsuru olarak öne çıkması, zamandan ve mekandan soyutlanarak lineer bir süreklilik içerisinde Türklükle eşdeğer kılınması eğilimi, hemen hemen tüm yazarların birleştiği temel noktadır.

Türk dili için zamanca ve mekanca bir hudut yoktur. Herhangi bir Türkçe söz, herhangi bir zamanda söylenmiş herhangi bir yerde kullanılmış olursa olsun Türkçedir.²²²

Türkçenin bu sınır ve mekan tanımazlığı ise Türk dilinin eskiliğine, zenginliğine olan inancın sonucudur. Dile yapılan bu milletçi vurgu, birçok yazarın farklı konular hakkındaki yazılarında “ulusal gurur” kaynağı olmakta, Dil İnkılabı aracılığıyla Türkçenin etki alanını genişletmek, onu hak ettiği saygın konuma erdirmek gerekliliği özellikle vurgulanmaktadır. Örnek verilen alıntıda Hasan Ali (Yücel) Birinci ve İkinci Türk Dil Kurultayları'ndan çıkan sonuçlarla düşüncesini pekiştirmekte, Türk dilinin artık kendi istiklalini kazanma hamlesini Dil İnkılabı'yla tamamladığını savunmaktadır.

Dergide sadece yazarların yazıları değil, Halkevleri'nde farklı konularda verilen konferansların da olduğu gibi aktarıldığı yazılar çokça yer almaktadır. Halkevleri'nin il ve ilçelerdeki temsilciliklerinin Dil, Tarih ve Edebiyat şubeleri bu aynı ideal uğrunda etkinlikler düzenlemiş, konferanslar vermiş, halkı Türkçe konuşmaya teşvik edici yarışmalar dahi düzenlemişlerdir:

²²¹ İsmet Paşa'nın Nutukları ve Türk Rejiminin Vasıfları, Ülkü, C: 2, S:11, Birincikanun 1933, s. 364.

²²² Hasan Ali, **Dil İnkılabımızın Karakteri**, Ülkü, C:4, S:22, Birincikanun 1934, s. 256.

Konferansımı çok değerli Yakup Kadri Beyin bir sözü ile bağlayacağım. Saygı değer edip ‘öz Türkçe davası’ başlığıyla yazdığı ikinci makalesinde demiştir ki: Dil inkılabı bu esaslı safhasına girdiği vakit, Türkçenin milliyet sahası ister istemez Anadolu ve Rumeli hudutlarını aşacaktır. Zira engin bir ırk dili olan Türkçenin ebadı yalnız tarihi değil, coğrafidir.²²³

1933 Nisan ayında Ankara Halkevi’nde düzenlenen konferansta sarf edilen bu söz, dilin tarihi ile birlikte coğrafi olarak yayılışına dikkat çekmektedir. Nitekim konferansta öne sürülen ve daha sonraları Güneş-Dil Teorisi’nde de ortaya atılacağı üzere millet olarak Türklerin farklı coğrafyalara dağılım çizgileri ile Türkçenin gösterdiği dağılım ve yayılma eğrileri arasında bir örtüşme olduğu iddia edilmektedir. Ulusun bu dağılımı ve farklı milletleri etkileyerek bugüne kadar gelmesi, konferansı veren Aptullah Battal’ı Türkçenin diğer dilleri etkileyen bir kaynak dil olduğu sonucuna götürür. Kuşkusuz bu fikir sadece Battal’ın fikri değildir, zira dönemin hakim söylemi ne ise onun uygulayıcıları da benzer düşünceleri paylaşmakta ve savunmaktadır. Dönemin önemli ideologlarından Mahmut Esat Bozkurt’un, Türk ulusunu tasviri bu anlamda oldukça çarpıcıdır:

Her milletten üstün bir geçmişi olan Türk milleti, fakir düşmüş, fakat asil, görgülü, terbiyeli bir adamdır; sonradan görmüş milyoner zenginler gibi gülünç olamaz, eski fakat tertemiz elbisesini kendisine yakıştırmayı bilen bir görgülü soyludur.²²⁴

Dolayısıyla ulus-devletin “kimiz ve nasıl olmalıyız” sorularını sabitlediği ve eyleyicilerin de buna uygun cevaplar üretmeye motive edildiği dönem, fikir dünyasını benzer sonuçlar üretmeye yönlendirmiştir. Esasen özcü bir yaklaşımla, ulus-devlet tüm bilim dünyasını, Halkevleri gibi kültür kurumlarını ve yayın organlarını Türklerin ve Türk dilinin özünü bulmaya teşvik etmekte, tarihi çok eskilere dayanan bu özle milletin gelişiminin mümkün olduğunu savunmaktadır. Tabi ki burada temas edilmesi gereken en önemli nokta bu özün “hangi söylemle” olduğu kadar, “nasıl kurulduğuna” verilecek cevapların bizi götüreceği yerdir. Çünkü konu bağlamında Türkçenin özüne vakfedilen vasıflar, aynı zamanda ulusal kimliğin ve bilincin kuruluş biçimlerinden yalnızca biridir. Bu kuruluşta “öz”ü bozacak unsurların önsel olarak reddedilmesi, ırkçı-milliyetçi ulus anlayışının nasıl kurulduğuyla ilgilidir:

²²³ Aptullah Battal, **Fin İli-Fin Dili**, Ülkü, C:1, S. 3, Nisan 1933, s. 218.

²²⁴ Aktaran Tanıl Bora, **Türk Sağının Üç Hali: Milliyetçilik Muhafazakarlık, İslamcılık**, Birikim Yayınları, 3. Baskı 2003, İstanbul, s. 26.

Dil birliği bir ulusun en kuvvetli yanıdır. Herhangi bir topluluğu işe yaramaz, kolayca içine girilebilir bir şekle sokmak için en iyi usul o topluluğun içine dil ayırtını sokmaktır. Ne kadar acı ki imparatorluk bu işi de yapmış Türk ulusunun varlığına bir yandan da onu dil ayrılığına düşürmek suretiyle kıymıştır.²²⁵

1935 Dil Bayramı'nda Ankara Halkevi Başkanı Ferid Celal Güven'in bu söylevinde de öne çıkan temel nokta, Türk'ün özüne hanel getirecek en önemli etkinin tek dil konuşmayan toplum yapısı olduğudur. Dilde görülecek bu heterojenlik Osmanlı'da vardır ve Türk ulusunun varlığı bu heterojenlik sonucu zarara uğramıştır. Osmanlı, toplumda farklı dillerin konuşulmasına izin vererek ana dilin Türklükle tanımlanan bir üst kimlikte kendi gücünü bulmasına engel olmuş, teklik yaratma kudretini gösterememiştir. Falih Rıfkı (Atay) gibi Ülkü'de yazıları sıklıkla yayınlanan edebiyat dünyasının isimleri de benzer düşüncelerle iştigaldir. Derginin en önemli amacını “Türkiye'nin öz ülkesünü bütün gençliğe yaymak, gençliği bu ülkü etrafında toplamak”²²⁶ olarak ele alan Atay, aynı zamanda Mustafa Kemal'in yakın çevresinde bulunan önemli bir isimdir. Avrupa merkezli tarih yazımını tersine çevirecek bir resmi tarih için Anadolu tarihinin ortaya çıkarılması gerektiği düşüncesinde olan Atay'a göre Türkler, “sürekli hanedan ve şef yetiştiren hiçbir zaman kısırlaşmamış bir ana millettir.”²²⁷ Bu milletin dilini yaymak ve inkılap ideolojisini halka benimsetmek için ise rejimin “yeni kafaya, yeni müstakil Türk kafasına, Türk kültürüne, milletler arasında Türk kafasının varlığına”²²⁸ ihtiyaç vardır:

Bizde dil davası iki bakımdan tetkik edilmek lazımgelir: Biri tarihidir. Nasıl Türk milleti kaynak-millet ise Türkçe kaynaklı'dır. Ve senelerden beri nasıl milli tarihimiz hakkında yanlış kanaatleri düzeltmeğe çalışıyorsak, dil davamızın hakikatini de kendimize ve başkalarına anlatmak mecburiyetindeyiz. İkincisi bugün kullanmakta olduğumuz dili, Garb medeniyeti aleminin ileri bir ilim ve sanat dili olarak inkişaf ettirmektir.²²⁹

Ulusal kimliğin üretim sürecinde Falih Rıfkı gibi yazarlar da yeni roller üstlenmiştir. Bu özgün yolcular topluluğu, kimliğin siyasal iktidara seferber edilebilme potansiyelini açığa çıkaracak, homojen ve sabit bir milli kimliğin ideologları olarak oyundaki yerlerini alacaklardır. Bizi böylesi bir varsayımda bulunmaya iten tek referans şüphesiz bu kesimlerin dergide çıkan yazıları değildir. Devletin partisi CHP

²²⁵ Dil Bayramı Töreninde Açma Söylevi, Ülkü, C: 6, S: 32, Birinciteşrin 1935, s. 89.

²²⁶ Falih Rıfkı, “Ülkü”, Hakimiyeti Milliye, 20 Şubat 1933.

²²⁷ Falih Rıfkı, “Türk Tarihi”, Hakimiyeti Milliye, 21 Ağustos 1931.

²²⁸ Falih Rıfkı, “Yazı Dil Kafa”, Hakimiyeti Milliye, 2 Birinciteşrin, 1932.

²²⁹ Falih Rıfkı Atay, **Dil Kurultayı**, Ülkü, Cilt:8, Sayı 43, Eylül 1936, s. 1.

içindeki aktif pozisyonları, milletvekili kimlikleri, farklı basın yayın organlarına verdikleri demeçler, cumhuriyetin önder kadroları ile kurdukları yakın ilişkiler ve bu ilişkilerin düşüncelerine yansıma biçimleri gibi bir çok gösterge aynı noktaya varmaktadır. Milliyetçiliğin yazarların da ötesine geçerek ve bilim dünyasını da bağrına basarak ilerleyen bu operasyonu, hatırı sayılır bir akademik kadroyu da “ülkü yolunda” ilerleme davasının bir parçası haline getirmiştir. “İrk teorileri” ile tanınan ve Atatürk’le de yakın ilişkisi olan Eugene Pittard gibi akademisyenler, derginin 41. sayısından itibaren direktörlüğünü üstlenen Profesör Fuad Köprülü, Profesör Şevket Aziz Kansu gibi zengin bir akademi ordusu elbirliğiyle aynı eğilimde olduklarını belirten yazılar yazmışlardır. Ne var ki bu yazıların içeriği derginin ilk yıllarında çok daha sert ve katı bir milliyetçi tonu içerirken 30’lu yılların sonuna doğru millet, ırk, dil gibi asli önermelerin yumuşayarak daha kapsayıcı bir eğilimle buluştuğunu söyleyebiliriz.

Örneğin Fuad Köprülü 1940 yılının Mart ayında Fransız haftalık bir edebiyat dergisi olan *Les Nouvelles Littéraires*’in farklı milletlere mensup bilim insanları arasında yaptığı bir ankete cevap vermiş ve bu anket derginin Mayıs ayı sayısında yayınlanmıştır. Söz konusu ankette özellikle millet ve ırk meselesinde ifade ettiği düşünceler ve bu cevapların değişime dair sunduğu ipuçları dikkate değerdir:

Bütün medeniyetin yalnız mümtaz bir ırkın eseri olduğunu ve binaenaleyh yalnız bu ırkın insaniyetin mukadderatını elinde tutması icabetdiğini iddia eden bir nazariye, neticeleri itibariyle ancak hodbin ve mahvedici olabilir. On üçüncü asrın başlangıcında yaşayan büyük bir Türk mutasavvıf şairi: Yetmiş iki millete bir göz ile bakmayan halka müderris olsa hakikat de asidir diye bağırırmıştı.... Tarihlerin her devrinde, insaniyet için felaket olmuş bazı hatalara tesadüf edilebilir; lakin bunlardan hiç bir tanesi, bugün insaniyetin me’yüsane şahid olduğu mücadeleleri doğuran ideoloji delaletleri kadar feci olmamıştır. Bu büyük hataya ‘İrk mesihciliği’ demek isterim. Halbuki bu ‘İrk Mesihciliği’ni bir faaliyet prensibi haline getirenler, beşeri silsilenin zirvesinde bulunduğunu iddia ettikleri milletleri en iptidai hürriyetlerinden bile mahrum ettikleri zaman, ne dehşetli bir tenakusa düşüyorlar!²³⁰

Köprülü bu fikirlerini senelerden beri eserlerinde hep ifade ettiğini, milli harekete asıl özünü verenin de bu öz olduğunu belirtmiştir. Köprülü her ne kadar Birinci Türk Tarih Kongresi’nde eleştirdiği fakat onaylamak zorunda kaldığı tezlerden çok daha farklı bir noktaya savrulmuş olsa da milli birlik hakkındaki fikirleri bakidir. Ancak

²³⁰ Bir Ankete Cevap, Ülkü, Cilt: 16, Sayı 87, Mayıs 1940, s. 259-260.

Köprülü'nün gerek tarihe ve edebiyata olan ilgisini gerekse de siyasi hayatını değerlendirirken, fikir hayatının farklı dönemlerde geçirdiği evrimi göz önünde bulundurmak gerekir. Dilde yenileşme hareketinin ilk savunucuları Genç Kalemler'e²³¹ milli bir dil yaratılamayacağını iddia ederek savaş açan Köprülü ile cumhuriyetin dil atılımını alkışlayan Köprülü aynı değildir. Cumhuriyet'in kuruluşuna kadar daha çok Osmanlıcı çizgide seyreden fikirleri, daha sonra kırılma yaşayarak etnik bir milliyetçilik çizgisine evrilen Köprülü'de millet, şayet dil, tarih ve maneviyat açısından bir bütünlük taşımazsa gerçek manada bir millet değildir. Ona göre geçmişin ölü kalıntılarına cumhuriyetle indirilen ağır darbe, böylesi bir bütünlük oluşturacak milleti yaratma enerjisi taşımaktadır. 40'lı yıllarda ise cumhuriyetin yarattığı "İstiklal ruhu"nu hala kaybetmemiştir, çünkü bu ruhu kaybetmeyen manevi ve ahlaki faziletlerle donanmış bir millet, "tarihin buhranlı devirlerinde daima muhteşem bir birlik manzarası gösterir ve kendi iradesini temsil eden bir milli şefin idaresi altında birleşir."²³² İkinci Dünya Savaşı'na atıfla yazıldığını düşündürten bu sözünde Köprülü her ne kadar İsmet İnönü'yü işaret ederek onun etrafında kenetlenme çağrısı yapsa da siyaset hayatının ileriki yıllarında CHP'den ayrılarak Demokrat Parti'nin (DP) kuruluşunda önemli bir rol oynamış ve daha sonra DP'nin meclisteki ilk milletvekillerinden olmuştur.

Yine aynı şekilde dergide hemen hemen her konu hakkında yazan ama daha çok "Öjeni Problemleri" ve "ırk" yazılarıyla oldukça önemli tartışmalar yürüten isimlerden Şevket Aziz Kansu²³³ da Köprülü ile aynı çizgide bir dönüşüm geçirmektedir. Bu dönüşümle, geçmişte ifade ettiği sabit ve yekpare bir millet-dil anlayışından ırkçı öğeleri kovmaktadır. Kansu, *Türk Antropoloji Enstitüsü*'nün 1925'te kuruluşundan sonra yayınlanmaya başlayan *Türk Antropoloji Mecmuası*'nın kadroları arasına 1930'da katılmış ve Umumi Katip olarak görev almıştır.²³⁴ Türk Antropoloji Mecmuası'nda oldukça etkili bir isim olan ve Türk ırkının üstün bir ırk

²³¹ Genç Kalemler Dergisi, 1911 yılında Selanik'te yayınlanmaya başlayan, milli edebiyatı ve "dilde özleşme"yi savunan bir dergidir. Derginin ilk sayısında yayınlanan "Yeni Lisan" başlıklı makale nedeniyle *Yeni Lisan Hareketi* olarak da anılmaktadır. Ömer Seyfettin, Ziya Gökalp, Ali Canip Yöntem gibi isimlerin etkin olduğu dergide, özellikle Arapça ve Farsça kelimelerin dilden temizlenmesi, İstanbul Türkçesi baz alınarak edebiyat alanında milli bir yazı dilinin ve milli edebiyatın oluşturulması yönünde oldukça ateşli yazılar yayınlamış, 1912 yılında da yayın hayatı sona ermiştir.

²³² M. Fuad Köprülü, *İstiklal Ruhu*, Ülkü, Cilt: 17, Sayı: 98, Nisan 1941, s. 97.

²³³ Şevket. A. Kansu ile ilgili ayrıntılı bilgi için bkz. Nazan Maksudyan, *Türklüğü Ölçmek Bilimkurgusal Antropoloji ve Türk Milliyetçiliğinin Irkçı Çehresi (1925-1939)*, Metis Yayınları, İstanbul, 2005.

²³⁴ Nazan Maksudyan, *A.g.k.*, s. 106.

olduğunu kanıtlamak için “bilimsel” çalışmalar yürüten Kansu’nun 40’lı yıllarda geçirdiği söz konusu dönüşüm, bu bakımdan özel bir ilgiyi hak etmektedir:

Millet münhasıran bir ırk realitesi demek değildir. Milletin teşekkülünde ırk bir malzeme, bir temel taşıdır. Fakat bu temele dayanarak meydana gelen bina bambaşka bir realitedir. Bu realite dil, tarih ve umumiyetle kültürden yapılmıştır. Irki verasetin fertlere zorla kabul ettirdiği karakterlerin (morfolojik karakterlerin) yanı başında milli karakterlerin mevcut olmadığını inkar edebilir miyiz?²³⁵

1930’ların başında ulusal söyleme resmi tezlerle eklemlenen ırki unsurların ve vurgunun 1940’ta Kansu’nun makalesinin başında asli bir öge olarak varlığını koruduğunu görüyoruz. Kansu’ya göre milli bir kültürel ve siyasal kimliğin taşıyıcı sütunu yine Türk ırkıdır. Yani Türk ırkının milli miti ile birlikte dil, tarih ve kültür dokunulmadan aynen kalmıştır. Ancak yazar devamla eklemektedir:

Millet ırk gibi, veraset bakımından bir ataleti değil, her an ve her zaman verasetin bigane kaldığı insanın tarihi ve kültürel kazançlarını kendisini teşkil eden efradına terbiye, ilim, sanat, felsefe, edebiyat, tarih vasıtalarıyla vermek, aşılacak gibi muazzam bir cehit savaşı sayesinde mevcut olan ve baki kalabilen dinamik bir realitedir. Bir milletin yapısında ırk kaba, asli ve istatik unsuru, kültür, yani doğrudan doğruya milli kıymetler ile manevi ve dinamik unsuru teşkil etmektedir. Dünyada medeni insan topluluklarının idaresi (antropoteknik) bu hakikatin inkişafı nisbetinde, yani ırk veya ırkların hakimiyeti ile değil, insan cehdinden doğan milli toplulukların yaşama hakkına hürmet nisbetinde bu dünya insanlarına insanca bir huzur ve saadet temin edecektir. Türkiye Cumhuriyeti rejiminin milleti bu manada anladığını burada tebarüz ettirmek de bir vazifedir.²³⁶

Yazısının devamında ırkı statik ve kaba bir unsur olarak tarif eden Şevket Kansu, ırkın akılcı olmayan doğasının hakimiyeti yerine başta söyledikleriyle çelişkili bir biçimde dil ve kültür gibi dinamik unsurları koymaktadır. Ülkü Dergisi’nde erkek ve kız çocukları üzerinde kendi asistanları ile birlikte yaptığı “antropometrik araştırmaları”²³⁷ ve öjeni yazıları yayınlanan Kansu’nun, söz konusu araştırmasından yaklaşık bir sene sonra, millet yaklaşımından “ırk”ı çıkarıp atması şaşırtıcıdır. 907’si kız 1690’ı erkek toplam 2597 çocuk üzerinde, kafatası genişliği, parmak uzunlukları, kulak deliği açıklığı, alın ve yüz genişliği, sol ve sağ el genişliği gibi antropometrik ölçümlerle “Türk ırkına” dair bulgular elde etmeye çalışan, daha sonra da ırkın ıslahı

²³⁵ Şevket Aziz Kansu, **İrk ve Millet**, Ülkü, C:14, S: 84, Şubat 1940, s. 497.

²³⁶ Şevket Aziz Kansu, A.g.m., s. 498.

²³⁷ Prof. Ş. Aziz Kansu, **Kız ve Erkek Çocukları Üzerinde Antropometrik Araştırmalar**, Ülkü, Cilt: 12, Sayı 71, İkincikanun 1939, s. 398-408.

için öjeni tartışmaları yürüten Kansu, bir sene sonra medeniyetin ırk veya ırkların hakimiyeti ile değil farklı milletlere saygı ile kurulabileceğini dile getirmiştir.

Her ne kadar derginin 1940 ve 1941 yıllarındaki sayılarında, dilin milleti millet yapan önemli bir unsur oluşuna dair vurgu şiddetini yitirse de tümünden yok olmamıştır. Dil meselesinin Falih Rıfkı gibi “artık çözüldüğünü”²³⁸ düşünenler olsa da, meselenin ciddiyetinin hala devam ettiğini, vakit kaybetmeden harekete geçmek gerektiğini şiddetle savunanlar da vardır:

Namık Kemal’in gerek kullandığı lisan, gerek kullanılmasını istediği ve Buharalı tarafından bile anlaşılmasını temenni ettiği lisan siyaseti ne kadar kuvvetlidir! Lisan meselesinde vakit geçirmeden Namık Kemal’in yolunu takib etmediğimiz takdirde, onu daha çok hasretle yad etmek zaruretleri karşısında kalacağız. Türkçenin kuvveti, işsiz ve güçsüz, gayr-ı ciddi insanların elinde oyuncak mevzuu olmakla değil, ‘münasebat-ı edebiye’ yaratmakla, faaliyet içinde bulunmakla edebi ve lisani aksiyona geçmekle teessüs edilecektir.²³⁹

Derginin incelediğimiz zaman aralığında başlı başına millet-dil ilişkisini inceleyen yazıları çok sınırlıdır. Ancak bu ilişkinin izlerini gerek dil ile ilgili çıkan yazılarda gerek diğer konuları içeren yazılarda bolca bulmak mümkündür. Ne var ki dil tartışmalarının bereketli malzemesi 1935-1936 yıllarından sonra giderek azalmış, yazılar sadece Dil Bayramlarında Türk dilinin muhteşemliğini, yüceliğini vurgulayan yazılar, söylevler, nutuklarla sınırlı kalmıştır. İkinci Türk Tarih Kongresi’nin 1937 yılında toplanmasından önce ve sonraki yazılar da içerik bakımından daha önceki bölümlerde ele alınan Güneş-Dil Teorisi’nin tekrarından ibarettir.

5. 4. Ülkü’nün Dil Davası: Türkçenin Saflaştırılması

TDTC 12 Temmuz 1932’de kurulduğunda attığı ilk ve en önemli adım, Türkçeyi Arapça ve Farsçanın etkisinden kurtarmak, kullanılan bu sözlerin yerine öz Türkçe karşılıklarını bulmak olmuştur. Atatürk’ün Türk milletinin kökleşmesinde etkili olduğunu söylediği tarihi gerçekler²⁴⁰ içerisinde önem atfettiği ve kendisinin de bu alanda çok yoğun mesai harcadığı konu dil birliği meselesidir. Atatürk kelimelerin

²³⁸ Falih Rıfkı Atay, **Bir Temsil Karşısında Bazı Düşünceler**, Ülkü, C:17, S:101, Temmuz, 1941, s. 385.

²³⁹ Ziyaeddin Fahri, **Namık Kemal ve Yaşayan Tarafları**, Ülkü, C:16, S: 94, Birincikanun 1940, s. 296.

²⁴⁰ Atatürk bu tarihi gerçekleri, siyasi varlıkta birlik, dil birliği, yurt birliği, ırk ve köken birliği tarihi yakınlık, ahlaki yakınlık olarak belirtmektedir. Bkz. **Medeni Bilgiler**, Mustafa Kemal Atatürk, Toplumsal Dönüşüm Yayınları, 2. Baskı 2010, İstanbul

kökenleri ve Türkçe karşılıkları üzerine oldukça fazla kafa yormuş, bilhassa “Arapça ve Farsçanın istilasına uğramış” Türk dilinin saflaştırılması çalışmalarını yakından takip etmiştir. Bu çalışmalar doğrudan CHF ve hükümetin talimatlarıyla TDTC’nin kararları, Halkevleri’nin Dil ve Edebiyat Şubeleri, gazeteler ve dergiler eliyle yürütülmüştür. Gerek dil kurultaylarında alınan kararlar gerekse de TDTC’nin çalışmalarıyla Dil Seferberliği başlatılmış, dil anketleri düzenlenmiş, tarama fişleri oluşturulmuş, Tarama Dergisi ve Karşılıklar Kılavuzu yayınlanmıştır.

Dilde yeni bir reform arayışına girilerek üstten gelen bu ulusçu mesajı topluma yayma ve halk kitlelerini harekete geçirerek bu sürecin parçası haline getirme, seferberliğin temel yönelimlerinden birisidir. Sürecin en baştan çok yaratıcı bir şekilde şekillendirildiğini, akademik camianın da dahil edilmesiyle “bilimsel” olma iddiası taşıyan kimi çalışmaların yapıldığını söyleyebiliriz.

Mehmet Saffet’e göre bu büyük medeni dili Osmanlı’nın kalıntılarından temizlemek ve onun zenginliğini keşfetmek “yine Onun sezişinin Onun iradesinin mahsulüdür.”²⁴¹ Saffet’in işaret ettiği Atatürk’ün önderlik ettiği bu süreçte, bir aidiyet formu olarak Türkçenin yaygınlaştırılması öz, sade ve anlaşılır kılınması çabalarının en önemli duraklarından birisi basındır. Ülkü Dergisi bu çalışmalara gerek Halkevleri’nin yayın organı olması nedeniyle gerekse de CHF Genel Sekreteri Recep Peker’in talimatlarıyla doğrudan katılmıştır. Şubat 1933 tarihli ilk sayısında “Okuyanlarımızla Konuşma” başlığı açılmış, bu bölümde inkılaplardan bahsedilerek yazıların hangi kriterlerle ele alınacağına ve içeriğine dair bir yazı cetveli sunulmuştur. Bu yazı cetvelinde Dil ve Edebiyat bölümlerinde yazılabilecek yazıların içeriğine dair bir sınırlandırma getirilmiş, kurallar baştan belirlenmiştir:

Türk dilinin eskiliğine, zenginliğine, yaygınlığına dair tetkikler. Selçuk ve Osmanlı devirlerinde Türk dilinin uğradığı değişmelere, halk dili ile yazı dili arasındaki ayrılıklara ve bugüne kadar dili sadeleştirme yolunda atılan adımlara dair tetkikler. Dili sadeleştirme, özleştirme yolunda denemeler, düşünceler, teklifler.²⁴²

Yazarlardan sadece söz konusu kurallara uyum değil aynı zamanda “fikri batıcı hale getirmeden tedrici bir sindirme usulü takip etmeleri”²⁴³ beklenmektedir. “Vatandaşların memleket ve millet işlerini bilhassa milletin yüksek kültür işlerini,

²⁴¹ Mehmet Saffet, **Kültür İnkılabımız**, Ülkü, C.1, S. 5, Haziran 1933, s. 352.

²⁴² **Okuyanlarımızla Konuşma**, Ülkü, Cilt: 1, S:1, Şubat 1933, s. 90.

²⁴³ A.g.m, Ülkü, Cilt: 1, S:1, Şubat 1933, s. 94.

düşündükleri gibi, zahmetsizce konuşabildikleri bir yer”²⁴⁴ olan Halkevleri’nin dil işleriyle kurduğu ilişki, bulundukları il ve ilçelerde TDTC’nin tarama ve karşılık bulma fişlerini doldurmak, halk dilindeki atasözü ve deyimleri Türkçeleştirmek, öz Türkçe olmayan sokak, cadde, köy isimlerini tespit etmek, sade ve anlaşılır Türkçe konuşma kursları ve Türkçe müsabakaları düzenlemek, ana dili Türkçe olmayanlara Türkçe öğretmek gibi sayısız faaliyette ortaya çıkmıştır. Ülkü, Halkevleri’nin ve TDTC’nin bu faaliyetlerini sayfalarına taşıyarak, dil anketlerine yer vererek, piyes ve hikaye yazma yarışmaları düzenleyerek, dilin sadeleştirilmesine dönük araştırma yazıları yayınlamaya destek çıkmıştır. Tüm bu kurumlar ve dergi eş güdümlü hareket etmiş ve birbirlerini destekleyen bir çizgide yoğun bir çalışmaya girişmişlerdir:

Dil kongresinin yarattığı eserler bundan daha az değildir. Gerek kongrenin toplanmasıyla ve gerek kongreden sonra dil meselesi üzerinde memleket münevverleri çok alakadar olmuşlardır. Bir taraftan ilmi metotlar içinde çalışarak dil bakımından beynelmilel kıymeti haiz büyük keşiflere doğru yürünmekle beraber bir taraftan da bir müddetten beri memleketimizde başlayan sadeliğe doğru olan harekete daha teşkilatlı ve daha nizamlı ve daha kuvvetli bir yürüyüş verilmektedir. Binaenaleyh Halkevlerinin kültür çalışmasına fevkalade büyük yardımı geçen ve ona rehberlik eden Tarih ve Dil Cemiyetlerini büyük saygılarımla selamlarım. Aynı maksat uğrunda çalışan müesseselerimizin çalışma usullerinde de bir birlik temin için Halkevlerinin dil şubeleri direktif almak hususunda Dil Cemiyetine bağlanmıştır.²⁴⁵

Necip Ali Bey’in Halkevleri’nin açılış nutkunda da belirttiği üzere, bu eş güdümü kuvvetlendirecek bir adım atılmış, evlerin Dil ve Edebiyat şubeleri TDTC’ne bağlanmıştır.

Cemiyet Martın 7-8 gecesini Hami Reis Gazi Hazretlerinin reisliği altında Çankaya’da bir toplanma yapmış ve dil özleşmesi ve yenileşmesi işini az zamanda ileri götürecektir. Bu karara göre, her gün konuşurken ve yazarken kullandığımız Arapça ve Farsça kelimelere bütün milletin elbirliğiyle öz Türkçe karşılıklar aranacaktır.²⁴⁶

TDTC’nin Atatürk’ün önderliğinde başlattığı seferberlik tebliği Ülkü’de yayınlanmış ve bu tebliğ ile konuşma dilinde kullanılan Arapça ve Farsça kelimelerin Türkçe karşılıklarını en kısa yoldan ve kısa zamanda halkın yardımı ile bulmak üzere bir anket çalışması başlatılmıştır:

²⁴⁴ **İsmet Paşanın Nutku**, Halkevleri Yıl Dönümünde, Ülkü, Cilt:1, S. 2, Mart 1933, s. 99.

²⁴⁵ **Necip Ali Beyin Nutku**, Halkevleri Yıl Dönümünde, Ülkü, C: 1, S:2, Mart 1933, s. 110.

²⁴⁶ **Dil Seferberliği**, Hami Reis Gazi Hazretlerinin İrşatlarıyla Türk Dil Tetkik Cemiyetinin Attığı Büyük Adım, Ülkü, C: 1, S: 2, Mart 1933, s. 116.

Arapça ve Farsa kelimeler taranarak bunların karşılıkları aranacak olanlar birbiri ardına listeler halinde her gün Ajans, Radyo ve gazetelere bildirilecektir. Bu anketin üç ayda sonu alınmasına çalışılacaktır. Dil işini öz sahibi olan milletin ortaklığıyla başarmak yolundaki bu adımda bütün milletin ve bütün gazetelerin dileklerini yerine getireceğine güvenen T.D.T.C. şimdiden herkese teşekkür eder.²⁴⁷

Cemiyetin bu yazısının arkasında yer alan ilanda ise Ülkü, TDTC'nin yayınladığı kelime listelerine karşılık bulmak için çağrı yapmış ve “Öz Türkçe Yarışı” başlığıyla bir yarışma düzenlediğini duyurmuştur:

Dil özleşmesi savaşında bütün okuyanlarımızın canla başla çalışacaklarına inanımız vardır. Gönderilecek karşılıkları basacağımız gibi Türk Dili Tetkik Cemiyetine de yollıyacağız. En çok beğenilecek karşılıklar yollıyanların adlarını gelecek sayımızda açacağımız şeref sayfasına yazacağız.²⁴⁸

“Öz Türkçe Yarışı”nın yanı sıra Mayıs ayı sonuna kadar devam edecek öz Türkçe yazılmış bir şiir ve hikaye yarışması da başlatmış, beğenilenlerin Haziran sayısında bir ek olarak basılarak yeni sayıyla birlikte dağıtılacağını belirtmiştir.

Seferberliğin başlamasından Ekim 1933 yılına kadar yapılan tüm çalışmalar, TDTC'den İbrahim Necmi tarafından Ülkü'de yazılmıştır. Dilmen o güne dek yapılan çalışmaların; “hazırlanan kitaplar, Türk dilinin başka dillerle karşılaştırılması, yeni gramer çalışmaları, söz derleme seferberliği, karşılıklar kılavuzunun hazırlanması, bütün gazetelerde dil köşelerinin açılması, içerde ve dışarda dil ile ilgili yayınların takip edilmesi, yazarların ve edebiyatçıların yeni kelimeleri kullanmalarının sağlanması”²⁴⁹ olduğuna dikkat çekmiş ve kapsamlı bir döküm çıkarmıştır. İbrahim Necmi'ye göre dil anketinin ulaştığı binlerce söz içerisinde Türkçe karşılığı olmayan tek bir kelime yoktur. Tarama fişlerinden oluşan Tarama Dergisi'nin çalışmaları ise daha uzun sürmüş, yine İbrahim Necmi çıkacak derginin içeriğine dair uzun bir yazı yazmıştır.²⁵⁰

Tüm bu çalışmalar devam ederken Türk dilinin tarihi üzerine incelemeler de bir taraftan hız kazanmıştır. Özellikle Türkçenin Sami ve Arı dillerle karşılaştırılması, Hint-Avrupa dil grupları içerisindeki yeri gibi araştırmalar yapılmıştır ve tüm ulaşılan sonuçlar dil kurultaylarında sunulmuştur. Gramer araştırmaları ise başka dillerin gramer yapılarına benzetme yoluna gitmeden bir yol bulunabilmesi için

²⁴⁷ A.g.m., Ülkü, C: 1, S: 2, Mart 1933, s. 116.

²⁴⁸ A.g.m., Ülkü, C: 1, S: 2, Mart 1933, s. 118.

²⁴⁹ İbrahim Necmi, **T.D.T.C. Bir Yıl İçinde Neler Yaptı**, Ülkü, C: 2, S: 9, Birinciteşrin 1933, s. 187-190.

²⁵⁰ İbrahim Necmi, **Türk Dili: Tarama Dergisi Nedir**, Ülkü, C: 3, S: 15, Mayıs 1934, Mayıs 1934, s. 177-180.

ertelenmiş, dilin tarihi ve lehçeler sözlüğü ortaya çıkmadan böylesi bir çalışmaya girişmenin yanlış olacağı düşünülmüştür.²⁵¹

Bir önceki bölümde, dergideki dil yazıları vasıtalarıyla incelenen dil-millet ilişkisini Türkçe'nin arındırılması ve kendi öz benliğine kavuşturulması olarak okuyabileceğimiz “dil davası” tartışmalarında da görebilmek mümkündür.

Dil bir budunun ta kendisidir. Dilin yabancı kelimelerden temizlenmesi ve genişletilmesi yolunda yapılan hareketler budunun manevi benliğinin kurtuluşunu ve onun kuvvetini yaratır. İşte bugünkü dil davasının en açık ve en ayırt edici vasıflarından biri de budur. İleri milletlerin hepsi dil işini en birinci ulus işi saymışlardır.²⁵²

Dilin yabancı dillerin boyunduruğundan kurtuluşunun coşkuyla beklenen bir şey olduğunun en büyük göstergesi, “dil dirilmesine” ülkenin her yanından yükselen olumlu tepkidir. Türkçenin Türk olmakla fitraten bütünleşmesi, dildeki olumsuzluklardan bünyesel olarak arınmasıyla mümkündür. Yazara göre esasen bu dil, zaten milli kimlikte kayıtlıdır ve manevi kurtuluşun ölçüsü dil davasının kaydettiği ilerlemedir. Hasan Ali Yücel'e göre ise dilin arınması için “Tanzimat'tan cumhuriyet çağına kadar kimi adımlar atılmışsa da bunlar yarım kalmış, başarıya ulaşmamış kıvılcıklardır.”²⁵³ Sosyal bünyenin kuvvetlendirilmesi ve dilin yegane özüne kavuşturulması, tarihi seciyeye bakarak saf Türkçenin yaratılmasıyla gerçekleşecektir. Ülkü'deki yazarların düşüncelerine yön veren bu itki, kronik bir beka söylemiyle de desteklenmektedir. Osmanlı tarihinin üzerinden aşip en uzak geçmişe giderek dilin ve milletin bekası sağlanacaktır. Bunun için kimi adımlar atılarak “Türk Dili Araştırma Kurumu kendi içinden ayıracağı bir kuruma tarih bakımından dil araştırmaları yaptıracak ve “Türk Tarihinin Ana Hatları eserinin dil kısmını som töz halinde yazdıracaktır.”²⁵⁴

Türk Tarihinin Ana Hatları adlı eserin dil bölümü için oluşturulacak bu som töz, dile dair artık değişmesi mümkün olmayacak ve “evrensel bir nitelik taşıyacak” kurgunun oluşturulması ve güçlendirilmesiyle ilgilidir:

A) Eskiliğiyle, Asıllığıyla, doğruganlığıyla ve sonsuz yaratma yeteneğiyle, Türk dilinin bütün dünya dilleri arasında tuttuğu özgün yeri;

²⁵¹ İbrahim Necmi, **İkinci Dil Kurultayına Doğru**, C: 3, S: 18, Ağustos 1934, s. 411.

²⁵² Necip Ali, **Türk Dili ve Türk Müziği**, Ülkü, C:4, S:22, Ülkü, Birincikanun 1934, s. 246.

²⁵³ Hasan Ali, **Dil İnkılabımızın Karakteri**, Ülkü, C:4, S:22, Ülkü, Birincikanun 1934, s. 255.

²⁵⁴ Türk Tarihi Araştırma Kurumunun Programı, Ülkü, C:6, S:31, Eylül 1935, s. 11.

- B) Bu dilin başka uluslara nasıl ulusal dil olduğunu, yahut başka ulusların dillerine kendi kelime haznesinden ve ‘nahvından’ kök, kelime ve yapı vererek, hepsine genel bir ana kaynak hizmetini gördüğünü;
- C) Türk dilini bütün dünya dillerinin genişlemesinde ve evreninde en dokunaklı bir etke olduğunu;
- D) Türk dilinin, Sümerlerin, Etilerin ve başka eski Anadolu uluslarının, Mısırlıların, Yunan kültürünü doğuran Giritlilerin ve Egelilerin, ve Roma kültürünü doğuran Etrüsklerin ana dilleri olduğunu ispat ederek, bugünkü modern batı kültürüne ana kaynak olan bu en eski yüksek kültürlerin, Türk uluslarının uruksal genisinin ürünü olduğunu göstermek.²⁵⁵

Osmanlı’ya karşı yükseltelen şikayet dili ile hedefini bulamamanın getirdiği gerilim, kendisini som tözdeki “eskilik ve asıllık” söyleminde yeniden göstermiştir. Bir taraftan dilin eski ve köklü oluşuyla saygın bir konuma terfi etmesine, diğer taraftan bütün dillere kendi kelime evreninden kelime vererek ata bir dil oluşuna dair geliştirilen repertuar, daha önce rafa kaldırılan “başka dillere benzememe” tutumuyla çelişkili görünmektedir. Dünya dillerini etkilediğine dair daha önce dışarıda bırakılan evrensellik söylemi, uzaktaki ulaşılmaz soyut tarihle modern dünyaya seslenen bir görünüme kavuşmuş gibidir. Nitekim tarihin aracılığı olmaksızın, böylesi bir teorinin bütünsel bir hikaye içinde topyekûn bir meydan okumaya dönüşmesi olanaklı değildir. Ne var ki önceki önermelerle bu som töz arasındaki örtüşmezlik, dilin kamusal kimliğiyle örtemeyeceği kimi tutarsızlıklara işaret etmektedir. Bu değişimin elbette başka nedenleri de vardır. Ancak nihayetinde üzerine önemli bir araştırma literatürü de bulunan Güneş Dil Teorisi’nin en billur ve som hali de böylelikle ortaya çıkmıştır. Zira dergide üç ay gibi kısa bir sonra İbrahim Necmi’nin teorisinin esaslarını,²⁵⁶ dilin etimolojik, morfolojik, fonetik ve sentaks özelliklerini anlatan başka bir yazısı yer alacaktır.²⁵⁷ Dili bileşenlerine ayırıp onu hızla teoriye dönüştüren bu eğilim, toplumsal-sosyal alanda dilin cinsiyetini belirleyecek kadar da karşılık bulmuştur. 1936 Dil Bayramı’nda “dil hareketinde Türk kadınına düşen ödevleri” hatırlatan bir konuşma yapan Melahat Hanım’ın (yazıda soyadı geçmiyor) söylediklerine yer veren yazıdaki tanımlama şaşırtıcıdır:

[...] Sırtındaki mermiye çocuğunun kundağını sararak savaş alanlarında günlerce, haftalarca çıplak ayakları, giyimsiz sırtlarıyla koşan, yurdunu işleten, tarlasını yeşerten türk kadını öz dilin kadınıdır.²⁵⁸

²⁵⁵ Türk Tarihi Araştırma Kurumunun Programı, Ülkü, C:6, S:31, Eylül 1935, s. 11.

²⁵⁶ İ. Necmi Dilmen, **Güneş Dil Teorisinin Esasları**, Ülkü, C:6, S: 35, İkinci Kanun 1935, s. 329.

²⁵⁷ **Güneş-Dil Teorisi Türk Dili Analiz Yolları**, Ülkü, C:6, S: 35, İkinci Kanun 1935, s. 331.

²⁵⁸ Ankara’da Dil Bayramı, Ülkü, C: 6, S: 32, Birinciteşrin 1935, s. 87.

Türklüğün özünde bulunduğu varsayılan kahramanlık anlatısının, biraz da zorlama sayılabilecek bir tespitle kadının öz diliyle bütünleştirilerek kaynağa gönderme yapması ilginçtir. Böylesi tespitleri veya bağdaştırmaları toplumsal bir buyruğa dönüşen dil atılımıyla birlikte düşünebiliriz. Toplumsal alandaki seferberliğin bu aşırı görüntüsü, siyasal içeriğin hangi biçimlerde halka yansıdığını göstermesi bakımından çarpıcıdır.

Devam edecek olursak tüm sonuçların varacağı ve mutlak bir kabulle son bulacağı nokta Güneş-Dil Teorisi'dir ve dergi bu teoriyi mümkün olduğu kadar fazla anlatmaya gayret ederek Ağustos 1936'da gerçekleştirilen Üçüncü Türk Dili Kurultayı'nın sonuçlarını kendi okuyucu kitlesiyle paylaşmıştır. Kurultayın ürettiği sonuçların önemli görülen tarafları, komisyon kararları ve toplumdan beklentiler sıklıkla dergide yer almıştır. Örneğin Güneş-Dil Teorisi ve Dil Karşılaştırmaları Komisyonu'nun ulaştığı neticeler dergide detaylı bir biçimde anlatılmıştır:

1. "Güneş Dil Teorisi" lengüistik alemde esaslı bir devrim yaparak mahiyette tamamıyla orijinal, enteresan ve derin bir teoridir.
2. Bu teori, yalnız lisaniyat meseleleriyle değil, aynı zamanda en geniş ve en çetin antropoloji, arkeoloji, istüvar, preistüvar ve biyo-psikoloji meselelerinin haliyle de ilgilidir.
3. Şimdiye kadar klasik lisaniyat ilmi, güneşin beşer dilinin menşei üzerindeki derin tesirlerini gereği gibi hesaba katmayı düşünmemiş ve bu mühim amili ihmal etmiştir.
4. Güneş-Dil Teorisinin tevsiki hususunda Türk alimlerinin mesaisi çok büyük ve mühimdir. Bilhassa Türk ve İndo-Öropeen dil grupları arasında bu teoriyi ilmi metotlara uygun bol misallerle izah yolunda yapılmakta olan ve muayyen kanunlara münce olmak kabiliyeti gösteren etüdlerin devamı temenni olunur. Aynı zamanda bu metoda göre Türk ve Hamito-Semitik dil gruplarının mukayesesi yolundaki çalışmalarda ileri götürülmelidir. Bu sayede bugünkü lengüistik yeni bir istikamet almış olacaktır.²⁵⁹

Modernleşme çabası içerisinde olan cumhuriyetin ortaya attığı bu dil tezi, tarih tezi ile çok yönlü ve yakın ilişkidir ve birisi anlaşılmadan diğerini anlamak mümkün değildir. Zira "Türk Tarih Tezinin açtığı alemsarar geniş ufuk, Türk Dil tezinin alemsararlığını hazırlamıştır, eğer Türk tarih ilmi ilk insanı tanımlamaya muvaffak olabiliyorsa bu, Türk Dil ilminin kelime fosillerini konuşturabilmesindendir."²⁶⁰ Nitekim doğrudan Atatürk'ün talimatlarıyla başlayan tarih ve dil çalışmaları ve "iki kardeş" kurumun faaliyetleri kendisinin de yakın takibindedir:

²⁵⁹ Üçüncü Türk Dil Kurultayı, Ülkü, Cilt:8, Sayı 43, Eylül 1936, s. 82.

²⁶⁰ İbrahim Necmi Dilmen, "Güneş-Dil Teorisinin Tarih Tezindeki Yeri", İkinci Türk Tarih Kongresi, 1937, s. 3.

Başlarında kıymetli Maarif vekilimiz bulunan, Türk Tarih Kurumu ve Türk Dil Kurumunun, hergün yeni hakikat ufukları açan, ciddi ve devamlı mesaisini takdirle yad etmek isterim. Bu iki ulusal kurumun, tarihimizin ve dillimizin, karanlıklar içinde unutulmuş derinliklerini, dünya kültüründeki analıklarını, reddolunamaz ilmi belgelerle ortaya koydukça yalnız Türk milleti için değil ve fakat bütün ilim alemi için, dikkat ve intibahı çeken, kutsal bir vazife yapmakta olduklarını emniyetle söyleyebilirim.²⁶¹

Her ne kadar Atatürk'ün sözünü ettiği kutsal vazife katıksız yanılısamalar içerse de otoritesi kabul edilen Türk Dil Kurumu bilimsel olma iddiasını güçlendirmek istemiştir. Ortaya çıkan tezin etkili ve kabul edilebilir olması diğer bir deyişle bilimsellik iddiası taşıması tek taraflı ve sübjektif olmamasına bağlıdır:

Türk Dil Kurumu, bazı müteassip dilciler gibi, yalnız bir sahaya saplanıp kalmak, yalnız koyu Türkiyatçı olmak fikrinde değildir. Türk Dil Kurumu, ilmin objektif, bitaraf esaslarına dayanarak hakikati bulmak, ve insanîyetçi olmak emelinde azmindedir.²⁶²

Önceki bölümlerde değinildiği üzere, dil tezi İkinci Türk Tarih Kongresi'nde kabul görmüş ve devletin resmi tezi haline gelmiştir. Dergide bu teoriye ait yazı sıklığı 1937'den sonra giderek azalmış, özellikle Atatürk'ün ölümünden sonra 1939 Mart sayısına²⁶³ kadar Halkevleri'nden haberlerin verildiği bölümler hariç neredeyse hiç yazı yazılmamıştır. 1940 ve 1941 yıllarındaki sayılarda ise dil tartışmalarında Atatürk'ün de savunduğu temel özün kendisini belli ölçülerde koruduğunu, fakat Türk dilinin grameri üzerine yürütülen dilbilimsel analizlerin ortaya çıktığını görebiliriz. Bu tartışmaların da 30'lu yılların ortalarına kadar yürütülen çalışmalar kadar bir yoğunluk arz ettiğini söylemek pek mümkün değildir.

Bizim çocuklar bu grameri anlamazlar. Fakat gramer zaten anlaşılır bir şey değildir. Gramerin içyüzü, bir ruhiyatı yoktur. Eğer o “batıniyat”ı anlaşılırsa her dilin grameri bir olur. O noktada da millilik kalkar. Ana dilini konuşan her normal adamda, gramerin bu ruhiyatı ve bu birlik vardır. Bu evrensel birlik, yani “içsel düştür birliği” olmasa diller birbirine tercüme edilemezdi.²⁶⁴

Gramer tartışmasında da fikirlerin büyük bir dönüşüm geçirdiği söylenebilir. Bu durumun farklı birçok belirleyeni olabilir, ancak dil teorisinin etkisini yitirmesi ve

²⁶¹ Atatürk'ün Meclis Açma Nutku, Ülkü, C: 8, S: 44, Birinci Teşrin 1936, s. 170.

²⁶² Üçüncü Türk Dil Kurultayı, Ülkü, C: 8, S: 43, Eylül 1936, s. 84.

²⁶³ Mart 1939'daki 73. sayısında Yaşar Nabi tarafından “Halkevlerinin Dil, Tarih, Edebiyat Yolundaki Çalışmaları” başlığıyla kaleme alınan, yine Halkevlerinin il ve ilçelerdeki faaliyetlerini konu edinen yazıdır. Bkz. Ülkü, C: 13, S: 73, Mart 1939, s. 44.

²⁶⁴ Dr. Saim Ali, Dil Meselesi: Türk Grameri Davası, Ülkü, C:17, S:98, Nisan 1941, s. 99.

kendi içinde taşıdığı tutarsızlıkların gün yüzüne çıkması temel nedendir. Çünkü dilin kaynağına yönelik üretilen teorinin Türkçeyi diğer dilleri üreten bir ana dil olarak keşfetmesi, mantıksal olarak dünyada kökü Türkçe olmayan herhangi bir kelimenin olamayacağı sonucunu doğurur. Bu iç tutarsızlık Türkçeden yabancı kelimelerin tasfiyesi olarak ortaya çıkan saflaştırma ve öz Türkçe kelimeleri bulma fikrini de çürüten ve kaynak-dil önermesiyle çelişen bir durumdur. Belirtmek gerekir ki dergi de bu çelişkili durumun farkına varmıştır ve Türkçeden yabancı kelimelerin tasfiye edilmesi fikri yön değiştirmiştir:

Teori bize dilimizde yabancı sanılan birçok kelimelerin Türk hüviyetlerini sezmek imkanını vermiştir. Dünya kültürünün bütün ileriliğini ifade eden dillere analık yapmış olan Türk dili, bugünkü şekliyle biraz yabancı sanılan öz kelimelerinden niçin mahrum kalmalıdır? İlimde, iktisatta ve siyasette ilerleyen Türk cemiyetinin kültürel hayatına gereken zengin dil, yine Türk dilidir ve o en geniş kültür mefhumlarını ifade edecek unsurları içinde taşımaktadır.²⁶⁵

İlk yıllarda gramer sahasında bu kaynak-dil teorisinin etkisi kuvvetliydi ve dolayısıyla böylesi bir araştırmanın üzerinde pek durulmamıştır. Ancak Atatürk'ün ölümünden sonra bilhassa edebiyat dünyasının bu meseleyi ele aldığını ve gramer oluşturma çabalarının ortaya çıktığını görüyoruz. Ülkü'de de bu tartışmalar artık “Gramer Davası”dır:

Bilhassa anlatmak istediğim mesele şudur: İnsan kendi dilini de, ecnebi dilini de ruhiyat sayesinde tahlil eder. Bu tahlilin nisbet unsurlarından yani “aksam-ı kelam”da milliyet, “ses ve tertib” farkından ibarettir. Ana dil için ise “ses ve tertib” zaten anadan muktebes olduğundan “tavsifi ana dil grameri” yapmak arzu ediyorsak sarfımızın ıstılahlarını Türkçe yaparız, bu iş olur gider. Çünkü “ana dilin tavsifi grameri”ni yapmak arzusu ana dili harabiyetden kurtarmak kaygusundan doğmamıştır; böyle bir tehlike, ne ana dil ve ne de edebiyatı için yoktur; ancak çocuklarımızda, “analiz ve sentez” kabiliyetlerini nemalandırmak için çalışıyoruz. Bu kabiliyetleri uyandırmak için demiyorum, normal sükude zaten uyanmıştır. Yalnız onları nemalandırmak, riyaziyat ve felsefeye hazırlamak matlubdur. Gramer bu demektir.²⁶⁶

Dr. Saim gramerle ilgili çalışmaların etki alanı ve karakteri değil, çocuklarda kuvvetli bir analiz yeteneği ortaya çıkarılması gerektiği üzerinde durmaktadır. Farklı dillerin kelime sınıflarının yalnızca ses ve dizilim farkından ibaret olduğunu belirtmekte, “kimseyi taklit etmemek adına bir ucube doğurmak üzere olduklarının”²⁶⁷ altını çizmektedir.

²⁶⁵ Kültür Haberleri, Ülkü, C: 12, S: 68, İlkteşrin 1938, s. 178.

²⁶⁶ Dr. Saim Ali, Dil Meselesi: Türk Grameri Davası, Ülkü, C:17, S: 98, Nisan 1941, s. 101.

²⁶⁷ Bkz. Dr. Saim Ali, A.g.m. Ülkü, C:17, S: 98, Nisan 1941.

5. 5. Anadili Türkçe Olmayan Kimliklerin Ülkü’de Ele Alınış Biçimleri

Millet olma halinin herkesçe sürekli hatırlatılışı, milliyetçi söylemlerin keskin artışı ve iktidarın sayısız yolla “Türklük” mefhumunu yeniden üretişi, Türk olmayan kimliklerin 30’lu yıllar boyunca birçok sahada etnik ihtilaflara maruz kalmaları sonucunu üretmiştir. Milletin kayıtsız şartsız egemenliğini tesis etme pratikleri, önceki bölümlerde ele aldığımız kimi acı deneyimlerin yaşanmasına neden olmuştur. Bu pratik sahalar kadar, uygulamaların teorisini üreterek kültürel toplulukların tanınma biçimlerinin sınırlarını çizmek de önemlidir. Başka bir ifadeyle kurumsal düzenin tesisi ve ulus-devletin şekillenmesi için pratik ile ideolojik alanın ciddi ölçüde örtüşmesi gerekir. Konu bağlamında “bu örtüşme, cumhuriyetin münevverlerini ülkü birliği etrafında yaratma iddiasında olan Ülkü Dergisi’nde ne ölçüde vardır ve anadil bu örtüşmede nerede durmaktadır?” soruları bu başlık altındaki tartışmanın hareket noktasını oluşturmaktadır.

Dergide anadili Türkçe olmayan topluluklara dair siyasetin yön verdiği temel kabulleri sadece dil yazılarında değil, nüfus yazılarından Halkevi haberlerine uzanan farklı içeriklere sahip birçok yazıda bulmak mümkündür. Devletin heterojen ve değişken yapısı söz konusu yazılarda açıktan ele alınmamaktadır. Özellikle, farklılıkları azaltmak veya yok saymak için bilinçli ve kasıtlı bir çabayla farklı etnik gruplar yine “Türklük” tanımı içerisinde tasvir edilmiştir. Bazen ise bu durum tersine dönmekte, doğrudan milliyet ve dil vurgusu öne çıkmaktadır. Örneğin Ülkü’nün ilk yıllarında sayı sonlarında yayınlanan köy anketlerinin içeriği; ev yapı malzemelerinden, kişisel ve ev temizliklerinin nasıl yapıldığına dair birçok ayrıntı içermekte, anketin en başında “nüfusun milliyet, dil ve muhaceret itibarıyla sınıflaması”²⁶⁸ sorusu ile en sonunda “İslah Tedbirleri (ne yapılıyor ve ne yapılmalı)” yer almaktadır. Böylelikle dergi, kendi çalışma birimleri olan Halkevleri’nin üyelerine köylerdeki nüfusu tasnif etmeyi kolaylaştıracak bir kategori olarak “milliyet ve dil” sorularını sunmaktadır. Nüfus sayımlarında da aktarıldığı gibi siyasal otoritenin milletin varlığını ve kudretini kanıtlamak için nesnel niteliklere başvurmak gibi bir zorunluluğu vardır. Derginin köy anketiyle sunduğu sorular bu nesnel nitelikleri tespit etme yollarından yalnızca bir tanesidir. Dil ve kültür gibi belirli vasıflar, kategoriler, semboller, millet olmanın asgari şartları olabilir, ancak derginin bu özelliklere ve nesnel kriterlere nasıl bir projeksiyon tuttuğu tartışmalıdır:

²⁶⁸ **Köy Anketi**, Ülkü, C: 1. S: 5, Haziran 1933, s. 362.

Bundan birkaç yıl önce yapılan “umumi nüfus tahriri” bize memleketimiz hakkında birçok şeyler öğretmiştir; bunlar arasında, Anadolu’nun doğu ve güney doğusundaki halkımızın bugün konuşmakta oldukları dillerin rakamla ifadesi en mühim memleket meselelerinden birini ortaya koymaktadır. İstatistiğin bize bildirdiğine göre, Anadolu’nun doğu ve güneydoğusunun bugünkü halkının yüzde elliden çoğu, öz Türkçenin gayri dillerle konuşmaktadır. Vaktiyle hemen bütün halkı öz Türkçe konuşan ve tarih vesikalarının gösterdiğine göre, Türkten başka soydan olmıyan bu insanlar, nasıl olmuş da öz dillerini yitirmişler ve yabancı diller edinmişlerdir? Anadolu’nun doğu ve güney doğusu çevresinde oturan halk, bundan birkaç asır önceye gelinceye kadar hep öz Türkçe konuşurlardı. Bugün buralarda birkaç dil konuşuluyor. Bu diller arasında Türkçeden sonra en çok yaygın olanlar Kurmanç ve Zaza dilleridir. Her ikisi de iptidai dillerdir. Yapılan birçok araştırmalar neticesi bu dillerin dağlı Türkler tarafından konuşulan Türkçenin ‘halitalaştırılmış’ iki lehçesi olduğu anlaşılmaktadır.²⁶⁹

Kadri Kemal iddialarını Şerefname kitabındaki bilgilere atıfla bölgede beş asır önce Selçuklulardan üç kardeşin hüküm sürmesine ve Moğol istilasına kadar Türk yığınlarının bulunmasına dayandırmaktadır. Ona göre ülkenin dağlık bölgelerinde yaşayanların ataları, istiladan kaçıp korkuyla sarp, yalçın dağlara sığınanlardır. Timur’un zulmü, Türk kökenli bu toplulukları milli kimliklerini gizlemeye zorlamış ve böylelikle sarp dağlara çıkanlarla şehir ve kasabalarda oturanlar arasında milli birlik kesintiye uğramıştır.²⁷⁰ Dağlı Türklerin konuştukları Kürtçe ve Zazaca da Türkçenin farklılaşmış halinden başka bir şey değildir. Nüfus sayım istatistiklerinin ortaya çıkardığı bu sonuç önemli bir memleket meselesidir. Yazarın bu millet yüceltisi, Kürtçenin aslında öz Türkçe olduğu çelişkisiyle nostaljik ve Türkçeyle mütenasip soyut bir Kürtçe tanımı yapmaktadır. Anadil üzerinden milliyetçilikle eklemlenen bu duruş, yazının genelinde süreklilik arzetmez, dillere ayırdığı mesai kadar mezhepleri de tartışır:

Çoğu Şii ve bir kısmı Hanefi olan bu Türk boyları mezheplerini değiştirmemiş ve fakat komşuları bulunan Şafii Kürtlerle anlaşabilmek için Türkçeden ayrı bir dil edinmiş ve yavaş yavaş kendilerini Türkten gayri bir unsur saymağa başlamışlardır. Onların bu hareketleri o devrin icabatındandı, çünkü o zaman “Türk olmak” ve “Türk bulunmak” adeta bir musibet sayılırdı. Kızılırmak kıyılarından doğuya göç ederek Dersimin bir dağına veya Hakkarinin bir vadisine yerleşen bir Türkmen aşireti kendisine “Kürt” diyor, Sakaryadan kalkarak Mardinin çölüne göçen bir Türk boyu da kendisini komşularına “Arap” diye gösteriyordu. Vaktiyle Konya ve Karaman mıntıkasından kaldırılıp şarkta Ağrı dağı taraflarına yerleştirilen

²⁶⁹ Kadri Kemal, **Anadolu’nun Doğusunda Dil Meselesi**, Ülkü, C. 1, S. 5, Haziran 1933, s. 404.

²⁷⁰ Kadri Kemal, A.g.m., s. 405.

Türkmen Celali aşiretinin bugünkü vaziyeti bu iddianın en belîğ bir delilidir.²⁷¹

Yazarın bölgedeki Alevi ve Hanefî mezhebine mensup toplulukların “Şafîî Kürtlerle anlaşabilmek” için edindikleri dil ile Zazacayı işaret ettiği düşünülebilir. Böylesi bir anlam haritasının en yalın haliyle kendine kutsal birtakım varsayımlar üretmesi dikkat çekicidir. Milletin tanrısallaştırıldığı bir dönemde, dilsel ayınların farklı dilleri de Türklüğe eklemlemeye dönük işlevsel bir yorumu gibidir. Dolayısıyla Türkçenin milleti birleştirme misyonuna ket vurma tehlikesi içeren bu farklı dilleri konuşanlar, önce paradoksal bir biçimde Türk olarak tanımlanmakta, sonra da asıl dillerinin Türkçe olduğu sonucuna ulaşılmaktadır. Bu netice yine tarih vasıtasıyla ortaya çıkmıştır ve “birçok halkın öz milli dilini yetirmesindeki en büyük mesuliyet ve utanç payı Osmanlı idaresine aittir.”²⁷² Osmanlı’nın izlediği yanlış siyasetle bu “öz Türkler” benliklerini ve dillerini yitirmişlerdir:

Anadolunun doğu ve güney doğusu halkının Türkçe olan öz dillerini yitirmeleri sebepleri şöyle sıralanabilir: 1. Asırlarca zamandan beri bu memleketlerde vatan tutmuş olan Türk ve Türkmenlere karşı gösterilen yok yere itisaf; 2. Bu taraflardan öz Türk çocuklarını alarak Yemenlere, Arabistanlara, Kafkaslara, Afrikalara kadar gönderip yıllarca oralarda süründürüp harcamak; 3. Ağır vergileri Türk köylüsünün sırtına yüklemek; 4. ‘Türküm’ diyeni ‘Kızılbaş’ sayarak mahvetmek; 5. Kendisini Türkten ayrı bir unsur sayan ve öyle geçinen zümrelere hususi imtiyazlar vermek ve onları asil yığının üstüne koymak; 6. Asırlarca tufeyli geçinen bir ‘Derebeylik’ teşkilatına yol ve müsaade vermek; 7. Daha sonraları buralarda ‘Hamidiye’ alayları teşkilatı yapmak ve saire...²⁷³

Kemal, bu bölgelerden Türkçe’nin “zenginliğini, tatlılığını ve gelişme kabiliyetini” gösteren birçok söz derleyerek “Anadolu’nun Doğu ve Cenup Doğusu” adlı kitabında toplamıştır. Nusret Kemal’in yazısında olduğu gibi nüfus sayımlarındaki anadil verilerini kullanarak Türk kültürüne ve “millî din”e ait olmayan unsurların toplandıkları mıntıkaları tespit etmenin, devletin kültür siyaseti açısından taşıdığı önemi vurgulayan yazılar sıklıkla yazılmıştır. Bilhassa 1935 nüfus sayımından önce ve sonra dergide böylesi yazılara sıklıkla rastlanmaktadır.

İrk ve milliyet noktai nazarından omojen olmayan memleketler için, lisan ve din itibarile nüfuslarının tarzı terekübünü tespit etmek bilhassa mühimdir. Sonra ana dilden başka dil konuşan veya millî dinden başka bir dine mensup olan nüfus zümrelerinin temerküz ettikleri mıntıkaları sahîh olarak tesbit

²⁷¹ Kadri Kemal, **Anadolunun Doğusunda Dil Meselesi**, Ülkü, C. 1, S. 5, Haziran 1933, s. 406.

²⁷² A.g.m., s. 406.

²⁷³ A.g.m., s. 406-407.

etmek devlet ve kültür siyaseti bakımından son derece büyük ehemmiyeti haizdir. Her ne kadar Türkiye için umumi harpten sonra ekalliyet meselesi, bilhassa Yunanlılarla mübadeleden sonra, ehemmiyetini kaybetmiş ise de Ermenilerin Rumların hakiki ve nisbi mikdarlar ile yaşadıkları mıntıkları bilmek büyük menfaatler temin eder.²⁷⁴

Profesör Nöymark'a göre nüfusun çokluğunun ulusun kuvvetiyle eşdeğer kılınması anlayışı kadar, devletin homojen görüntüsünü yaratma amacıyla uygulanacak siyasetin biçimlendirilmesi de önemlidir. Ona göre her ne kadar azınlık meselesi mübadeleyle halledilmiş olsa da ana dili Türkçe olmayan Ermenilerin ve Rumların nerelerde tekasüf ettiklerini bilmek devlete büyük fayda sağlayacaktır. Başından itibaren hakiki bir ulus yaratmaya gayret eden devletin bu anlamda etnik unsurları Türklüğe uyumlu hale getirme siyasetine katkı sunacaktır. Kuşkusuz bu, ülkede meskun olan azınlıkların bekası lehine öne sürülen bir fikir değildir ve nitekim 30'lu yıllar boyunca azınlıkların ve Kürtlerin kaderi çizilirken tayin edilen uygulamalar böyle olmadığını göstermiştir. 1937-1938 yıllarına gelindiğinde Atatürk de bunu en net biçimde ifade etmiştir: "Milletimizin layık olduğu yüksek medeniyet ve refah seviyesine varmasını alıkoyabilecek hiçbir engel düşünmeğe yer bırakılmadığını ve bırakılmayacağını huzurunuzda söylemekle bahtıyarım. Tunceli'ndeki icraatımız neticeleri, bu hakikatin yakın ifadesidir."²⁷⁵

Nöymark'ın makalesinden bir ay sonra nüfus sayımlarının istatistiksel sonuçlarının paylaşıldığı başka bir yazıda ise "1927 nüfus sayımında 13.648.270 nüfus tespit edildiği ve Türkiye nüfusunun sekiz sene zarfında 2.540.497 kişi olmak üzere binde 186 nisbetinde arttığı"²⁷⁶ belirtilmektedir. 1935 sayımının il il verilerini 1927 nüfus sayımı ile karşılaştırmalı olarak sunan ve yeni nüfusun 16.188.767 olduğunu belirten yazar, anadili Türkçe olmayan nüfus ile farklı dine mensup olan nüfus istatistiklerine yer vermemiştir.

Anadoluda halis muhlis Türk kanı taşıyan ve en saf ve katıksız Türkçe konuşan bir takım milletdaşlarımız da vardı ki, Rum ve Ermeni kiliselerine intisap ederek Hristiyan dinini kabul etmiş olmalarından ve aile isimlerinin Türkçe olmasına rağmen küçük atlarının Hristiyan ismi olmasından dolayı kendilerini Rum veya Ermeni sayarlar, öz kardeşleri olan Türklere kontra bir cereyan takip ederlerdi. Karamanlı Rum denilen halis Türklerle İzmir ve Bursa vilayetlerinde Türkçeden başka dil bilmeyen, adet, ahlak ve teşekkülce

²⁷⁴ Prof. Dr. F. Nöymark, **Nüfus Sayımlarının Önemi**, Ülkü, C: 6, S: 32, Birinciteşrin 1935, s. 97-98.

²⁷⁵ Atatürk'ün Nutukları, Ülkü, C: 10, S: 57, İkinciteşrin 1937, s. 193, (Atatürk'ün 5. Devre 3. Yasama yılı açılış nutku Ülkü'de olduğu gibi yayınlanmıştır.)

²⁷⁶ Nüfus Sayımı, Ülkü, C: 6, S: 33, İkinci teşrin 1935, s. 209.

de tamamen Türk olan Rumlar! Kezalik en halis Türkçeden başka dil bilmeyen ve adet ve anane ve antropolojik teşekkülâtça da halis Türk olan Kayserili, Sivashı, Ankaralı, Adanalı “Ermeniler!” bu Türklerdir.²⁷⁷

Yazarın, Ermeni ve Rumların Türk iken dillerini değiştirmelerini din değişimi ile bağdaştırdığı görülmektedir. Osmanlı’da milletin cevherini koruyan bir değer ve cemaat biçimi olan dinin, milliyeti dönüştüren zoraki bir öge olarak tespit edilişi ilginçtir. Din ile millet arasındaki bu geçişlilik doyurucu bir açıklama içermediği gibi bu toplulukların Türk olduklarını tayin eden tek referans da Türkçe konuşmaları olarak görülmüştür. Her kesimin derinlerde bir yerde Türk olduğunu varsayan bu zihinsel arayış, din ve milleti yan yana getirmiştir. Bu düşünce sistematığının genel bir kabul olup olmadığı tartışmalıdır, ancak Ermeni ve Rumların Türk olduğu iddiasının Ülkü’de yayınlanıyor oluşu dikkate değerdir. Hatta Nebil, daha da ileri giderek ırk olarak Ermenilerin Turani bir kavim olduğunu, ibadethanelerinde eskiden hep Türkçe konuşulduğunu, Ermenice ismi olan dergilerini bile Türkçe yazdıklarını söylemektedir. Ona göre Mardin’i ilk Türkler kurmuştur, ama Araplarla çok münasebette bulunmalarından kaynaklı Arapça konuşmaya, Kürtler arasında kalan çok kuvvetli Türk aşiretleri de Kürtçe konuşmaya başlamışlardır. Kakavuzlar (bugünkü tarih kitaplarında Gagavuzlar olarak geçmektedir) anadilleri Türkçe olmasına rağmen Ortodoks olduklarından kendilerini Bulgar olarak görmektedirler.

Ermeniceden başlayalım: Türkiye dahilinde yaşayan Ermenilerin bir kısmı ana dillerini tamamen unutup yalnızca Türkçe konuştukları malumdur... Ermeniler hakkında söylediğimiz, Türk tebaası olan Rumlar meselesinde de doğrudur. Onların bir kısmı Rumcayı unutup yalnızca Türkçeyi kullanmaktadırlar. Karamanlı, yahut Karamanlı ismini taşıyan bu Rumların Türkçe lehçelerinin tetkiki N. Dmitriyev’in, Materialı po osmanskoy dialektologii Fonetika Karamalitskogo Yazıka isimli Rusça yazılan eserinde buluyoruz.²⁷⁸

Profesör Kowalski Türkiye’nin muhtelif şehirlerinde ve bilhassa İstanbul’da yaşayan Yahudilerin eski vatanları olan İspanya’dan getirdikleri İspanyolcayı konuştuklarını ve bu dilin Türkçenin kuvvetli tesiri altında kaldığını, yine Türkiye’deki çingenelerin dilinin de “Türkçeden alınan müstear (eğreti) kelimelerle dolu olduğunu” söylemektedir.²⁷⁹ Kowalski yazısında Türkçenin İtalyan dili, Sırp dili, Boşnaklar,

²⁷⁷ Nebil TBMM Kütüphane Müdürü, **Milli Şuur ve Halkevleri**, Ülkü, Cilt 2: S. 9, Birinciteşrin 1933, s. 218.

²⁷⁸ Prof. Dr. Tadeusz Kowalski, **Türk Dilinin Komşu Millet Diller Üzerindeki Tesiri**, Ülkü, C:4, S:20, Birinci teşrin 1934, s. 100-101.

²⁷⁹ Prof. Dr. Tadeusz Kowalski, A.g.m., Ülkü, C:4, S:20, Birinci teşrin 1934, s. 101.

Leh dili üzerine olan etkilerini bu alanda yazıldığını iddia ettiği eserlerden örnekler vererek kuvvetlendirmeye çalışmakta, olgusal dayanaktan yoksun varsayımlar üretmektedir:

Bunu da ilave edelim ki, bir taraftan Türk dili başka dillerden birçok kelimeler aldığı doğru olmakla beraber, diğer taraftan komşu kavim dillerine dahi oldukça çok olarak kendi kelimelerini kabul ettirmesi de doğrudur.²⁸⁰

Ülkü’de aktardığımız bu yazıların içeriğiyle oldukça örtüşen ve tarihi belgeler referans alınarak yazılan makaleler de vardır. Kütüphaneler Müdürü Hasan Fehmi Bey’in yazıları bunlara örnektir. Ülkü Dergisi Fehmi Bey’den Ankara, Kayseri ve Sivas’taki eski mahkeme kayıtlarından çıkan kimi vesikalar hakkında “Anadolu’nun Türklüğünü ve Anadolu Hristiyanlarının da öz Türklerden olduğunu ispatta büyük değeri olduğu”²⁸¹ için dergiye bir yazı yazmasını istemiştir. Hasan Fehmi “Anadolu’da Gregoriyen ve Ortodoks Türkler” başlıklı söz konusu makalesinde, 1067 ve 1031 senelerine ait mahkeme kayıt örneklerini inceleyerek “Müslüman olmak isteyen Hristiyan Türklerin isimlerinin Arap ve İslam isimlerine dönüştüğünü”²⁸² Şeriye Mahkemeleri’ndeki ad değiştirme vakalarıyla aktarmaktadır. Hristiyan adlarının değişimini gösteren başka kayıtların da 996 yılında Sivas’ta ve 972 yıllarında Kayseri’de olduğunu, isimlerin “Körpe Bin Yağdı, Turfanda binti Kumru ve Bulduk veledi Balyedi” şeklinde değiştirildiğini belirtmekte ve devamla eklemektedir:

Müslümanlardan ayırmak için Hristiyan adlarının başlarında önlerinde erkek için zimmi, kadın için ise zimmiye sözü kullanılmakta idi. 5 numara ile aldığımız 988 tarihli Kayseri kaydında geçen adların başından zimmi, zimmiye sözlerini kaldırırsak Hristiyan olduklarını anlayamayız. Bu kayıta geçen beli, kaya, bali sözleri tarihimizde yalnız Şeyh Edebalı adında görülür. Ondaki sonrakileri Bali diye ağzanmağa başlamış bu güzel eski Türk adının bütün bütün yitirildiği görülmüştür. [...] 990 yılından sonraki Hristiyan kayıtlarında ibn sözü yerine velet sözü kullanıldığı görülür. 1003 tarihinde bir dava yüzünden bir Müslüman Türk ile Hristiyan Türkü kadı önünde görmekteyiz. Birisi başına ibn sözü ilendiği halde öteki velet sözü ile ilenmektedir. [...] Eski tarihli kayıtlarda kaya keşiş, sinan keşiş gibi öz Türkçe adlar taşıyan rahipler görüyoruz. Sonraları din katılığından mı, yoksa fermanların gücü ile patriklerinin arzularından mı, papas olmak isteyenlerin ad değiştirdiği görülür.²⁸³

²⁸⁰ Prof. Dr. Tadeusz Kowalski, A.g.m., s. 105.

²⁸¹ Hasan Fehmi, **Anadolu’da Gregoriyen ve Ortodoks Türkler**, Ülkü, C:4, S: 21, s. 173.

²⁸² Hasan Fehmi, A.g.m., s. 173.

²⁸³ Hasan Fehmi, A.g.m., Ülkü, C:4, S: 21, İkinciteşrin 1934, s.174-176.

Gayrimüslimleri toplumdan ayrı tutma ihtiyacı ve siyasal-kültürel birliği kurma gayesi, farklı biçimler veya uygulamalar talep edebilir. Homojen kültürün iç hiyerarşisi bu örnekte olduğu gibi gayrimüslim bir unsuru modern ulusa tahvil edecek bir biçimde dönüştürebilir. Fehmi Bey'in öne sürdüğü isim değiştirme vakaları, Türk beylik veya devletlerinin dayatmalarına boyun eğmeye zorlanan Hristiyanların baskın Müslüman toplulukla arasındaki kültürel uyum eksikliğini giderme adımları şeklinde okunmamalıdır. Ancak yazının bütününden anlaşıldığı kadarıyla Fehmi Bey'in ispatlamaya çalıştığı şey, tüm bu toplulukların Türklüğüdür. Bu örneklerde görüldüğü üzere Müslüman Türklerin gayrimüslimlerin dini yaşamına müdahale etme ve dönüştürme pratiklerinin onların Türklüğüne dair kanıt oluşturması mümkün gözükmemektedir.

“Türk milliyetçisi ve Türk vatandaşı olmak için bir fertten anormal hiçbir şey istemeyen sadece Türk olmayı kabul etmek”²⁸⁴ şartını koşan siyasi söylem, Türk milletine mensup olmanın verdiği bütün haklara malik olabilmek için de aynı şeyi talep etmektedir. Belirli değerler ve pratiklerle kodlanan bu yaklaşım, tek parti ile yönetilen cumhuriyetin sorunsuz bir şekilde kendini var edebilmesinin ve bağımsız bir ulus kültü yaratabilmesinin koşuludur. Dergideki yazılarda da görüldüğü üzere Türklüğe ait değerler, semboller, mitler, düşünsel ve normatif öğelerin ulusun üzerinde bağlayıcı bir etki oluşturabilmesi için hem toplumu hem de dışarıyı ikna edebilecek daha kapsayıcı söylemler üretmesi gerekir. Örneğin Ülkü'nün Köycülük bölümünü yazan Nusret Kemal (Köymen) bir yazısında Türkiye'yi tek parti ile idare edilen diğer ülkelerden ayıran noktaları “idare başında olan partinin ileri ve geniş fikirli, milliyetçi her Türkü içine alabilecek kavrayışta, kapalı gözle inanılan ve zorla telkin olunan dar dogmalar değil, mantığa hitap eden geniş ana prensipler üzerine kurulmuş bir programa malik bulunması, tam bir fikir hürriyeti tanınması ve yapıcı tenkidlere davetkar bir saha bırakması”²⁸⁵ şeklinde açıklarken devletin daha sıkı kök salmasını sağlayacak söylemi de üretmiş oluyor. Nitekim 1936 yılında hükümet ile CHP'nin birleşmesi de aynı argümanlarla kamuoyuna duyurulmuş ve bu durumun tek partili yönetimin vatandaşlar arasında ayrım yapmadığına fiili bir kanıt olduğu açıklanmıştır:

²⁸⁴ Nusret Kemal, **İsmet Paşanın Nutukları ve Türk Rejimin Vasıfları**, Ülkü, C:2, S: 11, Birincikanun 1933, s. 364.

²⁸⁵ Nusret Köymen, **Büyük Kurultaydan Dilekler ve Kanadada Köycülük**, Ülkü, , C:5, S: 27, Mayıs 1935, s. 225.

Geçen yıl içinde, Parti ile Hükümet teşkilatını birleştirmekle vatandaşlar arasında ayrılık tanımadığımızı fiğlen göstermiş olduk. Bu hadisenin bizim, devlet idaresinde kabul ettiğimiz ‘kuvvet birdir ve milletindir’ hakikatine uygun olduğu meydandadır.²⁸⁶

“Türk halkını her bakımdan yüksek bir hayat ve kültür seviyesine bir an evvel ulaştırmak için”²⁸⁷ açılan Halkevleri de bahsedilen süreçlerin aktif bir parçası ve örgütleyicisidir. “Sahnesini, kürsüsünü ve kapılarını millete hizmet etmek isteyen her Türk münevverine açan”²⁸⁸ bu evler, bulundukları il ve ilçelerde “münevverler için” bir çatı olmakla birlikte Ülkü’de ifade edilen düşüncelerin de en iyi uygulama sahalarıdır. Derginin “Halkevlerinden Haberler”, “Halkevleri Postası” ve “Halkevlerinde Göze Çarpan Çalışmalar ve Beliren Değerler” gibi değişik isimlerle çıkan köşelerinde bunu rahatlıkla görebilmekteyiz. İl merkezlerindeki Halkevleri’nin yayın organlarının tanıtıldığı ve içeriklerine dair bilgiler verildiği, önemli görülen Halkevleri faaliyetlerinin aktarıldığı bu bölümde, gerek duyulduğu hallerde çalışmalar eleştirilmekte ve nasıl olması gerektiğine dair tavsiyeler verilmektedir. Örneğin 1937 Kasım sayısında Behçet Kemal Çağlar tarafından hazırlanan bölümde Behçet Kemal Çağlar Diyarbakır Halkevi’nin bir çalışmasını aktarmaktadır:

Civar köylerdeki mahalli dağ lehçelerindeki bazı yabancı kelimelerden dolayı bunları ayrı ve müstakil bir lisan halinde görmek isteyen eski ve gafil zihniyetin bertaraf edilmesi için, lise muallimlerinden ve mahalli lehçeleri bilen halkevi üyelerinden bir heyet teşkil edilmiş ve tetkiklere başlanmıştır. Bir iki aylık çalışmadan sonra yüzlerce kelimenin asılları bulunmuş, geçirdikleri değişiklik safhaları tespit edilmiş ve bu yurttadaşların ancak ana dillerini muhtelif tesirlerle biraz değiştirerek konuşmakta oldukları meydana konmuştur.²⁸⁹

Diyarbakır Halkevi’nin çalışmaları ve derginin bunu özellikle aktarması dikkate değerdir. Yine örnek verecek olursak 1935 yılında “Diyarbakır’ın bir köyünde 42 Türkçe bilen köylü 55 Türkçe bilmeyen köylüye halkevlerince hoca tayin edilmiştir. Yıl sonunda en iyi öğrenen ve öğreten seçilerek mükafat verilmiştir.”²⁹⁰

Köycülük şubesiyle birlikte iki yıldan beri yapıldığı gibi Türkçe bilmeyen köylülerimize Türkçe öğretmek ve Türkçe bilenlerin de yurt bilgilerini arttırmak maksadıyla Diyarbakır’a bağlı sekiz nahiye köylerinde öz Türkçe ve Yurt Bilgisi müsabakaları açmıştı. Mayısın son Cuma günü, bir heyet önünde yapılan müsabaka imtihanında 10’u kadın olmak üzere 100 köylü

²⁸⁶ Atatürk’ün Nutukları, Ülkü, C: 10, S: 57, İkinciteşrin 1937, s. 205.

²⁸⁷ B. Şükrü Kaya’nın Nutku, Ülkü, C: 9, S: 49, Mart 1937, s. 6.

²⁸⁸ B. Şükrü Kaya’nın Nutku, Ülkü, C: 9, S: 49, Mart 1937, s. 6.

²⁸⁹ B. Kemal Çağlar, **Halkevlerinde Göze Çarpan Çalışmalar ve Beliren Değerler**, Ülkü, C:10, S: 57, İkinciteşrin 1937, s. 281.

²⁹⁰ Akt. İsmail Özer, B. Kemal Çağlar, Halkevleri 1935, Halkevleri Geçen Yıllarda Nasıl Çalıştı, s. 20.

dahil olmuş, birinciliği Zimmiğik köyünden Fatma isminde bir kadın kazanmıştır. Birinciye elli lira, ikinciye yirmi beş lira ve diğerlerine de ehliyetlerine göre on liradan iç liraya kadar ikramiyeler verilmiştir.²⁹¹

Dil unsuru ele alınarak bu bölgelerde yapılan çalışmalar idealize edilmektedir. Ulusal kimliğin sürdürülmesinde bölgesel özgünlüklerin ve para ödüllü müsabakalarla Türkçe konuşmaya teşvik edici uygulamaların rolü gösterilmektedir. Kürtçenin anlam çerçevesinin etnik bir hat boyunca bölüneceğine ve böylelikle Türkçenin hakim kılınacağına dair duyulan derin inanç, bu çalışmalara yön vermektedir. Elbette ki bu inanç, çok yönlü ve karmaşık bir ilişkiler bütünü ve devletin tekleşme tarzının özel gücüyle açıklanabilir. Ülkü gibi yayın organları da bu gücün ürettiği mesajın taşıyıcıları ve toplumsallaştıracak kanalları olma işlevleriyle öne çıkmaktadırlar.

Çağlar gibi Yaşar Nabi (Nayır) de dönem dönem Halkevleri'nin en önemli kolu olan Dil Şubesi'ndeki çalışmalar için tavsiye niteliğinde yazılar yazmıştır. Bu yazıların içeriği genellikle Tarama Dergisi için kelimelerin bulunup derlenmesi ve gönderilmesi, Türkçeyi yayma ve daha güzel konuşulur hale getirme üzerinedir. Bir başka önerisi ise anadili Türkçe olmayanlarla nasıl ilgilenilmesi ve neler yapılması gerektiğine ilişkindir.

Ana dili Türkçe olmayan ve ya Türkçeyi bildikleri halde aileleri arasında Türkçeden başka bir dili konuşmak itiyadını terkedemeyen vatandaşlarla yakından ve devamlı surette meşgul olmak. Bu vazife yalnız kurslar şubesine bırakılmamalı, Dil, Tarih ve Edebiyat Kolu tarafından, Kütüphane ve Kurslar Koluyla sıkı bir işbirliği yapılarak daha müessir bir surette tatbik edilmelidir.²⁹²

Anadili Türkçe olmayanların ülke sınırları içerisindeki mevcudiyeti ve buna ilişkin nasıl politikalar tesis edileceğine dair Ülkü'de beliren temel düşünceler, kimi zaman yönünü ülke dışında yaşayan ve mübadele yoluyla ülkeye gelemeyen Türklerin diline, yani anadile çevirmektedir. Bu bölgelerde, daha önce baskın bir etnik grup olarak var olmuş Türklerin, iskan veya mübadele yoluyla sayılarının azalmasına ve Türkçenin karşı karşıya kaldığı tehlikeye işaret edilir. Hatta bu endişe, o bölgelerde artık azınlık statüsüne düşmüş Türk varlığının, bölgenin hakim etnik grubuna ve diline geçmesiyle sonuçlanabilecek varsayımları da ortaya atar:

²⁹¹ Akt. İsmail Özer, “Diyarbakır Halkevi Başkanı Cahit Çubukçu tarafından CHP Genel Sekreterliği'ne gönderilen 23.12.1935 tarih ve 9 sayılı rapor” BCA 490.01/984.814.2, s. 431.

²⁹² Yaşar Nabi, **Halkevleri'nin Dil, Tarih, Edebiyat Yolundaki Çalışmaları**, Ülkü, Cilt: 13, Sayı 73, Mart 1939, s. 45-46.

Deliorman köyü “Bugünkü Bulgaristan’ın Türkler’le, yahut Türk ve Bulgarlar’la meskun köylerinde lisan meselesini, mevcut içtimai tesanüdün sembolü olarak gözönüne almak mümkündür. İçtimai tesanüdün bozulması ile lisan tesanüdünün bozulması birbirine müvazi gitmektedir. Tesanüdün tam olduğu yerlerde Bulgarlar Türkçe, Türkler Bulgarca bilirler. Tesanüdün bozulduğu daha doğrusu Türkleri muhaceret dolayısıyla azalan, yahut azalması istenen köylerde Bulgarca Türkçeye üstün bir vaziyettedir. Eğer muhaceret bugünkü temposu ile devam ederse önümüzdeki elli yıl sonunda Bulgaristandaki Türkçe tarihi bir hatıra olarak yadedilecektir. Nitekim Kokarca’da da bu hal müşahade olunmaktadır: Türkçe kayboluyor!”²⁹³

²⁹³ Ahmet Halil, **Deliorman Köylerinden Kokarca Köyü ve Bugünkü Vaziyeti**, Ülkü, C:14, S: 77, Temmuz 1939, s. 397

5. SONUÇLAR

Türkiye’de erken cumhuriyet döneminin ulus inşa süreci, toplumsal mühendislikle etnisite mühendisliğinin iç içe geçtiği, tarih ve siyasi şartların şekillendirdiği bir çizgide gerçekleşmiştir. Farklı etnik taleplere veya kimliklere kapalı bir şekilde ilerleyen bu süreç, Türk etnikliğini merkeze alan egemenliğin tesis ve tahkim edilmesiyle kendine has bir ulus anlayışı ortaya çıkarmıştır.

Farklı ulus modellerinin sentezini içeren ilerleme çizgisi, İslam’ın ve Osmanlının kayıtlarından toplumu arındırma, dini sosyal ve siyasal alandan kovarak bir “millet” yaratma üzerine kurulmuştur. Çatışmasız uyumlu bir millet varsayımına dayanan inşada farklılıklar ulusal bünyeye bir tehdit olarak görülmüş, bu durum yurttaşlığın siyasi-hukuki boyutuyla etnik boyutu arasında sürekli bir gerilim üretmiştir. Türklüğe ait ırki unsurlar ile dil gibi ulusa atfen ikrar edilen parametreler, 1930’lar Türkiye’sinin millet sarkacına hizmet eden etnik projelerle iç içe geçmiştir. Hiçbir zaman homojen bir görüntüsü ve gerçekliği olmayan toplumda Türklerin “saf ve karışmamış devlete” yerleştirilmesi ve tanımlanmasıyla birlikte yürüyen bu projeler, ulusal karakterin kodlarını homojenleştirme şemsiye altında toplamıştır. Orta Asya’nın muhteşem Turan topraklarının evlatlarını yücelten asimilasyoncu anlayış, dil, kültür ve ülkü açısından “şüpheli” yurttaşların Türklük içindeki gizemini ve tortularını süpürüp atmaya gayret etmiştir. Kendi repertuarı ile onları ulus-devletin gramerine göre yeniden yapılandırmış, dahil etme ve dışlamayı bunun üzerine kurmuştur.

Böylesi bir gayenin doğurduğu en önemli sonuç, Türk olmayanların kendi doğalarından koparılıp yeniden tanımlanmasıdır. Zorunlu bir şekilde onları kendi kozmosundan çıkararak en şiddetli sembolik cezayı vermiştir. Öte yandan kendi kimliğini, kültürünü veya dilini sürdürmek ulusun manevi kutsallığına şirk koşturmak ve ciddi bir suçtur. Dolayısıyla Türklük tanımına uymayanlar devlete bağlılığını; Türk olmayı kabul etmek, Türkçe konuşmak ve cumhuriyet ülkesine sadık olmak gibi kriterlerle kanıtlamak ve milli bir testten geçmek zorundadır. Aksi takdirde

devlet onları evlatlıktan reddetme, kovma veya tasfiye etme hakkına sahiptir. Bu ulusçu buyurganlık, farklı etnik topluluklar açısından, merkezi etnik halkaya zorunlu bir uyumu içermektedir. Zira ulusal söyleme ve pratiklerine teslimiyeti garantileyen bu buyurgan ve zorlayıcı tavır, daha önceki bölümlerde bahsedildiği gibi otoritenin korkusuyla bazı etno-kültürel toplulukların dillerini, isimlerini ve kültürlerini değiştirmelerine yol açan sonuçlar doğurmuştur. Bu toplulukların terbiye edilmiş bir itaatkarlaşma süreciyle kendine çekidüzen vermeye zorlanması, sadece sembolik bir şiddetle değil aynı zamanda fiziksel şiddeti veya tasfiyeyi de içeren pratikler toplamıyla iç içe ilerlemiştir.

Ulus-devletin belirlenimine açık hale gelen kültürel kodların, etnik hatlar boyunca ayrıştığı bu dönem, aynı zamanda kayıtsız şartsız devlete sadık organik aydınlar ve ideologlar kümesinin çıkışına da sahne olmuştur. *Erken Cumhuriyet Dönemi Ulusun Kültürel Çerçevesi ve Anadil: Dahil Etme ve Dışlamanın Türkçe Üzerinden İnşası ve Ülkü Mecmuası (1933-1941)* başlıklı bu çalışmada söz konusu aydın ve ideologlar zümresinin kendini ifade etme araçlarından birisi olan Ülkü Dergisi'ndeki yazılarına odaklanılarak ulus ile dil arasında kurulan ilişkinin dinamikleri incelenmiştir. Ana gayesi derginin anadili Türkçe olmayan etnik toplulukları nasıl kurduğunu incelemek olan çalışmada, aynı zamanda “Türkçenin saflaştırılması ve öz Türkçenin yaratılması” seferberliğinin Türkçe dışındaki dillere etkisi ayrı bir kategori olarak analize tabi tutulmuş ve kimi sonuçlara ulaşılmıştır.

Birincisi Ülkü Dergisi'ndeki dil yazıları ağırlıklı olarak Türkçeyi saflaştırarak kendi öz benliğine kavuşturma üzerine olmasına rağmen dili, “Türk” olmanın yani etnik kimliğin bir sembolü olarak ele almıştır. Türkçeye “kendi asaletini ve yüceliğini” kazandırmanın yegane yolunu, Türkçe üzerindeki farklı dillerin etkisinin sökülüp atılarak ulusal bir dil haline getirilmesi ve yaygınlaştırılmasıyla mümkün görmüştür. Dilin ulusun özgül erdemini ve yaratıcı gücünü temsil ettiğini savunmuş, farklı dillere sahip olan toplulukların tarihi süreklilikleri içerisinde Türkçe konuştuklarını iddia ederek bu kriterle onları Türklüğün içine dahil etmiştir. Güneş-Dil Teorisi'nin tüm dillerin ana kaynağının Türkçe olduğuna dair varsayımı, derginin de diğer dilleri buna uygun resmetmesine olanak tanımıştır. Aksi bir durum teori ile bir bütünlük oluşturmayacak ve farklı dillerin Türkçe içinde eritilmesini mümkün kılmayacaktır. Zira Türkçenin ulus-devlet içindeki siyasal ve kültürel statüsü homojenleşmiş bir toplumsal yapıyı temsil etme iddiasındadır. Dolayısıyla da Ülkü, Türkçeyi bozulmuş

dağ Türkçesi, Ermeni ve Rumları Hristiyan Türkler olarak ele almış, bu gayrimüslim toplulukların Ermenice ve Rumca değil zaten Türkçe konuştuklarını öne sürmüştür. Böylelikle Kürtleri dilleri, Ermeni ve Rumları Hristiyan olmaları ve fakat Türkçe konuşmaları dolayısıyla Türklüğe dahil etmiştir. Yahudiler ve konuştukları dil olan İspanyolca tamamen görmezden gelinmiştir. Seküler bir milliyetçiliğin etnik devamlılığı tarih ve dilde araması eğilimiyle derginin diğer etnik grupları “dahil ederek dışlama” tutumu uyum içerisinde. Dergideki bu dahil etme, gerçek manada bir dahil etme değil, bu toplulukların ana dillerini yok sayarak Türkçe kabul etmesi nedeniyle aslında bir dışlamadır.

Bir başka altı çizilmesi gereken nokta ise Türkçenin sadece bir kamusal alan dili değil, Türklerin farkını gösteren bir kültürel öz olarak da ele alınmış olmasıdır. Türk dilinin arılaştırılması çabası da etnik temelli bir siyasal aidiyet, Arapça ve Farsça kelimelerden temizlenme ise sekülerleşme, başka bir ifadeyle dili İslami temsillerden kurtarma çabasıdır. Türkçeden yabancı dillere ait kelimeler tasfiye edilirken bu çabanın sadece Arapça ve Farsça kökenli kelimelere yönelmesi, Batı dillerine ait birçok kelimenin dokunulmadan dil içindeki varlığını sürdürmesi önemli bir göstergedir. Dolayısıyla Müslümanlık ya da din gayrimüslimlere uygulanan politikalarda tayin edici bir unsur olsa da dilde ulusal kimliğin vasıfları arasında sayılmamıştır ve dilin daha seküler bir yapıya kavuşturulması önemli bir amaçtır.

Dikkat çekici bir diğer ayrıntı da 1935 nüfus sayımına ilişkin yer alan yazılarda Türkçe dışındaki anadillerden ve istatistiksel sonuçlarından hiç bahsedilmemiş ve görmezden gelinmiş olmasıdır. Sayım sonuçlarında Türkçe konuşan nüfusun oranı %86,02 olmasına rağmen, onu sırasıyla Kürtçe, Arapça, Rumca, Çerkezce takip etmektedir. Ne var ki Ülkü bu dilleri dahil etmemiş ve nüfus sayımını Türk nüfusun çoğunluğunun ve kuvvetinin bir kanıtı saymıştır. Nüfusun siyaseten şekillendirilebilir niteliği, nüfus sayımı gibi pratik uygulamalarla ve matematiğin diliyle desteklenirken bunun hangi vasıtalarla ve nerelerde yapılabileceğine “bilimsel makaleleler”le yön vermiştir. Diğer taraftan Ülkü, homojen olduğu varsayılan toplumun nüfus sayımının “anadil soruları” üzerinden ortaya çıkardığı heterojen görüntüsünü bilinçli bir şekilde telaffuz etmemiştir diyebiliriz. Böylesi bir tutumla, dilin kesinlik içermese de farklı toplulukların aidiyetlerine dair sunduğu verileri ve dilleri hariçte bırakmıştır.

Ülkü Dergisi en baştan çıkış amacını “cumhuriyet münevverlerini” yetiştirecek bir kürsü ve bilimsel araştırmalarla inkılap ülküsünü yayacak bir çekim merkezi olarak kurmuştur. Kendi dizgisel haritasını çizen ve resmi ideolojinin içinde konumlandırıan tutumuyla tek parti iktidarıyla organik bir ilişki içindedir. Bu nedenle de yayın çizgisi bu organik ilişkinin sınırlarıyla açıkça belirlenmiştir ve dil tartışmaları da farklı dillere karşı güçlü ve sürekli engeller oluşturan bir kapalılıktadır. Tarihsel kayıtlarda böylesi bir örtüşmenin izlerini pek çok alanda görmek mümkündür ve tekil standartların benimsetilmesinde mutlak bir mutabakat söz konusudur. Dolayısıyla Ülkü Dergisi’nin herhangi bir kültürel veya etnik farklılığı nasıl ve ne şekilde tartışacağı bu mutabakatla doğrudan ilişkilidir. Ancak burada akılda tutulması gereken husus şudur: Dergi, gerek yazar kadrosu gerekse de içeriği ile “tarafli” bir fikri teşkilatlanmadır. Ülkü’nün yazarları da Türkçe dışındaki dilleri sanal dillere indirgeyen ve bu yolla bünyesel farklılığı reddeden cumhuriyet rejiminin söylemini ve politikalarını pekiştirecek soyut kanıtlar türetmiş ve bunlara bilimsel kılıf giydirmişlerdir. Tek tarafli ve etnik çoğulculuğu kabul etmeyen bakış açısı, doğal bir sonuç olarak yine tek tarafli münevverler yetiştirecektir. Bu da dışlamanın farklı bir boyutudur.

Ülkü’nün büyük bir toplumsal ahenk ve kaynaşma ideali her ne kadar Türkler dışındaki etnik grupları gerçek birimler olarak kabul etmese de onlara yeni bir içerik kazandırma hedefini hep muhafaza etmiştir. Örneğin derginin, çalışmanın ilgili bölümünde tartıştığımız Kürtçeyi “Türkçe” veya Ermeni ve Rumları “öz Türk” kabul etmesi, “dahil ederek dışlama” olarak tarif edebileceğimiz bir tutum ortaya çıkarmaktadır. Böylesi bir tutum aslında dili de etnik kökene ve soya dayalı bir ayrıma tabi tutmaktır ve gayri Türk topluluklar ulusal birliğe dahil edileceklerse bu ancak onların öz Türk, dillerinin de Türkçe kabul edilmesiyle mümkündür. Ancak bu yaklaşımın tüm diller veya topluluklar için geçerli olduğunu iddia etmek doğru olmayacaktır. Çünkü ilgili sayılarda buna dair çok fazla içeriğe rastlanmaması çalışmanın sınırlılıklarından birisini oluşturmaktadır. Yazıların yoğun bir biçimde ırki, kültürel ve milli referanslara başvurması Türkçenin gücünü sürekli pekiştirmekte ve doğal bir “dışlama” ortaya çıkarmaktadır. Derginin bu muğlak ve çelişkili tutumunun, Türk olmayan ilgili topluluklara ait dil gibi tanımlayıcı göstergeleri milli kimlik tanımı içinde değersizleştirdiğini söyleyebiliriz.

KAYNAKLAR

- AHMAD, Feroz (2006a). *Bir Kimlik Peşinde Türkiye* (Çev. S. Cem Karadeli). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- AHMAD, Feroz (2011b). *Modern Türkiye'nin Oluşumu* (11. Basım). İstanbul: Kaynak Yayınları.
- AKÇAM, Taner (2008). *Ermeni Meselesi Hallolunmuştur*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- AKÇURA, Yusuf (1987). *Üç Tarz-ı Siyaset* (2. Baskı). İstanbul: Türk Tarih Kurumu Yayınları.
- AKSAMAZ, A. İhsan, SALTİK, T., KÖK, K. vd. (2005). *Anadilde Eğitim ve Azınlık Hakları*. İstanbul: Sorun Yayınları.
- ALP, Tekin (2001). *Türkleştirme* (Günümüz Yazı Diline Aktaran Özer Ozankaya). T.C. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- ANDERSON, Benedict (1995). *Hayali Cemaatler: Milliyetçiliğin Kökenleri ve Yayılması* (Çev. İskender Savaşır, 2. Basım). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- ASLAN, Şükrü (Ed.) (2010). *Herkesin Bildiği Sır: Dersim*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- ASLAN, Ş., YARDIMCI, S. ve ARPACI, M. (2015). *Türkiye'nin Etnik Coğrafyası: 1927-1965 Anadil Haritaları*. İstanbul: Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Yayınları.
- ATATÜRK'ÜN BÜTÜN ESERLERİ-CİLT 25 (2009). Yayına Hazırlayanlar Doç. Dr. Cüneyt Akalın, Dr. Şefik Çakmak vd. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- ATATATÜRK, M. K. (2010). *Medeni Bilgiler: Türk Milletinin El Kitabı* (Günümüz Türkçesine Çev. Neriman Aydın). İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları.
- ATATÜRK'ÜN DİL YAZILARI I-Sözlük Çalışmaları (2011). Ankara: Genelkurmay Askeri ve Tarih ve Stratejik Etüt (ATASE) Başkanlığı Yayınları.
- ATEŞ, Kazım (2011). *Yurttaşlığın Kıyısında Aleviler "Öz Türkler" ve "Heretik Ötekiler"*. Ankara: Phoenix Yayınevi.
- ATSIZ, Nihal (1992). *Çanakkale'ye Yürüyüş*. İstanbul: Baysan Basım ve Yayın.
- AYBAR, Celal ve AYKUT, Sabit (1937). *Nazari ve Tatbiki İstatistik Dersleri*. Devlet Basımevi.

- BALİ, Rıfat N. (1999a). *Bir Türkleştirme Serüveni (1923-1945)*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- BALİ, Rıfat N. (2008b). *1934 Trakya Olayları*. İstanbul: Kitabevi.
- BALİBAR, E. ve WALLERSTEIN, I. (2000). *İrk, Ulus, Sınıf: Belirsiz Kimlikler*. İstanbul: Metis Yayınları.
- BARTH, Fredrik (der) (2001). *Etnik Gruplar ve Sınırları*. İstanbul: Bağlam Yayınları.
- BAUMAN, Zygmunt (1996a). *Yasa Koyucular ile Yorumcular* (Çev. Kemal Atakay). İstanbul: Metis Yayınları.
- BAYRAK, Mehmet (1993a). *Kürtler ve Ulusal-Demokratik Mücadeleleri*. Ankara: Özge Yayınları.
- BAYRAK, Mehmet (2009b). *Şark Islahat Planı: Kürtlere Vurulan Kelepçe*. İstanbul: Özge Yayınları.
- BENHAN, Enver (1935). *Türk Soyadları*. Ankara: Köyhocas Matbaası.
- BEŞİKÇİ, İsmail (1990). *Tunceli Kanunu (1935) ve Dersim Jenosidi*. İstanbul: Belge Yayınları.
- BEŞİKÇİ, İsmail (1991). *Kürtlerin Mecburi İskanı*. Ankara: Yurt Kitap.
- BİRİNCİ TÜRK TARİH KONGRESİ (2010). *Konferanslar, Müzakere Zabıtları (Ankara: 2-11 Temmuz 1932)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.
- BİRİNCİ TÜRK DİL KURULTAYI (1932). *Tezler, Müzakere Zabıtları*. İstanbul.
- BORA, Tanıl (2003). *Türk Sağının Üç Hali: Milliyetçilik, Muhafazakarlık, İslamcılık* (3. Baskı). İstanbul: Birikim Yayınları.
- BOZKURT, M. Esat (1995). *Atatürk İhtilali (Cilt 1-2)*. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- BRUINESSEN, Martin van (2008). *Ağa, Şeyh, Devlet* (Çev. Banu Yalkut). İstanbul: İletişim Yayınları.
- BULUT, Faik (1991). *Belgelerle Dersim Raporları*. İstanbul: Evrensel Basım Yayın.
- CAYMAZ, Birol (2007). *Türkiye’de Vatandaşlık: Resmi İdeoloji ve Yansımaları*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- CHP Nizamnamesi ve Programı (1931). Ankara: TBMM Matbaası.
- CHP Programı (1935). Ankara: Ulus Basımevi.
- ÇALIŞLAR, İzzeddin (Haz.) (2010). *Dersim Raporu*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- ÇAVDAR, Tevfik (1991). *İttihat ve Terakki*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- DAVISON, Roderic (2004). *Osmanlı-Türk Tarihi (1774-1923)* (Çev. Mehmet Moralı). İstanbul: Alkım Yayınları.

- DÜNDAR, Fuat (2000a). *Türkiye Nüfus Sayımlarında Azınlıklar* (2. Baskı). İstanbul: Çiviyazıları Yayınları.
- DÜNDAR, Fuat (2007b). *İttihat ve Terakki'nin Müslümanları İskân Politikası (1913-1918)*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- DÜNDAR, Fuat (2008c). *Modern Türkiye'nin Şifresi: İttihat ve Terakki'nin Etnisite Mühendisliği* (2. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.
- ERSANLI, Büşra (2003). *İktidar ve Tarih: Türkiye'de "Resmi Tarih" Tezinin Oluşumu (1929-1937)*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- FENTON, Steve (1999). *Etnisite* (Çev. Nihat Şad). Ankara: Phoenix Yayınları.
- GELLNER, Ernest (1998a). *Milliyetçiliğe Bakmak* (Çev. S. Coşar, S. Özertürk ve N. Soyark). İstanbul: İletişim Yayınları.
- GELLNER, Ernest (2013b). *Uluslar ve Ulusçuluk* (Çev. Büşra Ersanlı-Günay Göksu Özdoğan). İstanbul: Hil Yayınları.
- GEORGEON, François (1986). *Türk Milliyetçiliğinin Kökenleri-Yusuf Akçura (1876-1935)* (Çev. Alev Er). Ankara: Yurt Yayınları.
- GOLOĞLU, Mahmut (2009). *Türkiye Cumhuriyeti Tarihi-II Tek Partili Cumhuriyet (1931-1938)*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- GÜLALP, Haldun (der.) (2007). *Vatandaşlık ve Etnik Çatışma: Ulus-Devletin Sorgulanması*. İstanbul: Metis Yayınları.
- GÜMÜŞOĞLU, Firdevs (2005). *Ülkü Dergisi ve Kemalist Toplum*. İstanbul: Toplumsal Dönüşüm Yayınları.
- HOBBSAWN, Eric J. (1993). *1780'den Günümüze Milletler ve Milliyetçilik: Program, Mit, Gerçeklik* (Çev. Osman Akınhay). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- İKİNCİ TÜRK TARİH KONGRESİ (2010). *Kongrenin Çalışmaları, Kongreye Sunulan Tebliğler (İstanbul: 20-25 Eylül 1937)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu.
- İNAN, Afet (2009). *Atatürk Hakkında Hatıralar ve Belgeler* (Hazırlayan Arı İnan, 8. Baskı). İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- İSKAN TARİHÇESİ (1932). İstanbul: Hamit Matbaası.
- KARPAT, Kemal (2010). *Osmanlı'dan Günümüze Etnik Yapılanma ve Göçler*. İstanbul: Timaş Yayınları.
- KEYDER, Çağlar (1993). *Türkiye'de Devlet ve Sınıflar* (3. Basım). İstanbul: İletişim Yayınları.
- KİLİ, Suna ve GÖZÜBÜYÜK, Şeref (2000). *Türk Anayasa Metinleri*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- KOÇAK, Cemil (2003). *Umumi Müfettişlikler (1927-1952)*. İstanbul: İletişim Yayınları.

- KOLEKTİF (2002). *Modern Türkiye’de Siyasi Düşünce 4: Milliyetçilik*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- LANDAU, M. Jacob (1996). *Tekinalp, Bir Türk Yurtseveri (1883-1961)* (Çev. Burhan P. - İlhan P. vd.). İstanbul: İletişim Yayınları.
- LEVİ, Avner (1996). *Türkiye Cumhuriyetinde Yahudiler: Hukuki ve Siyasi Durumları*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- LOZAN BARIŞ KONFERANSI-Tutanaklar Belgeler (1973). Cilt 2 (Çev. Seha L. Meray). Ankara: Ankara Üniversitesi SBF Yayınları.
- MAKSUDYAN, Nazan (2005). *Türklüğü Ölçmek Bilimkurgusal Antropoloji ve Türk Milliyetçiliğinin Irkçı Çehresi (1925-1939)*. İstanbul: Metis Yayınları.
- ÖZKIRIMLI, Umut (1999a). *Milliyetçilik Kuramları Eleştirel Bir Bakış*. İstanbul: Sarmal Yayınevi.
- ÖZKIRIMLI, Umut (Ed.) (2008b). *21. Yüzyılda Milliyetçilik* (Çev. Yetkin Başkavak). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- ÖZKIRIMLI, Umut (2010c). *Milliyetçilik Üzerine Güncel Tartışmalar Eleştirel Bir Müdahale*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- ÖZTÜRK, Saygı (2012). *İsmet Paşa’nın Kürt Raporu* (6. Baskı). İstanbul: Doğan Kitap.
- PARLA, Taha (1991). *Türkiye’de Siyasal Kültürün Resmi Kaynakları Cilt:1 Atatürk’ün Nutku*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- POULTON, Hugh (1999). *Silindir Şapka, Bozkurt ve Hilal, Türk Ulusçuluğu ve Türkiye Cumhuriyeti* (Çev. Yavuz Alagon). İstanbul: Sarmal Yayınevi.
- SADOĞLU, Hüseyin (2010). *Türkiye’de Ulusçuluk ve Dil Politikaları*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- SMITH, Anthony D. (1994a). *Milli Kimlik* (Çev. Bahadır Sina Şener) (1. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.
- SMITH, Anthony D. (2002b). *Ulusların Etnik Kökeni* (Çev. Sonay Bayramoğlu, Hülya Kendir). Ankara: Dost Kitapevi Yayınları.
- SOMERSAN, Semra (2004). *Sosyal Bilimlerde Etnisite ve Irk*. İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları.
- SWARTZ, David (2011). *Kültür ve İktidar: Pierre Bourdieu’nün Sosyolojisi* (Çev. Elçin Gen). İstanbul: İletişim Yayınları.
- TEKİN, Gülçiçek G. (2009). *Türkiye’nin Asimilasyon ve Dikırım Politikaları*. İstanbul: Belge Yayınları.
- ULUĞ, N. Hakkı (2009). *Derebeyi ve Dersim*. İstanbul: Kaynak Yayınları.
- UYAR, Hakkı (2000). *Sol Milliyetçi Bir Türk Aydını: Mahmut Esat Bozkurt (1892-1943)*. İstanbul: Büke Yayınları.

- ÜSTEL, Fusun (2008a). *Makbul Vatandaşın Peşinde II. Meşrutiyet'ten Bugüne Vatandaşlık Eğitimi* (3. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.
- ÜSTEL, Fusun (2004b). *İmparatorluk'tan Ulus-Devlete Türk Milliyetçiliği: Türk Ocakları (1912-1931)* (2. Baskı). İstanbul: İletişim Yayınları.
- YILDIZ, Ahmet (2001). *"Ne Mutlu Türküm Diyebilene" Türk Ulusal Kimliğinin Etno- Seküler Sınırları (1919-1938)*. İstanbul: İletişim Yayınları.
- ZÜRCHER, Erik Jan (2000). *Modernleşen Türkiye'nin Tarihi* (Çev. Yasemin Saner Gönen, Baskı 7). İstanbul: İletişim Yayınları.

MAKALELER

- AKTAR, Ayhan (1996). *Trakya Yahudi Olaylarını "Doğru" Yorumlamak*. Tarih ve Toplum. S. 155. s. 45-56.
- AKTÜRK, Şener (2006). *Etnik Kategori ve Milliyetçilik: Tek-Etnili, Çok-Etnili ve Gayri-Etnik Rejimler*. Doğu Batı Dergisi. S. 38, s. 23-53.
- ÇELEBİ, Onur (2016). *"Üçüncü Türk Dil Kurultayının Anadolu'daki Yansımaları"*. Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi, Cilt: 9, Sayı:47, Aralık 2016, s. 48-53.
- ERTAN, Temuçin F. (2000). *"Cumhuriyet Kimliği Tartışmasının Bir Boyutu: Soyadı Kanunu"*. Kebikeç, Sayı:10, s. 267-268.
- ÇAĞAPTAY, Soner (2008). *"Otuzlarda Türk Milliyetçiliğinde Irk, Dil ve Etnisite"*, Modern Türkiye'de Siyasi Düşünce 4- Milliyetçilik içinde, 3. Baskı. İstanbul: İletişim Yayınları. s. 245-262.
- ASLAN, Demo Ahmet (2006). *Modern Türkiye'de Ulusal Kimliğin İnşasında Soyadı Kanununun Rolü*. Cumhuriyet Tarihi Araştırmaları Dergisi. s. 155-172.
- TUĞLUOĞLU, Fatih (2012). *Türkiye Cumhuriyeti'nin İkinci Nüfus Sayımı: 20 İlkteşrin 1935 "Ne Bir Eksik Ne Bir Fazla"*. Çağdaş Türkiye Araştırmaları Dergisi. Güz, s. 55-78.

TEZLER

- ÖZER, İsmail (2010), *Türk Modernleşmesinde Halkevleri ve Diyarbakır Örneği*. (Doktora Tezi), Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.

KANUNLAR

- 2510 Sayılı İskan Kanunu (1934). T.C. Resmi Gazete, 2733, 21 Haziran 1934.
- 2525 Sayılı Soyadı Kanunu (1934). T.C. Resmi Gazete, 2741, 2 Temmuz 1934.
- 2576 Sayılı Gizli Nüfusların Yazımı Hakkında Kanun (1934). T.C. Resmi Gazete, 2752, 15 Temmuz 1934.

2884 Sayılı Tunceli Vilayetine İdaresi Hakkında Kanun (1936). T.C. Resmi Gazete, 3195, 2 Ocak 1936.

3115 Sayılı Teşkilatı Esasiye Kanununun Bazı Maddelerinin Değiştirilmesine Dair Kanun (1937). T.C. Resmi Gazete, 3533, 13 Şubat 1937.

TBMM ZABIT CERİDELERİ

TBMM Tutanak Dergisi, Devre:4, İçtima:3, 65. İnkat, Cilt:23

TBMM Tutanak Dergisi, Devre:4, İçtima:3, 68. İnkat, Cilt:23

TBMM Tutanak Dergisi, Devre:4, İçtima:3, 71. İnkat, Cilt:23

TBMM Tutanak Dergisi, Devre:5, İçtima:1, 21. İnkat, Cilt:7

TBMM Tutanak Dergisi, Devre:5, İçtima:1, 24. İnkat, Cilt:8

TBMM Tutanak Dergisi, Devre:5, İçtima:2, 33. İnkat, Cilt:16

GAZETELER ve DERGİLER

Hakimiyet-i Milliye, 19 Eylül 1930.

Hakimiyet-i Milliye, 21 Ağustos 1931.

Hakimiyet-i Milliye, 2 Birinciteşrin 1932.

Hakimiyet-i Milliye, 20 Şubat 1933.

Hakimiyet-i Milliye 31 Mart 1934.

Anadolu, 7 Ekim 1932.

Son Posta, 22 Mart 1933.

Milliyet, 20 Kanunuevvel 1934.

Ulus, 28 İkinciteşrin 1934.

Ulus 9 İlkteşrin 1935.

Ulus, 10 İlkteşrin 1935.

Ulus, 7 Kasım 1937.

Cumhuriyet, 6 Eylül 1935.

Cumhuriyet, 27 Birincikanun 1934.

Cumhuriyet, 28 Haziran 1934.

Zaman, 13 Temmuz 1934.

Yeni Sabah, 10 Temmuz 1943.

Milli İnkılap, 1 Mayıs 1934, Sayı:1.

İnkılap, 1 Haziran 1933, Sayı: 3.

Akbaba, 21 Haziran 1934, Sayı: 25

Orhun, 25 Mayıs 1934, Sayı: 7.

ÜLKÜ DERGİSİ MAKALELER

Recep, “Ülkü Niçin Çıkıyor”, Cilt: 1, Sayı: 1, Şubat 1933, s. 1-2.

Aydoslu Sait, “Ölü ve Diri Tarih”, Cilt: 1, Sayı: 2, Şubat 1933, s. 18-19.

Akçuraoglu Yusuf, “Birinci Türk Tarih Kongresi”, C. 1, S. 1, Şubat 1933, s. 23-30.

Ragıp Hulusi, “Türk Dili Tetkik Cemiyeti”, Cilt: 1, Sayı: 1, Şubat 1933, s. 31-40.

“Ülkü’nün Yazı Bölümleri”, Cilt: 1, Sayı:1, Şubat 1933, s. 90-94.

“İsmet Paşanın Nutku”, Cilt: 1, Sayı: 2, Mart 1933, s. 99-103.

“Necip Ali Beyin Nutku”, Cilt: 1, Sayı: 2, Mart 1933, s. 104-114.

“Dil Seferberliği”, Cilt: 1, Sayı: 2, Mart 1933, s. 116-118.

Recep, “Disiplinli Hürriyet”, Cilt:1, Sayı: 3, Nisan 1933, s. 177-180.

Aptullah Battal, “Fin İli ve Fin Dili”, Cilt: 1, Sayı: 3, s. 209-218.

“Dil Seferberliği”, Cilt: 1, Sayı: 3, Nisan 1933, s. 219-221.

Hasan Ali, “Türk Dilinin Bölümleri, Edebi Lehçeler”, Cilt: 1, Sayı: 4, Mayıs 1933., s. 307- 312

Mehmet Saffet, “Kültür İnkılabımız”, Cilt: 1, Sayı:5, Haziran 1933, s. 351-354.

“Köy Anketi”, Cilt:1, Sayı: 5, Haziran 1933, s. 362-364.

Kadri Kemal, “Anadolu’nun Doğusunda Dil Meselesi”, Cilt: 1, Sayı: 5, Haziran 1933, s. 404- 407.

“İnkılap Ülkülerini Yayma Yolunda”, Cilt: 2, Sayı: 7, Ağustos 1933, s. 25.

Ruşen Eşref, “T.D.T.C Nasıl Kuruldu”, Cilt: 2, Sayı: 8, Eylül 1933, s. 81-97.

Reşit Galip, “Türk Tarih İnkılabı ve Yabancı Tezler”, Cilt: 2, Sayı: 9, Birinciteşrin 1933, s. 164-177.

İbrahim Necmi, “T.D.T.C Bir Yıl İçinde Neler Yaptı?”, Cilt: 2, Sayı: 9, Birinciteşrin 1933, s. 186-192.

Nebil, “Milli Şuur ve Halkevleri”, Cilt: 2, Sayı: 9, Birinciteşrin 1933, s. 216-225.

Necip Ali, “Halkevleri”, Cilt: 2, Sayı:9, Birinciteşrin 1933, s. 233-237.

Aydoslu Sait, “Millet ve Milliyet”, Cilt: 2, Sayı: 10, İkinciteşrin 1933, s. 281-284.

Nusret Kemal, “İsmet Paşanın Nutukları ve Türk Rejiminin Vasıfları”, Cilt: 2, Sayı: 11, Birincikanun 1933, s. 356-367.

“Ülkü Bir Yaşını Bitirirken”, Cilt: 2, Sayı: 12, İkincikanun 1933, s. 469-475.

İbrahim Necmi, “Türk Dili: Tarama Dergisi Nedir”, Cilt: 3, Sayı: 15, Mayıs 1934.

- Nafi Atuf, “*Türk Dili ve Kurultay*”, Cilt:4, Sayı: 19, Eylül 1934, s. 1-8.
- Prof. Dr. Tadeusz Kowalski, “*Türk Dilinin Komşu Millet Dilleri Üzerindeki Tesiri*”, Cilt: 4, Sayı: 20, Birinciteşrin 1934, s. 98-105.
- Hasan Fehmi, “*Anadoluda Gregoriyen ve Ortodoks Türkler*”, Cilt: 4, Sayı: 21, İkinciteşrin 1934, s. 173-182.
- Necip Ali, “*Türk Dili ve Türk Müziği*”, Cilt: 4, Sayı: 22, Birincikanun 1934, s. 246-248.
- Hasan Ali, “*Dil İnkılabımızın Karakteri*”, Cilt: 4, Sayı: 22, Birincikanun 1934, s. 255-257.
- “*Halkevleri Haberleri*”, Cilt: 4, Sayı: 24, Şubat 1935, s. 465-470.
- İsmet İnönü, “*Yeni Halkevlerini Açma Nutku*”, Cilt: 5, Sayı: 25, Mart 1935, s. 1-3.
- N. Taragay, “*Halkevleri Mecmuaları: Yeni Tokat ve Ün*”, Cilt: 5, Sayı: 25, Mart 1935, s. 76-80.
- İ. Necmi Dilmen, “*Yeni Karşılıklar Kılavuzu*”, Cilt: 5, Sayı:26, Nisan 1935, s. 81-87
- Necip Ali Küçük, “*Parti Kurultayı*”, Cilt: 5, Sayı: 27, Mayıs 1935, s. 161- 164.
- “*Partinin Yeni Programı İçin Kurultayda Recep Pekerin Söylevi*”, Cilt: 5, Sayı: 28, Haziran 1935, s. 247-259.
- İ. Necmi Dilmen, “*Yeni Sentaks Anketi*”, Cilt:5, Sayı: 30, Ağustos 1935, s. 403-405.
- “*Türk Tarihine Önem*”, Cilt: 6, Sayı: 31, Eylül 1935, s. 5- 7
- “*Türk Dili Araştırma Kurumu Adına Verilen Ayta*”, Cilt: 6, Sayı: 32, Birinciteşrin 1935, s. 81-86.
- Ankara’da Dil Bayramı*, Cilt: 6, Sayı: 32, Birinciteşrin 1935, s. 87-89.
- H. Reşit Tankut, “*Sümer, Mohancodaro, Harappa ve Anadil*”, Cilt: 6, Sayı: 32, Birinciteşrin 1935, s. 90-92.
- Dr. Profesör F. Nöymark, “*Nüfus Sayımlarının Önemi*”, Cilt: 6, Sayı: 32, Birinciteşrin 1935, s. 96-98.
- “*Nüfus Sayımı*”, Cilt: 6, Sayı: 33, İkinciteşrin 1935, s. 209-213.
- İ. Necmi Dilmen, “*Güneş Dil Teorisinin Esasları*”, Cilt: 6, Sayı: 35, İkincikanun 1936, s. 329- 334.
- Falih Rıfkı Atay, “*Dil Kurultayı*”, Cilt: 8, Sayı: 43, Eylül 1936, s. 1-2.
- “*Üçüncü Türk Dil Kurultayı*”, Cilt: 8, Sayı: 43, Eylül 1936, s. 77-84.
- İ. Müştak Mayakon, “*Dayandığımız Esas*”, Cilt: 8, Sayı: 44, İlkteşrin 1936, s. 89-91.
- Abdülkadir İnan, “*Güneş-Dil Teorisi Üzerine Notlar*”, Cilt: 8, Sayı: 44, İlkteşrin 1936, s. 143- 144.
- E. Pittard, “*Türk Irkı Hakkında*”, Cilt: 8, Sayı: 45, İkinciteşrin 1936, s. 196-202.

- “B. Şükrü Kaya’nın Nutku”, Cilt: 9, Sayı: 49, Mart 1937, s. 1-6.
- N. Atuf Kansu, “Halkevlerinin Kuruluşu”, Cilt: 9, Sayı: 49, Mart 1937, s. 7-9.
- Behçet Kemal Çağlar, “Halkevlerinde Çalışmalar ve Beliren Değerler”, Cilt: 9, Sayı: 50, Nisan 1937, s. 144-147.
- Behçet Kemal Çağlar, “Halkevlerinde Çalışmalar ve Beliren Değerler”, Cilt: 9, Sayı: 52, Haziran 1937, s. 305-309.
- Behçet Kemal Çağlar, “Halkevlerinde Çalışmalar ve Beliren Değerler”, Cilt: 9, Sayı: 53, Temmuz 1937, s. 387-391.
- Reşid Rahmeti, “Dil Araştırmaları”, Cilt: 9, Sayı: 54, Ağustos 1937, s. 461-464.
- Behçet Kemal Çağlar, “Halkevlerinde Çalışmalar ve Beliren Değerler”, Cilt: 9, Sayı: 54, Ağustos 1937, s. 469-472.
- Falih Rıfkı Atay, “Tarih Kongresi”, Cilt: 10, Sayı: 55, Eylül 1937, s. 1- 2.
- Behçet Kemal Çağlar, “Halkevlerinde Çalışmalar ve Beliren Değerler”, Cilt: 10, Sayı: 55, Eylül 1937, s. 87-89.
- Saffet Arıkan, “İkinci Türk Tarih Kongresi”, Cilt: 10, Sayı: 56, Birinciteşrin 1937, s. 97-98.
- Behçet Kemal Çağlar, “Halkevlerinde Çalışmalar ve Beliren Değerler”, Cilt: 10, Sayı: 56, Birinciteşrin 1937, s. 179-181.
- Behçet Kemal Çağlar, “Halkevlerinde Çalışmalar ve Beliren Değerler”, Cilt: 10, Sayı: 57, İkinciteşrin 1937, s. 281-283.
- Atatürk’ün Nutukları, Cilt: 10, Sayı: 57, İkinciteşrin 1937
- B. Şükrü Kaya, “Halkevlerinin Açılış Konferansı”, Cilt: 11, Sayı: 61, Mart 1938
- Behçet Kemal Çağlar, “Halkevlerinde Göze Çarpan Çalışmalar ve Beliren Değerler”, Cilt: 11, Sayı: 61, Mart 1938, s. 76-77.
- Behçet Kemal Çağlar, “Halkevlerinde Göze Çarpan Çalışmalar ve Beliren Değerler”, Cilt: 11, Sayı: 62, Nisan 1938, s. 174-177.
- Prof. Fuad Köprülü, “Harf İnkılabı”, Cilt: 12, Sayı: 67, Eylül 1938, s. 1-2.
- Kültür Haberleri: Dil Bayramı, Cilt: 12, Sayı: 68, İlkteşrin 1938, s. 177- 178.
- İ. Necmi Dilmen, “Cumhuriyet Yıllarında Dil Çalışmaları”, Cilt: 12, Sayı: 69, İkinciteşrin 1938, s. 239-244.
- Naim Onat, “Atatürk ve Ülkü Adı”, Cilt: 12, Sayı: 70, Birincikanun 1938, s. 337-338.
- Yaşar Nabi, “Halkevlerinin Dil, Tarih, Edebiyat Yolundaki Çalışmaları”, Cilt: 13, Sayı: 73, Mart 1939, s. 44- 48.
- Prof. Dr. Şevket Aziz Kansu, “Öjenik Problemleri”, Cilt: 13, Sayı: 74, Nisan 1939, s. 103-113.

- Prof. Dr. Şevket Aziz Kansu, “Kız ve Erkek Çocukları Üzerine Antropometrik Araştırma”, Cilt: 12, Sayı: 71, İkincikanun 1939.
- Ahmet Halil, “Deliorman Köylerinden Kokarca Köyü ve Bugünkü Vaziyeti”, Cilt: 13, Sayı: 77, Temmuz 1937, s. 397-402.
- Kemal Ünal, “Halk Odaları”, Cilt: 14, Sayı: 79, Eylül 1939, s. 13-15.
- Prof. Dr. Şevket Aziz Kansu, “İrk ve Millet”, Cilt: 14, Sayı: 8, Şubat 1940, s. 496-498.
- “Notlar ve İktibaslar Bir Ankete Cevap”, Cilt: 15, Sayı: 87, Mayıs 1940, s. 258-260.
- Ziyaeddin Fahri, “Namık Kemal ve Yaşayan Tarafları”, Cilt: 16, Sayı: 94, Birincikanun 1940, s. 292-297.
- Prof. Dr. Fuad Köprülü, “İstiklal Ruhu”, Cilt :17, Sayı: 98, Nisan 1941, s. 97-98.
- Dr. Saim Ali, “Türk Grameri Davası”, Cilt :17, Sayı: 98, Nisan 1941, s. 99-104.
- Falih Rıfkı Atay, “Bir Temsil Karşısında Bazı Düşünceler”, Cilt: 17. Sayı:101, Temmuz 1941.

EK- ÜLKÜ DERGİSİ'NDEN SEÇMELER

T Ü R K S O Y U

ANADOLU'da GREGORİYEN ve ORTODOKS TÜRKLER

HASAN FEHMI

[Anadolu'nun en eski halkının öz Türk soyuna dayandığı gün geçtikçe aydınlanan bir hakikat olduğu gibi son asırlarda hristiyanlığın tesiri ve Osmanlı idaresinin getirdiği ile yabancı milliyetlere maledilen Anadolu hristiyanlarının da öz Türk olduğunu gösteren vesikalar bulunmuştur. Bu çok mühim vesikaları Ankara, Kayseri, ve Sivasi'nin eski mahkeme kayıtlarından çıkaran ve bunlar üzerinde büyük bir sessizlik ve tevazula çalışan Kütüphaneler Müdürü Hasan Fehmi Bey ÜLKÜ'nün ricası üzerine Anadolu'nun Türklüğünü ispat yolunda büyük değeri olan bu vesikalar hakkında aşağıdaki izahatı vermiştir.]

BÜYÜK Türk soyunun birçok adlarla, anlarla Ön Asya'da, Anadolu'da görülmüş olan varlığını Oğuz, İslam akımlarından başlamak pek kısa bir görüştür. Sumer ölçüsünü kullanan ve onu bugün de öyle adlayan bugünkü varlığın o en eski çağlarda yaşayan ataların torunları olduğundaki inanımız pek etkin ve sağlamdır. Her gün gözle görülen, kulakla işitilen, elle tutulan bir takım kanlılarla pekitlen bu gerçek inanımız son yıllarda dil, tarih, coğrafya, asar atika araştırmalarıyla bir kat daha aydınlanmaktadır. Her gün önümüze çıkan bu tanıkların bir takımı bugün

de (1) Erzincan'da yaşayan Somar ölçüsü gibi çok eski çağlara ulanmakta, bir takımı da daha yeni tarih köşelerini aydınlatmaktadır.

Biliyorduk; Anadolu'ya son gelen Oğuz Türkleriyle karşılaşan varlığın bir anda tanışıp kaynaşması, daha eski çağlarda buralara gelen Golvaların Orta Anadolu'da buldukları Trokmenlerle tanışmalarından daha az sıcak değildi. Dilleriyle, türleleriyle, savları ve masallarıyla, beniz ve gözleriyle, türkü ve ezgileriyle birbirinden hiç ayırdedilemeyen, Türkçeden başka tek bir söz bilmiyen Anadolu'nun eski halkı için Selçuk ve Oğuz akımları önünde kendi eski dil ve türlelerini unuttuklarını ileri sürmek hiç doğru değildi. Öyle bir kuygu, öyle bir sıkıştırma olsaydı, ilk önce dinleri üzerinde bir iz yapması ge-

(1) Erzincan'da bütün düzlükler, bütün aşırıklar somar denilen bir uralda ölçülüp tartılmaktadır. Bir somar yüz seksen okka, odenlu arşın ve başka bir ölçüm anlatır. Bunun bugün yaşayan 12 okkalık, 12 arşın ve metrekil bir ölçü anlatan parçası vardır. Buna kot denmektedir. Gerek 12 sa-ğış, gerek 180 ölçüsü Sumer ziyazış, gerek 180 vahidi kıyası ile iliklidir.

172

M İ L L İ Y E T Ç İ L İ K

MILLİ ŞUUR VE HALKEVLERİ

NEBİL, T. B. M. M. Kütüphanesi Müdürü

BUNDAN onbir sene evvel, Anaraya yeni geliyordum; harp bitmiş lakin sulh olmamıştı, Geyve'den Ankaraya kadar her yer harabe halinde idi. taş üstünde taş kalmamış, ahali dağılmıştı, etrafın manzarası insanı ağlatıyordu. Yarı yolda Karaköy diye bir istasyonda trenimiz epeyce durdu, burası birkaç kerpiç bina, birkaç baraka ve çadırdan ibaret dağınık ve çamur deryası bir köydü. Kompartimanımızda ordunun eski ve muhterem bir erkânı harp zabiti ahbabım da vardı; bak, dedi: Ankaraya vardığımız zaman sükutu hayale uğrama, Ankara işte biraz daha büyük kıta'da bir Karaköy'dür; demişti.

Ankaraya vardım, Sultanlar devrinin yadigarı olarak bozuk sokaklar, barakadan dükkânlar, müteaffin hanlar buldum. Karaoglan karşısında bir Kuyulukahve ile bir de sonradan yapılmış loan Merkez kışaathanesi "eski hali", vardı. Kübera olsun halk olsun burada kahve ve gayımı içen ve akşamları oturduk. Birkaç tane de aşçı dükkânından maklûp lokanta vardı.

Bugün Cümhuriyetin onuncu yıldönümünü kutuluyoruz; Ankaraya gelirken de artık bizi ağlatacak harap ve yeşil manzaralar kalmadı, yıkık köyler, perişan köylüler kalmadı. Bunların yerini yeşil tarlalar, yeni

baştan yapılan mamureler tuttu. Hele eski Ankara tarihi karıştı; bugün medeni bina ve müesseseleriyle geniş caddeleri, park ve bahçeleriyle on yıllık Cümhuriyet'in ilâhî bir âbidesi gibi önümüze dikilmiş muhteşem ve şirin yeni bir Ankara görüyoruz.

On yıl evvel harap demiryoluyla üç günde İstanbuldan Ankaraya gelirdik, Sahrayıkebir'de yola çıkar gibi nevalimiz, suyumuzu, battaniyemizi beraber alırdık; demiryolu, boydanboya, yıkılmış, yakılmış, müsademe ettirilmiş vagon ve lokomotif enkazıyla dolu, vesaiti müteharrike azalmış idi. Bugün sürat katarıyla, yataklılarla, lokanta vagonuyla yola çıkıyoruz. On sene evvel demiryolu Ankara'da niha yet bulurdu; bugün Ankara memleketin demiryolu sebesine merkez oldu: Buradan bir kol Kayseri — Sivas — Samsun ile birleşti, bir kol Kayseri — Ulukışla'ya gitti ki, bu suretle Ankaranın cihan yolları üzerine düşmesi temin edildi, yine başka bir kol Ankaradan Zonguldak'a varmak üzereydi.

Ben burada on senelik feyizli Cümhuriyet devrinde vücutta getirilen şeyleri sayıyacağım ve Sultanlar devrindeki Osmanlı İmparatorluğu'nun haliyle Mustafa Kemal Türkiye'sinin inkişafını evvelki köhne hallerle bugünkü musar ve şuurla hayata intibak-

216

ANADOLUNUN DOĞU SUND A DİL MESELESİ

KADRI KEMAL

BUNDAN birkaç yıl önce yapılan "umumi nüfus tahriri", bize memleketimiz hakkında birçok şeyler öğretmiştir; bunlar arasında, Anadolu'nun doğu ve güney doğusundaki halkımızın bugün konuşmakta oldukları dillerin rakamla ifadesi en mühim memleket meselelerinden birini ortaya koymaktadır. İstatistiğin bize bildirdiğine göre, Anadolu'nun doğu ve güney doğusunun bugünkü halkının yüzde eliden çoğu, öz Türkçenin gayri dillerle konuşmaktadır.

Vaktiyle hemen bütün halkı öz Türkçe konuşan ve tarih vesikalarının gösterdiğine göre, Türkten başka bir soydan olmayan bu insanlar, nasıl olmuş da öz dillerini yitirmişler ve yabancı diller edinmişlerdir?..

Anadolu'nun doğu ve güney doğusu çevresinde oturan halk, bundan birkaç asr önceye gelinceye kadar hep öz Türkçe konuşurlardı. Bugün buralarda birkaç dil konuşuluyor. Bu diller arasında Türkçeden sonra en çok yaygın olanlar Kurmanç ve Zaza dilleridir. Her ikisi de iptidai dillerdir. Yapılan birçok araştırmalar neticesi bu dillerin dağılı Türkler tarafından konuşulan Türkçenin "halitalaştırılması, iki lehçesi olduğu anlaşılmaktadır; Alman müellif Fritz'in Leningratta negredilmiş olan

Kürtçe — Rusça — Almanca lûgat kitabında 8307 kelime vardır. Bunlardan 3080 söz eski Türkçedir. Geri kalan kelimelerin büyük bir kısmının daha eski Türkçe asıllardan olmadığını kim iddia edebilir?..

Bugün buralarda Türkçeden gayri diller konuşan birçok aşiret ve kabilelerin eski reislerinin ve o aşiretleri teşkil eden halkın çoğunun eski dede ve baba adları hep Türkçe imiş. Bunu birkaç misal ile anlatalım; şimdi Şatak, Çölemerik, Başkale ve Beytüşşebap taraflarında oturan Ertuş adında bir aşiret vardır ki, bu aşiret efradından bugün Türkçe bilen ve konuşanlar pek azdır. Fakat aşiret halkı arasında nesilden nesle geçen hikâyelere bakılırsa, bunlar eski reislerine "İlağası, derlermiş. Bu aşiretin Keravi kabilisinin eski reislerinin adı da "Tatarhan", imiş. Kamusuâlâm, Anadolu'nun doğu vilâyetlerinde büyük bir yığın teşkil eden Cıbranlı aşiretinin aslen Türkmen olduğunu yazmaktadır. Bu aşiret de eskiden reislerine "İl ağası, derlermiş...

Bundan beş asr evvel Hınıs taraflarına Selçuk Türk ailesinden üç kardeşin hâkim bulunduğunu "Şerefname", de okuyoruz. 7 buçuk asr önceleri buralarda aşiret reislerinin hemen kâffesinin Türk oldukları ve aşi-

404

KÖY ANKETİ

363

Mesleği.	11 — Kullanılan eşya listesi ve sayısı,
Halkevine yazılı ise hangi şubede olduğu.	12 — Evlenme ve boşanma vakaları,
Türkiyenin nerelerinde ve ne kadar bulunduğ.	13 — Hükümetle olan işlerin nasıl takip edildiği,
Yabancı memlekete bulunduyorsa nerelerde ve ne kadar bulunduğ.	14 — Köyün dışarıda olan mensupları, ne yaptıkları ve köyleriyle bağları derecesi,
Şimdiye kadar bulunduğ köyler (varsa).	15 — Komşu köylerle münasebeti,
Bu ankete iştirak için tetkik ettiği köy (varsa), kazası, vilâyeti, ticari istasyonu ve limanı (yahut iktisaden bağlı olduğu merkez.)	16 — İnkişafı için tedbirler (ne yapıyor, ne yapmalı),
	C — Maarif vaziyeti:
	1 — Mektebi (varsa) kaç sınıflı,
	2 — Talebe ve her sene vasatı mezun sayısı,
	3 — Mezunların bugünkü halleri,
	4 — Muallimin ehliyeti,
	5 — Muallimin mektep dışındaki faaliyeti,
	6 — Okur yazar sayısı,
	7 — Tahsil görmişler varsa tahsillerinin derecesi ve meşguliyetleri,
	8 — Seyahat etmiş (memleket içinde veya dışında) varsa nereden, niçin bulundukları, hiç köy dışına çıkmamış olanların sayısı ve yaşları,
	9 — Gazete ve kitap gelir mi,
	10 — Posta var mı ve muhabere vaziyeti,
	11 — Mektup ve arzuahallerini kim yazar (nümuneler),
	12 — Halk dersaneleri mezunları, ne zaman mezun oldukları ve bir terakki gösterip göstermedikleri,
	13 — Köylülerin kullandıkları kelime sayısı (erkek, kadın, okumuş, okunmamış itibarıyla),
	14 — İnkişaf tedbirleri (ne yapıyor, ne yapmalı),

M İ L L İ Y E T Ç İ L İ K

MİLLET VE MİLLİYET

AYDOSLU SAIT

TURK milleti; halifecilik ve ümmetçilik içinde ne hakiki bir milli inkışaf görmüş, ne de milliyeti hakkında sarıh bir şuur edinebilmiştir. Uzun asırlar süren devşirmecilik ve devşirmeler idaresi, Türkün tarihini ve milliyet şuurunu bulandırmak için ne mümkünse hepsini yapmıştır. Onun için varlığımızın kaynağı ve istikbalimizin biricik güvenç dayacağı olan milliyet bahsi üstünde biraz durmamız faydalı olacaktır.

I — MİLLİYET NEDİR?

Milliyet; dil, kültür ve mefkûre birliğiyle birbirine bağlı vatandaşların teşkil ettiği bir siyasi ve içtimai he-yettir. (C. H. F. Programı, sayfa 5, madde 2) Bu tarif muasır ilmin vasıl olduğu en son neticedir. Milleti yapan bu üç unsurun kültür, şüphesiz en hâkim olanıdır. Çünkü kültür birliği; zaruri olarak dil birliğini ve hat-ta mefkûre birliğini de icap ettirir.

a - Kültür:

İlk önce kültürün maarif demek olmadığını açıkça söylememiz lâzımdır. Hiç olmazsa bizim milliyeti yapan en mühim unsur olarak kabul ettiğimiz kültür bu değildir. O halde kültür nedir?

Kültüre birçok feylesof ve âlimler başka başka ve fakat neticeleri birbirine yakın tarifler vermişlerdir. Biz

bunların en şümullülerinden bir ikisini tekrarlıyacağız:

Alman feylesoflarından Jodl der ki: "Hiçbir kimse kendi dimağıyla düşünemez. Herkes, kendinden önce gelen birçok nesillerin dimağıyla düşünür. Harikalar yapan bu vasıta yalnız dil değildir. Söz âbidelerini koruyan, saklayan, daha sonraki nesillere devreden dilden başka, kullandığımız her türlü alât ve edevatta, hatta başkalarından öğrendiğimiz her çeşit fen-nî meharette, her içtimai teşekkülde, her san'at eserinde, din ve ilim anlayışımızda eski zamanların fikirleri gizlidir ve bunlar, canlandırıcı, mey-valandırıcı, zenginleştirici olurlar. İş-te bu, kültür veya âfaki ruhtur..."

Zamanımızın en büyük feylesof ve içtimaiyatçılarından Othmar Spann'a göre de:

Millî inan (yani felsefe), millî ilgi, millî san'at, millî hayat (yani irki kabiliyet), millî hak anlayış, millî ah-lâk, millî dilek ve yapışın bir araya gelmesiyle kültür olur ki, buna tesal-lüp etmiş ruh da diyebiliriz. Tarih ve coğrafi sebepler yüzünden bunların hepsinin toplu ahengi, her millette aynı değildir. Belki büsbütün başka görünüş alır. Milletler arasındaki kül-tür farkı, millî hayatın inkışafı ile müteneşiben sarıh ve muayyen hudud-

T Ü R K D İ L İ

DİL İNKILABIMIZIN KARAKTERİ

HASAN ÂLİ

SON elli-altmış yıl içinde dilimizin arınması, durulandırılması için Tan-zimat devrinden Cümhuriyet çağına kadar yapılmış olan atılmaları hepimiz biliriz. Bunlar yarım kalmış, ba-sarılmamış kumldanışlardır. Bu nok-tayı gözlerimizde iyice belirtmek için bu yolda düşüncelerini söylemiş bil-ginlerden Cümhuriyet devrine en yak-ın olanını almak, onun hangi nokta-larda aksadığını göstermek iyi ola-caktır.

Meşrutiyet çağının kültür siyasa-sında en çok sözü geçen ve o devrin başındaki büyüklerin bu yolda en il-e-ri nazariyeciyi saydıkları Ziya Gökalp Beyin düşüncelerini gözden geçire-lim.

Meşrutiyet devri Türk milletinin hayatı bakımından bir tezatlar devri-dir. Meclisi Mebusan milletinin hâki-miyetini kendinde toplamak ister; fa-kat öbür yandan millîle hiçbir bağı kalmamış olan saltanat ve hilâfet u-runları varlığını ve nüfuzunu muha-faza etmektedir. Bunun içindir ki o devrin cemiyet meselelerinde söz eri-olan Ziya Gökalp Bey hiçbir tarafı gücendirmek kaygısıyla "Türk ca-miasını bir yandan Ural-Altay ailesi-ne, bir yandan İslâm ümmetine, bir yandan da Avrupa beynelmileliyetine mensup bir cemiyet" olarak kabul e-der. Bu düşünce, Ziya Bey için dil

işlerinde de doğrudur. Mesela Ziya Bey der ki: "İstilahların mukabilleri-ni Arabî, Fârisiden yaparak ecnebi kelimeleri kabul etmek hassası: Türkçeye münhasır değildir. Bütün İslâm lisanları bu hasasda müsterek tir."

(Türkleşmek, İslâmlaşmak, Muas-sırlaşmak) adlı eserinde Türkçenin durulaştırılması ve Türklerin milli bir dil sahibi olması davasında söz söylenen bu meşrutiyetçi bilgin "ec-nebi kelimeler" sözüne Arapça ve Farsçayı sokmuyor, onları dilimizden ayrı bir dil olarak görmüyor. Eski Osmanlı dil ve edebiyatçılarının Türk çeyi Arapça ve Farsça ile beraber üç dilden yapılmış bir dil saymalarıyla bu düşünüş arasında esaslı bir ayrılık var mıdır?

Gene bu eserde şu düşünceleri de ortaya koyuyor. Diyor ki: "Dini ta-birlerde ve dinden istiklak eden sair ilimlere mahsus istilahlarda esasen müttehit olan bu lisanlar (yani İslâm dilleri) bu vahdeti yeni istilahlarda da muhafaza etmek mecburiyetinde-dir."

Ziya Gökalp Bey bununla da kal-mıyor; İslâm dillerinin bütün isti-lahları "her memlekette kurulacak cemiyetlerin iştirak edeceği kongre-ler marifetiyle müttehit bir surette vücuda getirildikten sonra artık dili

255

T Ü R K D İ L İ

TÜRK DİLİNİN KOMŞU MİLLET DİLLERİ ÜZE- RİNDEKİ TESİRİ

Krakov Yagellon Darülfünunu Şark dilleri Müderrislerinden
Prof. Dr. TADEUSZ KOWALSKI

— 1 —

DİLLERİ başka olan iki millet ara-sındaki temasa tâbi harsî münaseba-tın neticesinde dillerin dahi yekdiğ-e-rine tesirini ve bu tesirin ilk önce lügata dair olduğunu her zaman ve her yerde isbat edebiliriz. Her türlü harsî eşya mübadelesine ekseriyet-le kelime mübadelesi de murafakat eder. İki millet arasındaki harsî mü-nasebat sık olunca, dillerinin birbiri-ne tesiri de artar. Dünya yüzünde büsbütün münferit bir millet olmadı-ğundan, üzerine başka bir dilin tesiri olmiyan dil de bulamayız.

Bir lisanca başka lisanın alınan kelimeler işbu lisan sahipleri olan milletler arasındaki harsî münaseba-tın yaşar âbideleridir, diyebiliriz. Bunlar, bazan hattâ tarihte bile hak-larında hiçbir malûmat bulunmıyan muhtelif münasebatın yegâne şahitle-ridir. Binaenaleyh, dil tesirlerini tet-kik eden lisaniyat arasında, bilhassa pek eski zamanlara dair tarihî tete-b-üatın neticelerini de itmam edebilir.

Müstear kelimelerin mahiyetinden, harsî münasebatın ne gibi, meselâ si-yasî mi, ticarî mi, ve yahut fennî mi olduğu anlaşılır. Medeniyetî daha yüksek bir millet, kendisinden har-sen daha zayıf milletlere kendi keli-

melerini cehren kabul ettirmeğe ça-lıyor. Hattâ bazan başka millet-in hükümü altında yaşayan bir kavim gittikçe kendi lisanını bile u-nutuyor. Yabancı bir kelimenin ka-bul olunması, bazan zaruret neticesi olup, bazan ise yalnız modadan ileri gelir. Bir mefhuma tamamiyle mu-tabık millî bir kelimenin yerine baş-ka bir dilden lüzumsuz alınan kelime-nin bazan asıl kelimenin sürülmesine sebep olduğunu da sık sık görürüz.

Fakat bunlar herkeşçe malûm şey-lerdir ki, haklarında daha muvassal izahat vermeğe de lüzum yoktur. Türk lisanının verdiği malûmat sayesinde bunları çok güzel tet-kik edebiliriz. Türklerin, asırlarca tesiri altında kaldıkları muhtelif me-deniyetler Türk lisanında derin iz b-ra-kmışlardır. Bilhassa, Türklerin İ-s-lâmîyeti ve onunla birlikte İslâm me-deniyetini kabul etmeleri, Türk dili-nin Arap ve Acem kelimeleri tarafın-dan istilâna sebep olmuştur. Bu keli-melerin mîkdarı, Türk edipleri tarafın-dan asırlarca devam eden moda ne-ticesinde hakiki lüzumundan fazla o-lup halk arasında maarifin taammülü-ne büyük bir mania ve hattâ münev-ver tabakalarda bile millî dil hissinin za-yıflanmasına sebep olmağa başlamış-tır.

98

D İ L İ Ş L E R İ

GÜNEŞ DİL TEORİSİNİN ESASLARI

İ. NECMİ DİLMEN

PEK yüksek bir Türk buluşundan doğan ve Lenguistik ve Filoloji dünyasına yeni bir ışık sağan « Gü-neş-Dil » teorisi, insan oğlunun yer yüzünde ilk önce şuurla anlayıp an-lamak ihtiyacını duyduğu şeyin « Güneş » olduğu prensipinden baş-lar. Teori, Türk dilinin ana etimolo-jisini insan gırtlığının ilk önce gı-kardığı ana kök seslere bağlamakta-dır. Bu ilk seslerin zamanla uğradığı değişmeler, sonra her bir sesin kök ve ek olarak verdikleri anlamlar, te-oride kesin bir sıra ve nizam altında gösterilmiştir.

Dillerin ilk ana kaynağı ve kuru-luşu üzerine bugüne kadar Avrupa dillerinin ileri sürdükleri teoriler o kadar karışıktr ki oralaradaki dil kurumları bile hiç birini benimse-mek cesaretini gösterememiştir.

Bunun sebebi, Avrupalı dillerin araştırmalarında Türk dilini göz önünde tutmamalarıdır. İndo - Ö-ro-pen denilen dillerin ana kaynağı nı arayıp arayıp bir türlü bulama-ları da bundandır. « Eğer böyle bir ana dil olsaydı, şöyle olurdu » diyerek ortaya koydukları, yayma-ana dil örneği bile, Türk diliyle karşılaştırılınca Türkçenin bozuk bir gıvesi görünüşünü veriyor.

Artık korkusuz söyleyebiliriz ki, Türk nasıl yer yüzüne ilk kültür

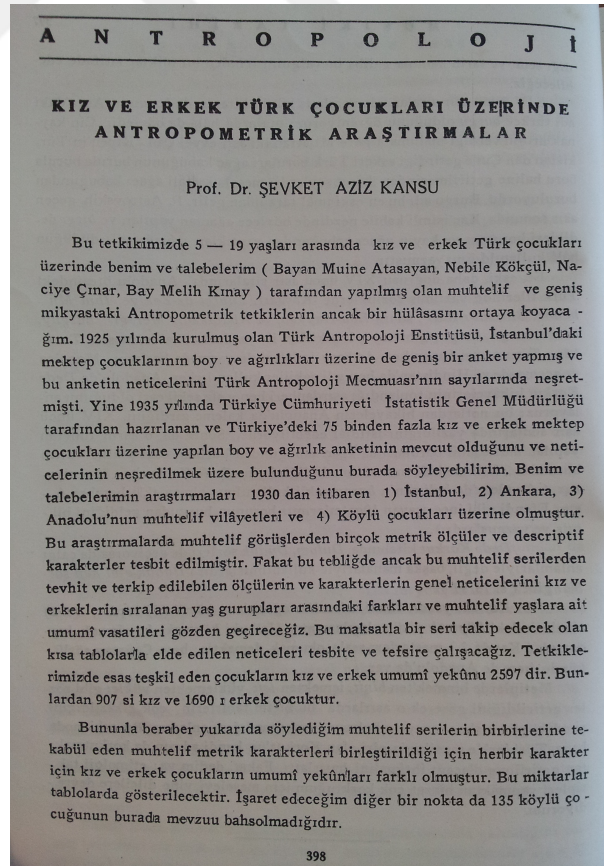
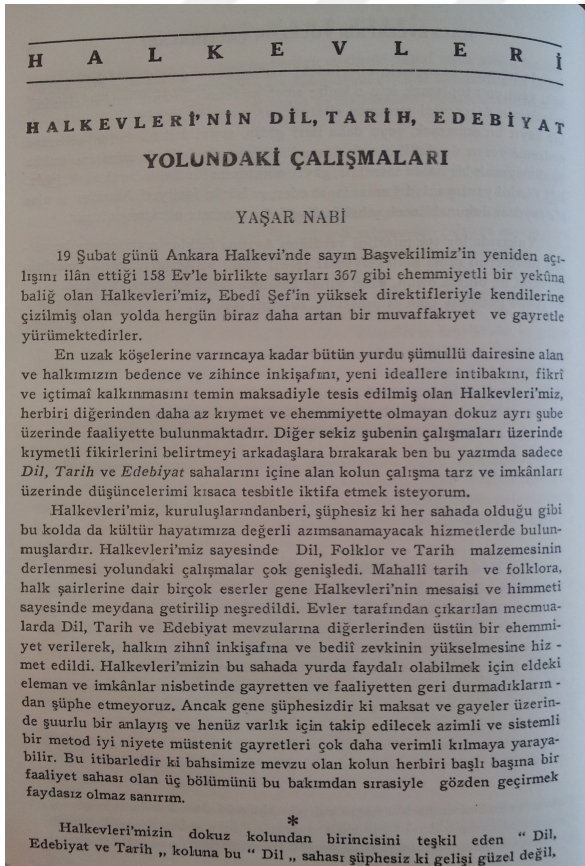
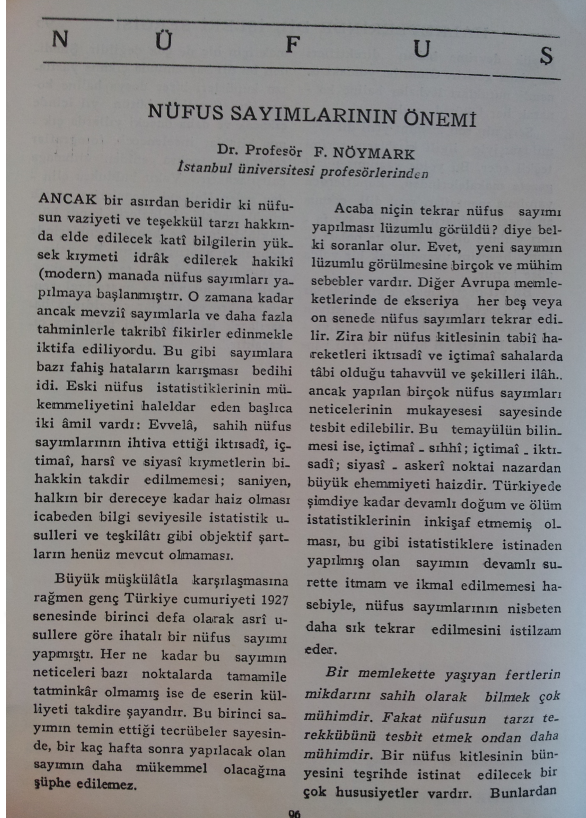
ışıkları getiren millette, Türk dili de -yalnız İndo- Öropeen dillerin değil - bütün kültür anlatabilen dil-lerin ana kaynağıdır.

Bizde ve Avrubbada dil karşılaştı-rmalarıyle uğraşanların bugüne ka-dar ancak benzetme yollarıyla yap-tıkları araştırmaların verimi bu da-vayı lüzumu kadar aydınlatamamış-tır. Fakat Güneş-Dil teorisinin verim-leri, Türk dilinin dillere ana kaynak olduğunu hiç şüphe bırakmaz bir açıklıkla gösteriyor. Bugüne kadar birçok dil kelimeleri üzerinde yapı-lan denemeler, bu nokta üzerinde en küçük bir tereddüde bile yer vermi-yecek verimlerle neticelenmiştir.

Uzun ve pek değerli araştırmala-rın doğduğu bu güneş kadar par-lak görüşün dünya filolojisinde bü-yük bir devrim yapacağını şimdiden söyleyebiliriz.

Türk dil teorisinin bütün dünya-ya yapacağı büyük tesiri ölçmek için, Türk tarih tezini örnek olarak alabiliriz : Tarih tezimiz ilk ileri sürüldüğü günlerde, başka memle-ketlerde değil, kendi içimizde bile tereddütle karşılanmıştı. Bugün se-vi-ve övünge görürüz ki Tarih tezimiz, yalnız Türkiye'de değil; bütün tarih dünyasında benimsen-miştir.

379

A N T R O P O L O J İ

İ R K ve M İ L L E T

Prof. Dr. ŞEVKET AZİZ KANSU

Dünyamız üzerine yayılmış olan bir çok insan zümreleri mevcuttur. Bu zümreler ilk bir müşahede de bize birbirlerine benzemeyen, esaslı karakterlerle ayrılmış grupların varlığını göstermektedir. Bu varlıklar ırk (race) adı verilir. Dünyanın beş büyük kara parçası üzerinde beyazlar, sarılar ve karalar gibi cismanî büyük farklarla ayrı üç büyük insan nevi ırkının yaşadığını hiç kimse inkâr edemez. İşte, en aşağı yontulmuş taş devrinin orta çağından, yani orta paleolitik'ten itibaren birbirlerinden ayrılmaya başlamış olan bu üç büyük insan ırkının kendisine hâs bedeni evsafı, morfolojik karakterleri bu ırka mensub her bir ferdi verasetinde mevcuttur. Ve bu karakterler ana ve babalardan çocuklara veraseti taşıyan jenlerle veraset kanunlarına tâbi olarak, intikal etmektedir. O halde dünyadaki beyaz, sarı ve kara insan ırklarının temadisi ve varlığı bir tesadüf eseri değil, büyük ve kat'î bir tabiat kanunu icabıdır. Bu üç esaslı ve ana insan ırkından başka bu ırkların içinde de sebeblerini bugün iyice tâyin edemediğimiz birçok şartlar te'siri altında bir takım tâli ırklar teşekkül etmiştir. Meselâ, beyaz ırk, şimalî (nordik), dağı (alpli) ve Akdeniz havzasında tekâsüs etmiş olan Akdenizli gibi üç tâli ırka ayrılmıştır. Bu üç ırkın da kendisine has karakterleri veraset kanunlarına tâbi olarak nesilden nesile intikal etmektedir. Böyle olmasaydı bütün ıhtilâf ve imtiyazlara, tesallüblere, istilâlara rağmen bütün Ön - Asya'nın, Avrupa'nın, Şimalî Afrika'nın sathında, Nordik, Alpli ve Akdenizli tâli ırkların vasıflarını taşıyan insanlara tesadüf etmek imkânı olabilir miydi?

O halde insan ırklarının hayvan ırkları gibi organik ve biyolojik birer realite olduklarını ve bu realitenin mevcudiyetine ve bekasına saik olan âmilin de tabiatın canlı varlıklarda bütün zoriyle hükmettiği veraset (heredité) olduğunu anlarız. O halde ırk diğer bir tâbirle veraset demektir. Veraset değişmedikçe, ırk da değişmez. Beyazların, sarıların ve karaların prehistorik zamanlardan bugüne kadar sabit ve baki kaldıklarına göre ırk veraseti değişmediğine hükmetmek icabeder. Fakat, biraz evvel söylediğimiz gibi ırk biyolojik ve zoolojik yani hayatı ve hayvanî bir vâkıdır. Dünyamız üzerinde bu ana ve tâli ırkların bâzılarını böylece tesbit ettikten sonra insan zümrelerine âid müşahedemizi biraz daha te'kid ederek kolaylıkla görürüz ki insanlar tarihin muayyen bir devrinden itibaren kavim (ethnie) ve

496

D İ L M E S ' E L E S İ

T Ü R K G R A M E R İ D Ä V A S I

Dr. SAİM ALİ

Türk gramerinin ıslahı bahis mevzûu olurken, iyi bir gramer bizde eskiden yokmuş gibi konuşuluyor. Varsa da hâle uyar olmadığı söyleniyor ve yazılıyor. Bu gramer, bu kadar fenâdır da onu okuyub adam olanlar niçin bu kadar çokdur? Hattâ onu iyice anlamadan ne kadar insan okuyub yazdığı, edib ve şâir olduğu mâlûmdur.

Kendi dilimizi böyle yapmış olduğumuz gibi yabancı dilleri de sathî gramer mâlûmatı ile yapar dururuz. Yabancı dille nice okuyub yazar Türkler az gramer mâlûmatı fakat çok okumak sayesinde maksada vâsıl oldular.

Ve nice kavâid hocalarının iyi yazı yazmadıkları, bâzan gülünç bir ifâde sâhibi olduklarını hep biliriz.

*

Bu, bizde hüküm süren gramer münâkaşaları Avrupa'da dahi vardır; yani hâl-i hâzırda bütün gramerlerin sahteliği ve kifâyetisizliği hakkında türlü fikirler her milleti meşgûl etmektedir. En mârûf medeniyet dilleri için, aynı tabiatde dedikodular olmaktadır. Oralarda dahi bu münâkaşalar yapılmış, fakat bu münâkaşalar dil ve edebiyâtın inkişafına mâni olamamış, her türlü terakki bu eksikliklerden müstakil olarak vücuda gelmiştir.

Türkiye'de bizim şark ve garb bulaşığı ve gayet az millî olduğu iddia edilen gramer faydasız değil bilakis çok enteresandır. Âdetâ bir «gramer compares» dir.

Bizim çocuklar bu grameri anlamazlar. Fakat gramer zâten anlaşılır bir şey değildir. Gramerin iyüzü, bir rûhiyâtı vardır. Eğer o «bâtiniyât» ı anlaşılırsa her dilin grameri bir olur. O nokta da millîlik kalkar. Ana dilini konuşan her normal adamda, gramerin bu rûhiyâtı ve bu birlik vardır. Bu evrensel birlik, yani «işsel düstür birliği» olmasa diller birbirine tercüme edilemezdi.

Bizde, Delacroix'nın «Dil ve Tefekkür» adlı kitabını pek çok

99

DİL SEFERBERLİĞİ

GAZİ HAZRETLERİNİN İRŞATLARIYLA BAŞLIYAN BÜYÜK SAVAŞ BÜTÜN MEMLEKETİN ELBİRLİĞİYLE YÜRÜYOR.

GEÇEN sayıda Türk Dili Tetkik Cemiyetinin dil seferberliğini ilân eden tebliği ve ilk 16 liste neşredilmişti. Bu sayıya da mecmuanın kırk üçüncü güne kadar olan listeler konulmaktadır. Mecmuaya gelen cevaplar gelecek sayıda neşredilecektir.

LISTE No. 20

1 — Vahamet, 2 — Vahşet, 3 — Vaki (vuku'dan), 4 — Vasta, 5 — Vebal, 6 — Vecit (vect), 7 — Veda, 8 — Velhasil, 9 — Vesika, 10 — Vicdan, 11 — Yedigâr, 12 — Yakin, 13 — Yani, 14 — Yegâne, 15 — Yeis.

LISTE No. 21

1 — Zait, 2 — Zaman, 3 — Zat, 4 — Zebun, 5 — Zebunküş, 6 — Zekâ, 7 — Zerze, 8 — Zeval, 9 — Zindan, 10 — Zıyan, 11 — Ziyaret, 12 — Zümre.

LISTE No. 22

1 — Abes, 2 — Abus, 3 — Acaba, 4 — Acayip, 5 — Acele 6 — Acemi, 7 — Aciz (= acz), 8 — A-dalet, 9 — Adet, 10 — Adeta, 11 — Adi, 12 — Afiyet.

LISTE No. 23

1 — Bakaya, 2 — Basiret, 3 — Basit, 4 — Bazan, 5 — Belâ, 6 — Belâhet, 7 — Beraet, 8 — Berat, 9 — Berbat, 10 — Bereket, 11 — Beşâşet, 12 — Beşeriyet, 13 — Be-zil (= bezl).

LISTE No. 24

1 — Can, 2 — Cefa, 3 — Ce-

LISTE No. 17

1 — Şahıs, 2 — Şahit, 3 — Şahsiyet, 4 — Şaibe, 5 — Şâir, 6 — Şiir, 7 — Şataret, 8 — Şevk, 9 — Şart, 10 — Şayia, 11 — Şer, 12 — Şeref, 13 — Şeriat.

LISTE No. 18

1 — Tâbi (tebaiyet'ten), 2 — Tabut, 3 — Tâli (derce), 4 — Tarib, 5 — Tecil, 6 — Tedip, 7 — Teemmül, 8 — Teenni, 9 — Teessüf, 10 — Teessür, 11 — Teessüs, 12 — Tehir, 13 — Tekit, 14 — Telif, 15 — Temin, 16 — Tesir.

LISTE No. 19

1 — Ufuk (= ufuk), 2 — Uhde, 3 — Ukd, 4 — Ulvi, 5 — Umde, 6 — Umum, 7 — Unsur, 8 — Uvan, 9 — Örfi, 10 — Özü, 11 — Uzet, 12 — Uzuv, 13 — Ücret, 14 — Ülfet, 15 — Üstat.

219

H A L K E V L E R İ

HALKEVLERİMİZ

M. FUAD KÖPRÜLÜ

HALKEVİ, YENİ TÜRKİYE HAYATININ BAŞLI BAŞINA BİR UNSURU, BAŞLI BAŞINA BİR REMZİDİR.

İNÖNÜ

19 Şubatta kuruluşlarının yedinci yıldönümünü kutladığımız Halk - evleri'mizin sayısı, artık dört yüze yaklaşıyor ! Yurdun dört bucağına yayılmış dört yüz ölkü ve bilgi kaynağı... Her yaşta, her seviyede bütün vatandaşları, aralarında hiçbir fark gözetmeksizin sinesinde toplayan, doğruluk, iyilik ve güzelliğe idealine samimi bir inanla ve derin bir feragatle koşan bu müesseseler, daha şimdiden, inkılâp Türkiye'sinin sağlam temellerinden biri olarak gösterilebilir. Türk demokrasisinin bugünkü ve yarınki inkişafında, Halkevleri'mizin gittikçe daha müessir bir âmil olacağını, bugünden, emniyetle söyleyebiliriz.

Bugün Cümhuriyet Halk Partisi'nin ana yasamızda da girmiş olan, büyük siyasi umdelerine müvazi olarak, muhtelif içtimai sahelerde, fikir ve sanat sahasında kuvvetle yürüyen Halkevleri'miz, memleketin çok büyük ihtiyaçlarına tekabül etmektedir : Halkevi, herşeyden evvel, yurtsever, ölkülü bütün vatandaşların toplanacağı bir yerdir; asırlardanberi topluluk hayatından mahrum kalmış insanların birbirleriyle tanışması ve memleketin türlü meseleleri hakkında konuşması bile, başlı başına, büyük bir kazanıdır. Bilhassa böyle bir müessese herkesin kolaylıkla istifade edebileceği bir kütüphane, bir okuma odasını, spor salonunu ihtiva ederse, konferanslar, konserler tertip ederse büsbütün canlı, feyizli olur; bulunduğu muhit canlandırır; birçok meselelerde halkı tenvir eder; gençlik için bir çalışma, bir inkişaf vesilesi olur. Kendi köşesine çekilmiş insanlar, içtimai hayatın feyizlerinden mahrum kalan fertler, umumiyetle bedbin, memleket işlerine lâkayt, menfi ruhlu olurlar. Fakat aynı insanlar, Halkevleri'nde birleşmek, müşterek çalışmak zevkini tattıktan sonra, bütün o marazî hallerden kurtulurlar; cemiyetin çalışan, idealist, fedakâr uzuvarlı haline gelirler.

Halkevleri'nin yine bu kadar büyük diğer bir hizmetleri de, muhtelif seviyede ve muhtelif mesleklerde mensup insanları birbirine tanıtmak, fikir mübadeleleri yapmalarına imkân vermesi, ve bilhassa halk ile münevver

5

ÖZGEÇMİŞ

1982 yılında Adapazarı'nda doğdu. Lise öğrenimini Manisa'nın Kula ilçesinde, Kula Yabancı Dil Ağırlıklı Lisesi'nde tamamladı. 2000 yılında başladığı Sakarya Üniversitesi Fenbilgisi Öğretmenliği bölümünden 2004'de mezun oldu. 2011 yılında Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Genel Sosyoloji ve Metodoloji Tezli Yüksek Lisans Programına başladı.

